

robert muzil

**SJEDINJA
VANJA**

BRATSTVO JEDINSTVO

ROBERT MUZIL
SJEDINJAVANJA
DVE PRIČE
prevod s nemačkog
MILORAD SOFRONIJEVIĆ
BRATSTVO-JEDINSTVO/NOVI SAD

Naslov originala:
Robert Musil
Gesammelte Werke
DIE VEREINIGUNGEN
(g) A. Frise, Reinbek bei Hamburg, 1978.

Sadržaj

SAVRŠENSTVO LJUBAVI

ISKUŠENJA SMERNE VERONIKE

ČUDESNO DOŽIVLJAVANJE EROTSKOG KOD ROBERTA
MUZILA

SAVRŠENSTVO LJUBAVI

»Zaista ne možeš da putuješ sa mnom?«

»Ne mogu; znaš da onaj posao moram što pre da završim.«

»Ali, Lili bi se mnogo obradovala ... «

»Svakako, svakako, ali nikako ne mogu.«

»Ni meni se ne putuje bez tebe... « Njegova žena je to rekla sipajući čaj, pogledavši ga pri tom, dok je on sedeo u uglu sobe u naslonjači sa svetlocvetastom presvlakom i pušio cigaretu. Bilo je veče i tamnozeleno žaluzine gledale su napolje na ulicu, u dugom nizu drugih tamnozelenih žaluzina od kojih se uopšte nisu razlikovale. Slične paru tamnih i ravnodušno spuštenih očnih kapaka, skrivale su svu raskoš ove sobe u kojoj se čaj iz čajnika od tamnog srebra upravo izliva u šolje uz njihovo tiho zveckanje, i za trenutak je izgledalo kao da je mlaz zastao u svojoj vazdušnoj putanji poput kakve savijene providne šipke od slamnožutog lakog topaza ... Preko neznatno ugnutih površina čajnika ležale su senke zelene i sive, ali i plave i žute; ležale su sasvim mirno kao da su se tamo slile i zaustavile. Ženina ruka je bila isturena od čajnika ustranu, dok je pogled koji je uputila prema suprugu obrazovao s njim krut, nesavitljiv ugao.

Baš neku vrstu ugla, to je moglo lepo da se vidi; ali ono drugo, nešto gotovo telesno, moglo je u tom pogledu da oseti samo ovo dvoje ljudi; učinilo im se kao da se taj pogled između njih postavio poput kakvog podupirača od najtvrdog metala i prikovao ih za njihova mesta; ali na izvestan način on ih je i povezivao uprkos njihovom rastojanju, što se gotovo čulima moglo da oseti; ... kao da ih je nešto podupiralo pod grudima, tu su osećali pritisak ... on ih je prikivao uz naslone sedišta, sedeli su nepokretnih lica i ukočenih pogleda, a ipak su osećali, tamo gde ih je on doticao, neko nežno

uzbuđenje, nešto sasvim lako, kao da se njihova srca poput dva roja lepršavih leptirića slivaju jedno u drugo.

Za ovo tanano, jedva stvarno, a ipak tako primetno osećanje vezivala se čitava ova soba kao za kakvu nečujno treperavu osovinu, kao i za ovo dvoje ljudi o koje je ova bila poduprta: predmetima unaokolo kao da je zastao dah, svetiljke na zidu postale su ukočeni zlatni vrhovi ... sve je zanemelo i čekalo i bilo tu njima za volju; ... vreme, koje je kao kakva beskrajna svetlucava nit proticalo svetom, činilo se kao da je prolazilo kroz ovu sobu, kao da je prolazilo kroz ove ljude i kao da je iznenada zastalo i ukočilo se, postalo sasvim nepokretno i nemo i svetlucavo ... a predmeti kao da su se malo primakli jedni drugima. To je bilo ono zaustavljanje i potom tiho uranjanje kao kad se iznenada nekakve površine slože i obrazuje se kristal. ... Njegovo središte nalazilo se upravo oko ovo dvoje ljudi koji su odjednom počeli sebe da posmatraju kroz ovu atmosferu zaustavljenog daha i postavljanja svodova i prislanjanja za naslonjače, kao kroz hiljade odsijavajućih površina, i koji su nastavili i nadalje da se tako posmatraju kao da su jedno drugo prvi put ugledali...

Žena je spustila čajnik, ruku je položila na sto; kao da su oboje bili iscrpeni od težine svoje sreće, svako se zavalio u svoje uzglavlje i, dok su im pogledi bili prikovani jedno za drugo, smešili su se kao izgubljeni, prosto su osećali potrebu da ne govore ništa o sebi; govorili su ponovo o onom bolesniku, o bolesniku iz knjige koju su pročitali, i razgovor su započeli odmah jednim sasvim određenim mestom i pitanjem, kao da su samo na to mislili, mada to nije bila istina, jer su time samo ponovo zapodenuli razgovor koji su već danima vodili, i to na čudan način, kao da je on skrivao svoje pravo lice, i, dok je tu samo prividno bila reč o knjizi, razgovor je zapravo bio upravljen u drugom pravcu; posle kraćeg vremena misli su im se preko ovog nesvesnog izgovaranja sasvim neprimetno ponovo pribrale.

»Kako li samo jedan takav čovek kao što je ovaj G. vidi samog sebe?« pitala je žena i nastavila dalje da govori – potonuvši u misli, gotovo kao sama za sebe. »On zavodi decu, mlade žene, namamljuje da sebe sramote; a on tada stoji tu i smeši se i kao

prikovan zuri u to malo erotike koja negde kao kakav plamičak blesne u njemu . Misliš li da on zna da čini nepravdu?«

»Da li on to zna?« ... »Možda zna, a možda ne«, odgovori suprug, »možda se kod takvih osećanja ne smeju postavljati takva pitanja.«

»A ja mislim«, reče žena, pokazujući sada time da ona uopšte ne govori o ovom čoveku već o nečem određenom što po njenom mišljenju stoji iza njegovih postupaka, »mislim da on smatra da ne čini ništa loše«.

Njihove misli su sada zakratko bezglasno pojurile uporedo jedne s drugima da bi – negde daleko napolju – opet iskrsnule u rečima; ipak, činilo se, kao da se ćutke drže za ruke i da je već sve kazano. » ... on svojim žrtvama nanosi zlo, nanosi im bol, mora da je svestan da ih izopačuje, da njihovu čulnost dovodi do rastrojstva, koja više nikada ne može da se smiri i usmeri ka jednom cilju; ... pa ipak, on se, izgleda, pri svemu tome još i smeši, ... blagog je pogleda i bledog lica, nekako tužan, a ipak odlučan, pun nežnosti; ... sa smeškom koji lebdi nad njim i nad njegovom žrtvom, ... kao kakav kišovit dan nad zemljom, on je bogomdan, prosto je neshvatljivo da je sve izvinjenje u njegovoj tuzi, u tom osećanju s kojim on prati sva ta nedela ... Zar svaki mozak nije nešto osamljeno i samotno? ... «

»Da, zar svaki mozak nije nešto osamljeno?« Ovo dvoje ljudi, koji su sada ponovo ćutali, mislili su zajednički na onog Trećeg, nepoznatog, na onog jednog od mnogih trećih, kao da pri tom zajedno idu preko nekog predela: ... drveće, livade, nebo i, u vezi s njim , iznenada jedna nepoznanica, zašto je ono ovde plavo, a tamo puno oblaka; ... osećali su kako svi oni treći stoje oko njih, kao ona velika kugla koja nas sve obuhvata i koja nas ponekad posmatra nekim tuđim i staklenim pogledom i stvara hladno oko srca, kao kad let ptice po njoj zapara nerazumljivu krivudavu liniju. Sobu je to veče iznenada ispunila neka hladna, daleka, svetlo podnevna osama.

Tada jedno od njih reče, i to kao da je neko gudalom tiho prešao preko struna violine: » ... on je kao kakva kuća zaključanih vrata. U njemu je ono što je počinio, možda kao neka tiha muzika, ali ko nju može da čuje? Ona bi inače možda sve preokrenula u nežnu setu ... «

A ono drugo odgovori: » ... možda je on bezbroj puta pipajući išao kroz samog sebe da bi pronašao kapiju, a sad, najzad, stoji mirno i

sve više prislanja lice uz debela prozorska stakla, izdaleka gleda voljene žrtve i smeši se ... «

Oni inače nisu ništa govorili, ali je u njihovom blaženo isprepletenom ćutanju sve to odjekivalo nekako više i dalje. » ... Samo ovo njegovo smeškanje stiže do njih i lebdi nad njima, a od ustreptale ružnoće njihovih ispijenih grimasa kao da se ispleo nekakav tankostruki venčić ... On okleva pun nežnosti, da li ga te grimase razumeju, pušta venčić da padne, i uzdiže se odlučno nošen tajnom svoje osamljenosti na uzdrhtalim krilima, kao što se neka nepoznata životinja uzdiže u čudesni prostor ispunjen prazninom.«

Osetili su da na toj osamljenosti počiva tajna njihovog samovanja udvoje. Postoji neko tamno osećanje sveta oko njih koje ih nagoni da se privijaju jedno uz drugo, to je osećanje hladnoće koje ih kao dvoje usnulih obavija sa svih strana, osim sa one gde se naslanjaju jedno na drugo, rasterećuju, pokrivaju kao dve polutke koje se na čudan način poklapaju, koje sklopljene u celinu smanjuju svoje granice prema spoljašnjem svetu, dok njihova unutrašnjost u većoj meri struji jedna u drugu. Ponekad su bili nesrećni što nisu mogli baš sve, do poslednjeg, da učine jedno za drugo.

»Sećaš li se«, upita iznenada žena, »kad si me pre nekoliko večeri poljubio, da li si primetio da se tada nešto zbilo između nas? Tada sam na nešto pomislila, nešto sasvim beznačajno, ali to nisi bio ti, i to mi je iznenada nanelo bol. Nisam mogla ništa da ti kažem i morala sam čak i da ti se nasmešim u lice što ništa nisi primetio, što si verovao da sam ti i dalje sasvim bliska; kasnije više nisam htela o tome da govorim, a bila sam i ljuta što to sam nisi osetio i na tvoje nežnosti više nisam odgovarala. Više se nisam usuđivala ni da te zamolim da me ostaviš na miru, jer to, zapravo, i nije bilo ništa, ja sam ti, u stvari, i dalje bila bliska, a ipak nešto se zbilo, kao kakva nejasna senka, što je ukazivalo da bih mogla da živim i daleko od tebe i bez tebe. Poznaješ li to osećanje, kad se ponekad sve stvari iznenada pojavljuju dvaput, jedanput onako čitave i jasne kao što ih znamo, a onda još jednom, blede, nejasne i ispunjene strahom kao da ih neko drugi posmatra krišom i nekako tuđe? Želela sam da te ščepam i vratim u sebe ... a zatim opet da te odgurnem i bacim se na zemlju, jer to na šta sam onda pomislila bilo je moguće ... «

»Da li je to bilo onda ...? «

»Da, to je bilo onda kad sam iznenada pod tobom počela da plačem; ti si verovatno mislio da to činim zbog preterane čežnje da sa svojim osećanjima što dublje prodrem u tebe. Ne ljuti se na mene, to sam morala da ti kažem iako ne znam zašto, to je ipak bilo samo uobraženje, ali ono me je toliko zabolelo, mislim da sam samo zbog toga morala da pomislim na ovoga G. A ti...? «

Čovek u naslonjači odložio je cigaretu i ustao. Njihovi pogledi su se čvrsto spojili, tela su im treperela kao kod dvoje ljudi koji na užetu stoje jedno pokraj drugog. Više ništa nisu rekli već su samo visoko podigli prozorske kapke i pogledali na ulicu; činilo im se kao da osluškaju neko pucketanje one napetosti u sebi koja se iznova oblikovala i lagano smirivala. Osetili su da jedno bez drugog ne bi mogli da žive i sve što su hteli bilo je da budu stalno zajedno, kao kakav uhodani sistem koji se oslanja sam na sebe i koji su oni u stanju stalno da podnose. Kad su mislili jedno na drugo, njihov odnos im se činio gotovo bolesnim i bolnim, tako nežno i brižno i neuhvatljivo osećali su ga oni u svoj njegovoj preosetljivosti prema svakom, pa i najmanjem pomeranju u njegovim temeljima.

Posle kraćeg vremena, pošto su se pri pogledu na nepoznati svet napolju opet osetili sigurnim, osetili su i umor i poželeli da zaspe jedno pokraj drugog. Nisu osećali ništa osim jedno drugo, pa ipak postojalo je – iako je bilo sasvim slabo i gubilo se u pomrčini – još jedno osećanje poput onoga upravljenog na sve četiri strane nebeskog prostranstva.

Sledećeg jutra Klaudina je otputovala u varošicu gde se nalazio internat u kome se vaspitavala njena trinaestogodišnja kći Lili. To dete poticalo je iz njenog prvog braka, ali njegov otac je bio neki američki zubar koga je Klaudina mučena zuboboljom jednom prilikom potražila za vreme svog boravka na selu. Tada je uzalud čekala posetu jednog prijatelja, čiji se dolazak otegao prekoračivši sve granice njenog strpljenja, i to se desilo u jednoj neobičnoj opijenosti ljutinom, zuboboljom, eterom i zubarevim okruglim licem, koje je danima gledala kako lebdi nad njenim. Nikada se zbog ovog događaja u njoj nije probudila griža savesti kao ni zbog bilo čega iz onog prvog uludo straćenog razdoblja njenog života; kad je posle više nedelja morala još jednom da dođe na lekarsku kontrolu,

namerno je došla u pratnji svoje sobarice i time je ovaj doživljaj za nju bio završen; ništa nije ostalo, osim sećanja na čudan oblak osećanja koji ju je izvesno vreme, kao kakav ogrtač iznenada prebačen preko glave, zbunio i uzbudio, a zatim brzo skliznuo na tle.

Ipak, to je ostalo kao nešto posebno u svim tim njenim nekadašnjim postupcima i doživljavanjima. Naime, više se nije dogodilo da načini tako brz kraj kao tog puta; obično je dugo stajala prividno sasvim pod vlašću raznolikih muškaraca za koje je bila u stanju da učini sve, do krajnjeg samožrtvovanja i potpunog potčinjavanja svoje volje, zapravo sve ono što su oni od nje zahtevali, ali se takođe nikada nije dogodilo da se kasnije sećala tih dogodovština kao nekih upečatljivih i značajnijih doživljaja; sve što je doživela i pretrpela kretalo se pretežno od izliva određene jačine ljubavničke strasti do osećanja poniženja, ona je, u stvari, sve vreme bila svesna da to što je činila u osnovi nije dublje proživljavala, niti je suštinski uticalo na nju. Poput žuborenja nekog potoka u daljini teklo je ovo vragovanje jedne nesrećne, svakidašnje, neverne žene, a njoj se pri tom samo činilo da pokraj ovoga sedi nepokretna i zamišljena.

Jedna nikad potpuno jasna svest o nekoj dalekoj duševnosti unela je to poslednje uzdržavanje u njeno bezrezervno predavanje drugim ljudima. I pored svog tog dovođenja u sklad stvarnih doživljaja, u njenom je životu stalno ostajalo nešto nedorečeno, bila je ubeđena da u to nikada neće moći da prodre, tako da se u svemu tome što joj se događalo osećala kao gost koji je prvi put stupio u neku njemu nepoznatu kuću i, ne razmišljajući mnogo, i uz malo dosađivanja, prepustio se svemu što ga je tamo snašlo.

Sve što je dotad činila i trpela potonulo je onog trenutka kad je upoznala svoga sadašnjeg supruga. Od tada je stupila u svet tišine i usamljenosti, više nije bilo važno šta joj se sve odigralo ranije već samo ono što je sada, i činilo se da je sve postojalo samo zato da se njih dvoje što više zbliže u osećanjima, ostalo je bilo zaboravljeno. Omamljujuće osećanje bujanja podizalo se oko nje poput cvetnih brda, i samo kao u izmaglici ostajala su sećanja na pretrpljene nevolje, pozadina od koje se sve oslobađalo poput buđenja od mraza otupelih pokreta na toploti.

Zapravo, jedino je možda nešto tanušno, bledo i jedva primetno prešlo iz njenog ondašnjeg života u ovaj sadašnji. A to što je ona

upravo danas morala opet na sve to da misli moglo je da bude usled puke slučajnosti ili zato što je putovala svome detetu ili zbog nečega sasvim nevažnog, a iskrslu je tek na železničkoj stanici, kad ju je tamo – među tolikim ljudima koji su je gurali i uznemiravali – iznenada obuzelo tanano osećanje koje se u toj gužvi čas napola pojavljivalo, čas potpuno gubilo, nekako mračno i daleko, a ipak na izvestan način i fizički prisutno, koje ju je podsetilo na onaj gotovo zaboravljeni period njenog života.

Suprug nije imao vremena da Klaudinu otprati na stanicu, sama je čekala voz, oko nje se tiskala gomila koja ju je lagano povlačila sa sobom tamo-amo kao kakav veliki talas pomija. Osećanja koja su lebdela unaokolo po jutarnje unezverenim bledim licima isplivala su na njima u tom polumraku kao riblja jaja na pepeljavobledim vodenim površinama. Bilo joj je odvratno. Osetila je želju da sav taj metež i gurnjavu jednim nemarnim pokretom lica rastera sa svoga puta, ali, dok je među tim ljudima koračala naizgled ravnodušno i ugladeno – bilo to zbog gužve, koje se užasavala, ili samo zbog mutne, ravnomerne, ravnodušne svetlosti pod ogromnim krovom od prljavog stakla i zbrkanih gvozdениh podupirača – osećala je da to sve ipak mora tako da bude i zbog toga je patila i osećala se ponižena. Uzalud je u sebi tražila zaštitu; izgledalo je kao da se polako i njišući gubi u toj gužvi, njene oči se više nisu snalazile, nije mogla ni da misli na sebe, i, kad bi se napregla, osetila bi kako joj se u glavi širi tanani meki bol.

Udubivši se u misli, pokušavala je da se domogne svega onoga od juče, ali to ju je dovelo samo do toga da se oseća kao čovek koji krišom nosi nešto skupoceno i krhko. Ona to nikako nije smela da pokaže, jer drugi ljudi to ne bi razumeli, osećala je neku slabost, bila je nezaštićena, plašila se. Vitka i povučena u sebe, koračala je između njih, puna gordosti, trzajući se kad bi joj neko prišao suviše blizu i skrivajući se izrazom skromnosti na svome licu. I pri tom se, krijajući u sebi oduševljenje, osetila srećna: kako je mnogo lepše kad se čovek opusti i prepusti tom nežnom zbrkanom osećanju straha.

U tome je razaznala sreću. Jer i onda je to bilo tako; iznenada joj se učinilo kao da je ono nekada već dugo bilo negde drugde, a ipak nikad dovoljno daleko. I tada je oko nje bio polumrak i neka nesigurnost, slično plašljivom prikrivanju strastvenih osećanja

bolesnika; njeni postupci su se delom odvajali od nje i gubili u pamćenjima nepoznatih ljudi; ništa u njoj nije ostavljalo onaj plodotvorni zametak koji tiho počne da nadima dušu kad svi drugi veruju da je ona potpuno ogolela i kada je, zasativši se, napuštaju... pa ipak u svemu tome što je ona pretrpela postojao je neki slabašan zračak kao od kakve krune, tako da je u tupom brujećem bolu koji ju je pratio kroz život ipak treperila izvesna svetlost. Ponekad joj se tada činilo da su bolovi u njoj sevali kao mali plamenovi, i da ju je nešto stalno nagonilo da ove neumorno iznova pali; pri tom kao da ju je oko čela pritiskao bodljikavi obroč, nevidljiv i nestvaran, kao da je iz nekog sna i od stakla, a ponekad se sve pretvaralo u pevanje izdaleka koje je odzvanjalo u njenoj glavi...

Klaudina je sedela nepokretno dok je voz uz lako drmusanje prolazio predelom. Njeni saputnici su razgovarali; do nje je to dopiralo samo kao žamor. I sada, dok je mislila na svoga supruga i bila zaokupljena mekom, klonulom setom kao vazduhom kroz koji promiče gust sneg, osetila je kako i pored sve te mekoće postoji nešto što sprečava gotovo svako kretanje, kao kod tek oporavljenog bolesnika naviklog na duži boravak u sobi koji napolju valja da napravi prve korake; to je bila sreća koja parališe svaki pokret i gotovo nanosi bol; ... a iza toga još i onaj neodređeni drhtavi zov koji ona nije mogla da shvati, nekako dalek, zaboravljen, kao kakva dečja pesma, kao neki bol, kao ona sama ... u širokim drhtavim krugovima privlačio je on njene misli prema sebi, a one nisu mogle da mu gledaju u lice.

Zavalila se i pogledala kroz prozor. Zamaralo ju je da duže misli na to; čula su joj bila sasvim budna i napeta, ali nešto iza tih čula prosto je vapilo za mirovanjem i otezanjem, puštalo da svet klizi dalje preko samog sebe ... Žice telegrafskih stubova spuštale su se u prolazu naniže, polja bez snega sa svojim tamnomrkim brazdama promicala su kao kakve trake, grmlje je štrčalo kao na kakvoj glavi sa stotinama raširenih nožica na kojima je hiljade kapljica u vidu zvončića visilo i padalo, klizilo, sevalo i svetlucalo ... to je delovalo kao nešto veselo i lepršavo, neko nastajanje u daljini, kao kad se otvore zidovi, nešto posebno i sasvim nežno, što rasterećuje. A sa njene glave podiglo se ono blago opterećenje od koga se u ušima stvarao osećaj sličan topljenju snega da bi postepeno sve nestalo,

osim postojanog, opuštenog zvonjenja. Zamišljala je kako sa suprugom živi u tom svetu kao u kakvoj penušavoj kugli punoj perli i mehurića i paperjasto lakih, šumećih oblačića. Sklopila je oči i sasvim se tome predala.

Ali, posle kraćeg vremena počela je ponovo da razmišlja. O tom lakom, ravnomernom drmusanju voza, o svemu onom razmekšanom, otkravljenom što se nalazilo napolju u prirodi – činilo se kao da se sa Klaudine podiglo nešto što ju je pritiskalo, iznenada joj je palo na pamet da je sama. Nehotice je podigla pogled; oko njenih čula još uvek se sve pokretalo u lakošumećem vrtlogu; slično kao kad čovek neka vrata, za koja pamti da su uvek bila zatvorena, najednom zatekne otvorena. Možda je želju za tom vrstom samoće već dugo osećala, možda je nešto skriveno podrhtavalo u ljubavi između nje i njenog supruga, ona je znala samo da ih je ta ljubav uvek iznova sve čvršće privlačila jedno drugom, sada joj se iznenada učinilo kao da se krišom u njoj nešto, što je dugo bilo zatvoreno, raspuklo; polako kao iz neke jedva vidljive rane koja je dosegla određenu dubinu izdizali su se u neprekidnim kapljicama misli i osećanja i proširivali to mesto.

Postoje mnoga pitanja u odnosu između voljenih osoba iz kojih mora da se izvede osnovna predstava o zajedničkom življenju pre nego što ona bud u do kraja domišljena, jer kasnija razmatranja nemaju onu prvobitnu snagu dočaravanja. Tada svakako negde kraj puta oivičenog određenim mirisom stoji neobičan putokaz, kao neko lice, koji vodi u travu i kamenje jednom neutrvenom stazom, znamo da bismo morali da se vratimo nazad, da posmatramo, ali sve hrli napred, i to kao paukova mreža, kao snovi, šumeća grana za trenutak okleva i od jedne još neiskristalisane misli zrači neka tiha oduzetost. U poslednje vreme, povremeno, a možda i nešto češće, bilo je ovakvog gledanja unazad, snažnog samosavijanja unazad prema prošlosti. Klaudinina odanost se bunila protiv toga, jer ta prošlost nije označavala mir već oslobađanje određenih sila, uzajamno podupiranje, ravnotežu uz stalno kretanje napred. To je bilo usaglašeno trčanje, ali ponekad se događalo da usred toga, i pored svega, iznenada, usled određenog iskušenja čovek zastane, ostane potpuno sam i osvrne se oko sebe. Osećala bi tada svoju strast kao nešto primoravajuće, prisiljavajuće, što je povlači za

sobom; a i kad bi to nadvladala i osetila kajanje i kad bi je iznova obuzela svest o lepoti njene ljubavi, bilo je to nekako ukočeno i teško kao opijenost i ona je onako u zanosu i strahu svaki svoj pokret shvatala tako velikim i krutim kao da je utegnut u zlatni brokat; ali odnekud ju je nešto stalno mamilo, nešto što je ležalo tiho i bledo kao senke martovskog sunca prebačene preko zemlje začarane prolećem.

U svojoj sreći Klaudina je povremeno bila obuzeta svešću o ogoljenoj stvarnosti, gotovo o pukoj slučajnosti te sreće, ponekad je mislila da bi za nju morao da bude određen neki drugi, nesvakidašnji način života. Možda je to bio samo delić neke misli koji je u njoj odranije zaostao, a ne neka stvarno uobličena misao, zapravo samo neko osećanje koje je tu misao nekada pratilo, neko prazno uzbuđenje usled neprekidnog motrenja i gledanja napolje, osećanje koje je – uzmičući i nikad se suviše ne ostvarujući – odavno izgubilo svoju sadržinu i nalazilo se u njenim snovima kao otvor nekog mračnog hodnika.

Možda je to, međutim, bila ona usamljениčka sreća, mnogo divnija od svega drugog. Nešto labavo, pokretno i bolećivo bilo je na onom mestu u njihovom odnosu gde su u ljubavi drugih ljudi samo okoštali podupirači, čvrsti, ali bez duše. U Klaudinu se uvukao tihi nemir, gotovo bolećiva čežnja za krajnjom napetošću, slutnja nekog poslednjeg uzdizanja. A ponekad se činilo kao da je jednostavno predodređena za neku neznanu ljubavnu patnju .

Katkad, dok bi slušala muziku, ova slutnja bi uznemiravala njenu dušu, ali nekako krišom, negde daleko napolju, bilo gde... ; tada bi je obuzeo i neki strah što tamo negde u nepoznatom primećuje svoju dušu. Svake godine, međutim, u određeno vreme, prestankom zime, osećala bi da je ovim krajnjim granicama bliža nego inače. Tih ogolelih dana kada sve u prirodi visi istrošeno između života i smrti osećala bi setu koju nije izazivala ona uobičajena čežnja za ljubavlju već pre žudnja za napuštanjem velike ljubavi koju je posedovala, kao da se pred njom lagano gasila svetlost poslednje čvrste veze na putu koji više nije vodio ljubljenome već negde dalje, gde bi bila bez zaštite, u meku, isušenu sparušenost tužne daljine. I ona bi primetila da sve to dolazi s nekog udaljenog mesta gde njihova ljubav nije bila

više samo nešto između njih samih već je nesigurno visila okačena za ovaj svet tanušnim nitima.

Kad bi išli zajedno, njihove senke su se ocrtavale samo sasvim blede i tako su labavo prijanjale za njihove korake kao da nisu bile u stanju da ih vežu za zemlju, i odzvanjanje tvrdog tla pod njima bilo je zato kratkotrajno i tupo, a ogoljeno šiblje tako je ukočeno štrčalo u nebo da je tih časova sve bilo prožeto nekom izuzetnom vidljivošću, kao da su se najednom sve te neme, pokorne stvari odvojile od njih i postale čudne, a oni su nekako visoko i uspravno stajali u toj polovičnoj svetlosti, kao kakvi pustolovi, stranci, nekako nestvarni, obuzeti svojim nestajanjem, puni delića nečeg neshvatljivog u sebi, za šta nigde nije bilo odgovora, ono što su svi predmeti otresali sa sebe i od čega je u svet padao samo neki izlomljen sjaj koji, rasejano i nepovezano, blesne čas u nekom predmetu, čas u nekoj izgubljenoj misli.

Tada je bila u stanju da poveruje da bi mogla da pripadne nekom drugom i to joj se nije činilo kao neverstvo već kao neka poslednja udaja, i to negde gde oni nisu bili, gde su bili samo kao muzika, gde su bili kao muzika koju niko nije mogao da čuje i čiji zvuci nisu imali od čega da se odbijaju. Zapravo, tada je osećala svoju prisutnost samo kao neku liniju koja je škripala dok ju je povlačila da bi čula sebe u tom zbrkanom ćutanju, kao nešto gde jedan trenutak iziskuje sledeći i postajala je to što je činila – nešto nezadrživo i beznačajno – a ipak je nešto i ostajalo što nikada nije mogla da učini. I dok se njoj najednom učinilo da su oni možda voleli jedno drugo tek uz zvuke jednog tihog, gotovo ludo prisnog, bolnog tona, koji su slušali bez svoje želje, naslućivala je duboke zaplete i ogromne probleme koji bi iskršavali u predasima, u tišinama, u trenucima buđenja iz tog bućanja i prelaska u beskrajnu činjenicu da se nalazi usred nesvesnih događanja samo sa jednim jedinim osećanjem; i sa onim poznatim bolom zbog samotništva udvoje – pred kojim je svako drugo delanje samo omamljivanje, zatvaranje i samouspavljivanje galamom – volela ga je i kad je mislila da mu nanosi onaj poslednji najteži bol.

Još nedeljama njena ljubav je bila time obojena; zatim je to iščezlo. No često, kad bi osetila blizinu nekog drugog čoveka, to bi se vraćalo, ali je bilo slabijeg intenziteta. Dovoljna je bila pojava bilo

kakvog čoveka, koji bi govorio bilo šta, ona bi osetila kao da je neko odatle posmatra ... začuđeno ... zašto si ti još tu? Nikada se nije dogodilo da je čeznula za pojavom nekog takvog stranog bića; nju bi zbolela i sama ta pomisao; gadilo joj se od toga. Ali, odjednom bi oko sebe osetila pokretanje te bestelesne tišine; tada ne bi znala da li se ova podizala ili spuštala.

Klaudina je sada ponovo gledala napolje. Tamo je još sve bilo onako kao i ranije. Ali – da li je to bila posledica njenih razmišljanja ili nečeg drugog – pri tom joj je nešto besmisleno i uporno pružalo otpor, kao da je gledala kroz neku prozirnu, mlečastu suprotnost. Ona nemirna, isuviše laka, hiljadostruka razdraganost napolju postala je odjednom nepodnošljivo odbojna; sve je tu kasalo i teklo, prenadraženo i podrugljivo, kao da je nošeno patuljastim koracima, iako isuviše živahno, za nju je ipak ostajalo nemo i mrtvo; tu i tamo bacalo se uvis kao neko čegrtanje u prazno, klizeći dalje uz ogromno trenje.

Nanosilo joj je fizički bol gledanje u ovo kretanje u kome njena osećanja više nisu učestvovala. Taj život, koji je neposredno pre toga još prodirao u nju i izazivao razna osećanja, gledala je ona još tu, napolju, onako punog sebe i omamljujućeg, ali čim bi pokušala da ga privuče k sebi, sve bi se rasparčavalo i rušilo pod njenim pogledom. Nastajalo bi nešto mnogo ružno što je neobično bolo oči, kao da se tamo napolje naginjala njena duša, neizmerna i znatiželjna, i pružala prema nečemu i zahvatala u prazno ... baš kao i sve ovo – nastavljala da živi uhvaćena u samu sebe i vezana za jedno mesto, u određenom gradu, u jednoj kući, jednom stanu i jednom osećanju sebe, čitav niz godina na tom majušnom mestu, i tada joj se činilo kao da bi i njena sreća, kad bi za trenutak zastala i čekala, mogla da joj promakne kao jedna takva gomila drečavih stvari.

Ali to joj se nije učinilo samo kao kakva slučajna misao već je u tome bilo nečeg od one bezgranično podsticajne osame u kojoj su njena osećanja uzaludno tražila oslonac, nešto sasvim nežno ju je dodirnulo, slično osećanju što obuzme planinara dok se uspinje uz liticu, nastao je jedan sasvim hladan, tih trenutak, kad je sama sebe čula kao kakav laki nerazumljivi šum na ogromnoj površini i kad je po jednom iznenadnom muku primetila da je sa ove tiho skliznula, a da

je, naspram nje, kamenita prednja strana te praznine postala velika i puna groznih zaboravljenih zvukova.

Dok se povlačila pred tim kao mlada kožica prilikom ozlede, a bezglasni strah, misleći na sebe, osećala po vrhovima prstiju, i dok su se osećaji lepili za nju kao sitno zrnevlje a osećanja oticala kao pesak, čula je ponovo onaj čudni ton; činilo se da on u toj praznini lebdi kao neka tačka, neka ptica.

I tada je iznenada sve to počela da oseća kao sudbinu. To što je otputovala, što se priroda povlačila pred njom, što se na samom početku putovanja toliko trzala i plašila od same sebe, od drugih, od svoje sreće, a njena prošlost joj se najednom učinila kao nepotpun izraz nečega što je tek moralo da se dogodi.

Još uvek je plašljivo gledala napolje. Ali, postepeno, pod pritiskom ogromne mase nepoznatog, njen duh je počeo da se stidi tolike bojažljivosti i samosavlađivanja, činilo joj se kao da se on koleba i da ga polako obuzima ona slabašna, poslednja snaga, da postaje sve prozračniji i uži, kao kod deteta, i mekši od lista izbledele svile; i samo sa izvesnim blagim prosvetljavajućim ushićenjem osetila je onu najdublju, na rastanku, ljudsku sreću zbog postojanja svega onog nepoznatog u svetu, svesna da se u to ne može prodreti, da među raznim rešenjima nijedno ne može naći za sebe i da bi, dospevši sa njima do ruba života, čovek mogao da oseti samo onaj poslednji trenutak pre pada u beskrajnu prazninu prostora.

I najednom je počela sasvim nejasno da čezne za svojim ranijim, od stranih ljudi zloupotrebljavanim i iskorišćavanim životom kao za kakvim bledim, slabašnim trenucima budnosti tokom neke bolesti, kao kad u kakvoj kućerini određeni zvuci prelaze iz jednog stana u drugi, dok ona, ne pripadajući više nigde i oslobođena pritiska sopstvenog duševnog opterećenja, živi još samo lebdeći u neodređenom prostoru.

Napolju je bezglasno tutnja o predeo. Prisutne ljude je osećala kao krupne, glasne, samouverene, i pred njima se povlačila u sebe, nije osećala ništa osim svoje beznačajnosti, bestelesnosti, neodređenog nagona za nečim. Voz je počeo postepeno, sasvim neprimetno, uz blago i dugo drmusanje, da prolazi kroz predeo prekriven dubokim snegom, nebo se spuštalo sve niže i nije potrajalo dugo i voz je počeo da usporava i da se vuče po zemlji prolazeći kroz tamne, sive

zavesa od pahuljica koje je nanosio sneg. U vagonima se smrkavalo i žutilo, siluete saputnika ocrtavale su se pred Klaudinom još samo sasvim nejasno, drmusale su se lagano i nestvarno. Više nije znala o čemu je razmišljala, samo je osećala radost zbog svog samovanja sa nepoznatim doživljajima; bila je to kao kakva igra najblažih, najneshvatljivijih izmena svetlosti i tame i velikih, opreznih, nedovoljno jasnih kretnji duše. Pokušala je da se seti svoga supruga, ali je od te svoje gotovo minule ljubavi otkrila samo neobičnu predstavu kao o kakvoj sobi sa dugo zatvorenim prozorima. Pokušala je da je se otarasi, ali ona bi se samo malo pomakla i ostajala još uvek negde u blizini. A svet je bio tako prijatno hladan kao kakav krevet u kome čovek leži sam ... Tada joj se učinilo kao da joj predstoji nekakva odluka, i nije znala zašto je to osećala, i nije bila ni srećna, ni ogorčena, samo je osećala da ne želi, niti šta da preduzima, niti šta da sprečava, njene misli su lagano odšetale napolje u sneg, ne osvrćući se, sve dalje i dalje kao kad je čovek suviše umoran da bi se okrenuo, već samo ide bez zastanka.

Pri kraj u putovanja gospodin u blizini je rekao: »Prava idila, začarano ostrvo, lepa žena u središtu bajke od bele jutarnje haljine i čipke ... « i načinio pokret u pravcu predela. »Baš luckasto« pomislila je Klaudina, ali pravi odgovor nije odmah našla.

Izgledalo je kao da je neko spolja kucao i da iza mutnog stakla pliva neko tamno, razvučeno lice. Nije znala ko je taj čovek; bilo joj je svejedno ko je on, osećala je samo da je tu i da nešto hoće. I da je sad nešto počinjalo da se ostvaruje.

Kao kad se među oblacima podigne povetarac koji ih najpre svrsta u red pa se onda lagano izgubi, tako je i ona osetila kako nepomično meke oblake njenih osećanja počinju da pokreću određena strujanja kao preteča ovog ostvarivanja, a da za to nema nikakvog razloga u njoj samoj, i da zatim ona lagano nastavlja da prolaze pokraj nje... I ona je poput pojedinih osetljivih ljudi u tom nerazumljivom pokretanj u činjenica volela ono što nije duhovno, ono što nije ona, onu slabost i sramotu i bol svoga duha, kao čovek koji iz nežnosti udari nekog slabijeg, dete, ženu i tada poželi da bude jedina odora koja u mrak u obmotava njihove bolove.

Stigli su kasno po podne u gotovo ispražnjenom vozu; ljudi su pojedinačno izbijali iz vagona kao kapi vode iz slavine; stanica za

stanicom, praznili su se i drugi vagoni, a sada preostale putnike kao da je neko metlom na brzinu sakupio, jer za šezdesetominutnu vožnju od stanice do varošice stajale su na raspolaganju samo troje saonica i putnici su morali da se raspodele. Dok se Klaudina pribrala, već je sedela sa četvoro drugih ljudi u jednom od tih malih vozila. Spređa je dopirao neobičan zadržavanje konja koji su dahtali na hladnoći i rasplinuta svetlost koju su usputne svetiljke u talasima bacale unazad, pokatkad, pak, pomrčina bi dotalasila do samih saonica, pa i preko njih; tada bi Klaudina spazila da se voze između dva reda visokog drveća kao kroz kakav mračni hodnik koji je bivao sve uži što je cilj bio bliži.

Ona je zbog hladnoće sedela leđima okrenuta pravcu vožnje, nasuprot nje je bio onaj čovek, visok, krupan i uvijen u krzno. On je pregrađivao put njenim mislima koje su htele nazad. Kao da se pred njom zaklopila neka kapija, svaki njen pogled je naletao na njegovu tamnu figuru. Primetila je da ga je nekoliko puta pažljivije pogledala da bi saznala kako izgleda, i to tako kao da je na njemu osim toga više ništa i ne zanima. Ali je sa izvesnom radošću shvatila da je on za nju ostao nekako sasvim neodređen, proizvoljan, samo kao neka nepoznata senka određene širine. Ponekad bi joj se učinilo da se ova približava kao kakva pokretna šuma sa mnoštvom stabala. A i da je pritiska.

U međuvremenu se među ljudima u saonicama raspleo razgovor poput kakve mreže. I nepoznati je sudelovao u njemu, uglavnom je davao pametne odgovore koristeći se pri tom onim načinom koji svojim oštrim pouzdanim mirisom ponajpre uzdiže muškarca pred ženom. Tih trenutaka ostajala je zbunjena pred tako očiglednim ispoljavanjem muškog prava na prevlast i stidela se što na njegove aluzije nije oštrije uzvraćala. I kad je potom morala da govori, činilo joj se da je to ispadalo nekako isuviše poslušno, sama bi sebi delovala slabašno, neubedljivo, bez oštine, kao kakvo mlataranje patrljkom ruke.

Tada je zapravo i primetila da se i bez svoje volje zanosi tamo-amo i da se na svakoj krivini puta oslanja na nepoznatog pored sebe dodirujući ga čas mišicama, čas kolenima, ponekad čitavim gornjim delom tela, osećala je to nalazeći pri tom daleku sličnost između malih saonica i zamračene sobe, u saonicama je osećala oko sebe

strasne ljude koji je pritiskaju, dok je ona sve te besramnosti podnosila plašljivo, smešeći se, kao da ih ne primećuje, očiju uprtih pravo preda se.

Ali sve se to zbivalo kao kad se dremajući doživi neki težak san u čiju smo nestvarnost samo donekle ubeđeni, čudilo ju je samo što je sve to tako snažno doživljavala, sve dok se čovek preko puta odjednom nije nagnuo izvan saonica pogledao u nebo i rekao: »Zavejaće nas sneg«.

Njene su se misli tada iznenada prebacile u neposrednu stvarnost. Podigla je pogled, ljudi su se oko nje šalili, vedro i bezbrižno, kao kad se u dubini pomrčine ugleda svetlost i neke male prilike. Odjednom je počela da prihvata stvarnost nehajne i potpuno trezveno. Sa čuđenjem je primetila koliko ju je hvatao strah od te blede, pa ipak na neki način prejasno osvetljene svesti, u kojoj ništa nije moglo da potone u čistu proizvoljnost snova, kroz koju nije prolazila nijedna misao, ali u kojoj su ljudi pokatkad postajali vojnički kruti i bezmerno veliki kao brda, kao da su iznenada počeli da klize kroz nevidljivu maglu u kojoj je sve realno izrastalo u nekim ogromnim drukčije osenčenim obrisima. Tada je pred tim ljudima počela da oseća neku čudnu poniznost i strah, ali je takođe bila svesna da je ta slabost zapravo i njena snaga; izgledalo je kao da su se granice osetljivosti njenih čula neprimetno raširile, što ju je posebno uzbuđivalo i učinilo da gotovo zadrhti. Prvi put se uplašila ovog neobičnog dana čije se samovanje sa njom poput kakvog skrivenog puta najpre postepeno gubilo u zbrkanom šaputanju unutrašnjih sutona, da bi sada u udaljenom predelu iznenada počelo neumoljivo da prerasta u stvarno događanje, a nju da prepušta neizmernoj, nepoznatoj, neželjenoj stvarnosti.

Pogledala je krišom nepoznatog. Ovaj je upravo toga trenutka palio šibicu; njegova brada i jedno oko zasvetleli su: i ta uobičajena radnja učinila joj se nekako značajnom, osetila je u tome odjednom neku čvrstinu; kako se samo u tim pokretima sve uklapalo jedno s drugim, delovalo tajanstveno i mirno, a ipak kao da je iz toga izbijala neka jednostavna, ogromna, nemilosrdna, snaga. Pomislila je da on ipak mora da je samo običan čovek. I tada je postepeno počelo da je obuzima neko tanano, rasplinuto, neuhvatljivo osećanje o sebi; činilo joj se da ona, nekako rastočeno i rastrzano, poput blede pahuljičaste

pene, pliva pred njim u mraku. To ju je na čudan način podstaklo da mu ljubazno odgovara; na to svoje ponašanje gledala je nekako nemoćno, nepomične duše, u sebi je osetila uživanje rascepljeno između žudnje i trpljenja kao kad se šćućurimo u iznenada produbljenoj unutrašnjost i neke velike iscrpljenosti.

Ali, najednom joj je palo na pamet da je sve to i ranije poneki put na taj način započinjalo. Pri pomisli na takvo ponavljanje stvari za trenutak ju je obuzelo uznemiravajuće, mada, htela ona to ili ne, i privlačno osećanje straha kao pred kakvim još neimenovanim grehom; pomisao da je nepoznati primetio da ga je posmatrala ispunila joj je telo blagom, gotovo poniznom čulnošću, poput kakvog mračnog skrovišta ispunjenog tajanstvenošću njegove duše. On je, međutim, i dalje sedeo u pomrčini onako krupan i smiren i samo se pokatkad smešio ili se i to njoj samo pričinjalo.

Tako su se vozili sedeći u polutama neposredno jedno naspram drugog. U njene misli ponovo je počeo da se uvlači onaj tihi, otrežnjujući nemir. Pokušavala je sebi da objasni da su to sve samo obmane nastale usled poremećenosti duševnog mira na ovom iznenadnom usamljениčkom putovanju među stranim ljudima, katkad bi, pak, pomislila da je to zbog vetra koji ju je obavijao svojom ukočenom, britkom hladnoćom i učinio da postane kruta i bezvoljna, a katkad bi se, opet, osećala tako čudno da joj se činilo da je njen suprug sada ponovo tu sasvim blizu nje, a da su sva ova osećanja slabosti i čulnosti samo zanosni izlivi njene ljubavi prema njemu. Ali, najednom – upravo kad je ponovo upravila pogledu nepoznatog i pri tom osetila ono nejasno slabljenje svoje volje, čvrstine i nedodirljivosti – pojavio se iznenada neki sjaj koji je zasvetleo nad njenom prošlošću kao nad kakvim izuzetnim, čudno uređenim prostranstvom; to je bilo neko neobično predosećanje da je ono što je davno proteklo još živelo. Sledećeg trenutka, međutim, to je već bila samo ugašena traka tog viđenja u pomrčini i samo je u njenoj duši nešto zatreperelo kao da je reč o nekom novom još neotkrivenom području njene ljubavi koje je bilo ispunjeno ogromnim mogućnostima, ali nekako isuviše bučno, zbrkano i tuđe; bila je potpuno zbunjena i osećala se neodlučno i meko, povučena u sebe, ispunjena čudnim, još neshvatljivim odlukama koje su dolazile odonud.

Bila je primorana da misli na dane koji su se neobično razlikovali od svega ostalog i koji su kao kakva izgubljenost sporednih prostorija, ulivajući se jedan u drugi, ležali pred njom, a pri tom bi čula svaki udar konjskih kopita koji ju je – bespomoćno smeštenu u jednu za nju sasvim neprihvatljivu realnost bliskog susedstva u saonicama – nosio sve bliže cilju, i bila je spremna s naglim osmehom na licu na bilo kakav razgovor, u duši velika i širom otvorena, ali zbog njegove preopširnosti nemoćna da ga prati kao da je bila prekrivena nemuštim velom.

Sledeće noći se iznenada probudila; kao od zveke praporaca. Osetila je da je napolju padao sneg. Pogledala je prema prozoru; u vazduhu je bilo nešto meko i teško kao kakav zid. Odšunjala se onako na prstima, bosa. Sve se to nekako brzo odvijalo, pri tom joj je bilo čudno što je po podu gazila bosa kao kakva životinja. Potom je ukočeno gledala ispred sebe u gustu ogradu pahuljica. Sve je to činila kao neko ko se prenuo iz sna, sužene svesti koja izranja kao kakvo malo, nenaseljeno ostrvo.

Činilo joj se kao da stoji veoma daleko od same sebe. I odjednom se setila onoga što je on rekao, kao i onog naglašavanja s kojim je to izgovorio: ovde ćemo biti zavejani.

Tada je pokušala da se pribere i osvrnula se po sobi. Ova je delovala nekako čudno stešnjeno, podsećala je na kavez ili na poraženost. Klaudina je zapalila sveću i osvetlila okolne predmete; sa njih se polako počeo da skida dremež, kao da se još nisu potpuno vratili u svoje prvobitno stanje – orman, kovčeg, krevet, pa ipak kao da je nečeg bilo i suviše. a nečeg premalo; zapravo jedno obično ništa, hrapavo, sipkavo ništa; zamagljeno i oronulo stajali su oni u hladnoškiljavoju, treperavoj svetlosti; po stolu i zidovima širilo se beskrajno osećanje prašnjavosti i prinude da čovek po podu mora ići bosonog. Soba se ulivala u jedan uzani, daskama popločani, belo okrećeni hodnik; znala je kuda su vodile uske stepenice, mutna lampa je visila u obruču od žice, ona je na tavanicu bacala pet svetlih, treperavih krugova, a svetlost joj se razlivala po okrećenom zidu kao kakav trag prljavih šaka. Tih pet svetlih, besmisleno treperavih krugova podsećalo je na stražu ispred neke čudno podrhtavajuće praznine ... Unaokolo po sobama spavali su nepoznati ljudi. Klaudini je osetila iznenadnu zanesenjačku vrelinu.

Poželela je tiho da krikne kao što to čine mačke od straha i požude, stajala je tako, probuđena u noći, dok i poslednja senka njenih neobičnih unutrašnjih preživljavanja nije bezglasno šmugnula u ponovo izglačane zidove njene duše. I iznenada je pomislila: kad bi on sada došao i jednostavno pokušao da učini ono za čim mora da je žudeo ...

Nije znala otkud strah. Kao kakva vrela kugla skotrljalo se nešto preko nje; minutima nije osećala ništa osim čudnog straha i iza sebe onu kao bič pravu, ćutljivu teskobu. Tada je pokušala da sebi predstavi onog čoveka. Ali nije uspela; osećala je samo neko oprezno, životinjsko iskoračenje svojih misli. Pokatkad bi uspevala da predoči sebi nešto od njega, kakav je bio u stvarnosti, njegovu bradu, ono njegovo jedno osvetljeno oko ... Tada bi osetila gađenje. Bila je uverena da više nikada ne bi mogla da pripadne nekom nepoznatom čoveku. I upravo tada, istovremeno sa ovim gnušanjem, kroz njeno telo, koje inače potajno žudi samo za jednim čovekom, prostrujalo je osećanje – kao u nekom drugom, dubljem sloju – potčinjavanja, vrtoglavice, neke neodređene slutnje, ljudske nesigurnosti, to je bio kao nekakav strah od same sebe, ili neko neshvatljivo, besmisleno, ispitivačko, drukčije ispoljavanje svojih želja, i sva ta strahovanja prožela su je sada kao britka hladnoća koja iz čoveka isteruje čudnu žudnju za samouništenjem.

Negde je u međuvremenu počeo neki sat nehajno da razgovara sam sa sobom, pod njenim prozorom čuo se bat koraka i njegovo nestajanje u daljini, zatim smireni glasovi... U sobi je bilo sveže, sa njene kože podizala se toplota tek probuđenog čoveka, neodređeno i popustljivo sa njom se podizala i ona sama kao u kakvom oblaku svojih slabosti krećući se tamo-amo kroz pomrčinu... Stidela se pred svim tim stvarima koje su tako strogo, uspravno i odavno već bez ikakvog značaja gledale ukočeno preda se, dok joj je u glavi sve bučalo od saznanja da tu stoji i čeka nekog nepoznatog. A ipak je nejasno shvatala da ono što ju je privlačilo nije bio nepoznati čovek već upravo to ukočeno stajanje i čekanje, ono fino zupčasto divlje osećanje blaženstva kome se prepustila, ona sama, kao čovek koji se u trenucima buđenja među beživotnim stvarima naglo otvorio kao kakva rana. I dok je osećala svoje srce kako kuca, kao da je nosila nekakvu životinju u grudima – zbunjenu, greškom odnekud u njoj

zalutalu – njeno telo se u svom smirenom njihanju na neobičan način podizalo i sklapalo kao kakav veliki, nepoznati, lelujavi cvet, kroz koji je iznenada prostrujala opijenost tajanstvenim sjedinjavanjem, i ona je začula tiho udaranje srca voljenog u daljini, kao nestalno, nemirno, izgubljeno zvučanje u tišini, nalik na muziku koja se rasipa preko granica i neobično treperi poput svetlosti zvezde, prožeta golemom usamljenošću istih onih zvukova za kojima je i ona tragala, neizmerno isprepletenim, daleko iznad svakog boravišta duša.

Tada je osetila da ovde treba nešto da se dogodi, i nije ni primetila koliko dugo je tako stajala; četvrt sata, sat... vreme je stajalo nepomično, progutano nevidljivim izvorima, kao kakvo jezero bez obala, ali i bez ušća i izliva. Samo jednom, bilo kad, negde sa tog bezgraničnog horizonta, nešto tamno je skliznulo ovamo i prostrujalo kroz njenu svest, neka misao, neka pomisao... i, dok je prolazila mimo nje, u njoj je prepoznala sećanje na već dugo zagubljene snove svog ranijeg života – zamišljala je da su je neprijatelji zarobili i prisiljavali da čini ponižavajuće radnje – a za to vreme ta misao je već počela da se gubi i grčila se dok se poslednji put podizala iz magličaste daljine kao kakva sablasno jasna tvorevina ispletana od šipki i užadi, i ona se tada setila kako nikada nije umela da se brani, kako je vrištala u snu, kako se borila teško i prigušeno dok joj ne bi ponestala snaga i otupela čula, setila se sve te bezmerne, bezoblične bede svoga života... i tada je sve to prošlo i u ponovo uspostavljenoj tišini postojalo je samo neko svetlucanje, neki predah, vraćanje unazad, kao da je postojalo nešto još ne iskazano ... i sad se to odatle iznenada vratilo i nadvilo nad njom – kao nekada, ona užasna bespomoćnost njenog života, koja je stajala iza svih tih snova, nekako daleko, neshvatljivo, u imaginarnom, oživevela je ponovo – kao obećanje, zračak čežnje, nedoživljena mekoća, osećanje samosvesti – o strašnoj neumitnosti svoje sudbine, nago, razgolićeno, lišeno samog sebe – koje ju je, dok je trepereći čeznulo za sve dubljim iscrpljivanjima, na čudesan način zbunjivalo poput onog u nju zalutalog delića ljubavi koji, ispunjen besciljnom nežnošću, traži svoje savršenstvo ljubavi za koju u jeziku svakidašnjice i krute uobičajenosti još nije postojala reč.

Toga trenutka više nije znala da li je ovaj san poslednji put sanjala tek pred samo buđenje. Godinama je već mislila da ga je zaboravila,

a sad joj se odjednom učinilo kao da ga je upravo malopre sanjala, kao kad se čovek okrene i iznenada upilji u neko lice. Zato je bila veoma začuđena, kao da se u ovoj zabačenoj sobi njen život vraćao unazad, u samog sebe, kao tragovi u kakvu zbrkanu površinu. Iza Klaudininih leđa gorelo je malo svetlo koje je upalila, svoje lice, pak, držala je u pomrčini; postepeno je gubila pojam o svom izgledu, osećala je sebe kao kakvu neobičnu prazninu u mraku, u stvarnosti je još samo primećivala svoju senku. I malo-pomalo činilo joj se kao da zapravo uopšte više nije tu, kao da se samo nešto od nje nalazilo u pokretu, kroz prostor i godine, i sad se probudilo, nekako daleko od nje same i prenapeto, a ona kao da je stajala u stvarnosti još uvek pred onim izgubljenim doživljajem sna... bilo gde... pojavljivao bi se neki stan... neki ljudi... neki užasan višestruki strah... I tada neko rumenilo, omekšalost usana... i iznenadna svest da će opet neko doći, i jedno drugo već zaboravljeno osećanje raspletene kose, ruku, kao da je njima još neverna... I tu odjednom – usred želje, kojoj se plašljivo priklanjala, da se sačuva za voljenog i molećivo uzdignutih ruku – misao: jedno drugom smo bili neverni pre nego što smo se i upoznali... To je bila samo jedna svetla misao u mirnoj poluprisutnosti, gotovo kao neko osećanje, čudesno ljupka gorčina, poput one u vetru koji se podiže s mora, poneki put praćen oporim dahom; gotovo samo misao da smo voleli jedno drugo pre nego što smo se i upoznali – kao da se iznenada zategla u njoj beskrajna napetost njihove ljubavi, daleko preko svega svagdašnjeg sve do neverstva iz koga je nekada i proizišla ljubav između njih dvoje kao iz nekog ranijeg oblika njihovog večitog življenja udvoje.

Dopustila je sebi da klone i dugo kao omamljena nije osećala ništa osim da sedi na ogoljenoj stolici za ogoljenim stolom. I upravo toga trenutka se setila onoga G. i razgovora o njemu pre putovanja sa svim onim njegovim uvijenim rečima; kao i onih pri tom neizgovorenih reči. I onda, neznano kad, sa proreza na prozoru dostrujao je vlažan, blag vazduh snežne noći i spustio se tiho i nežno na njena naga ramena. I tada, osećajući to sasvim bolno i udaljeno, kao kad vetar naiđe preko kišnocrnih polja, počela je da razmišlja o ideji nevere koja može da se uporedi sa blago rasprostrtom žudnjom, poput neba, predela, žudnjom koju na tajanstven način skriva u sebi sam život...

Sledećeg jutra sve je prekrrio poseban dah prošlosti.

Klaudina je htela da ode u internat; probudila se rano, kao da je izronila iz neke bistre, teške vode; nije se sećala više ničeg od onoga što ju je opsedalo tokom noći; dogurala je ogledalo ispred prozora i počela pred njim da uvija kosu; u sobi je još bilo mračno. Ali, dok se tako bavila uređivanjem svoje frizure – posmatrajući se napregnuto sa strane u jednom malom zamagljenom ogledalu – osećala se kao devojka sa sela koja se ulepšava za nedeljni izlazak, a bila je ubeđena da to čini zbog nastavnika koje će danas da vidi ili možda zbog onog nepoznatog, i od tada više nikako nije mogla da se oslobodi tih besmislica. Njima, zapravo, u dubini duše nije pridavala nikakav značaj, ali one su se javljale uvek iznova ma čega se Klaudina latila, i svaki joj je pokret stoga delovao kao kakvo raskalašno, raspojasano kaćiperstvo koje je lagano, mučno i nezadrživo prodiralo sa spoljne površine u dubinu. Za trenutak je stvarno spustila ruke da se odmori; ali to je sve ipak bilo isuviše nerazumno da bi za duže vreme moglo da spreči ono što je neminovno moralo da se dogodi, i dok je samo tako mirovalo i treperilo i bilo praćeno neuhvatljivim osećanjem da je bolje ne preduzimati ništa pošto se ono željeno i ono neželjeno ionako nalaze u jednom drukčijem, maglovitijem, manje čvrstom lancu nego što je onaj sastavljen od stvarnih opredeljenja, i dok su Klaudinine šake dodirivale njenu meku kosu, a rukavi jutarnje sobne haljine klizili niz bele uzdignute ruke, učinilo joj se da je sve to već jednom tako bilo – nekada, uvek – i za trenutak se začudila što se sada ne javi, tokom jutarnje razbibrige, njene šake neobično kreću gore-dole kao da njima više ne upravlja ona već neka druga nepoznata sila. I tada je lagano ponovo počelo da je obuzima ono raspoloženje od sinoć, sećanja su se pojavljivala polovično i zatim ponovo gubila, stvarala se određena napetost pred onim samo donekle zaboravljenim doživljajima kao kakva treperava zavesa. Ispred prozora je počelo da se razdanjuje, što je izazivalo i neki poseban nemir; Klaudina je, gledajući u onu ravnomernu, mutnu svetlost, osećala izvesno pokretanje poput dragovoljnog labavljenja šaka i laganog omamljujućeg poniranja između srebrnastosvetlucavih mehurića i neznanih, krupnookih, nepokretnih riba, započinjao je dan.

Uzela je list hartije i počela da piše suprugu:

» ... Sve je izuzetno. Potrajaće samo nekoliko dana, ali čini mi se kao da se nešto nada mnoom isplelo. Naša ljubav, kaži mi, kakva je ona? Pomozi mi, moram da te čujem. Znam, ona je kao kakva kula, ali čini mi se kao da sam oko jednog takvog tanušnog uzvišenja osećala samo podrhtavanje... «

Kada je pismo htela da preda, službenik joj je rekao da je veza prekinuta.

Potom je odšetala izvan mestašca. Neizmerno, belo, kao kakvo more, širilo se prostranstvo oko male varoši. Ovde bi proletela vrana, dok se onde mrko širio grm. Tek duboko dole na samoj ivici, u malim, tamnim, nepovezanim tačkicama započinjao je opet život.

Vratila se i nastavila da ide ulicama varošice, uzrujana, skoro čitav čas. Zalazila je u sve uličice, posle izvesnog vremena prolazila bi njima ponovo, ali u obrnutom smeru, zatim bi ih napustila – i to sa one druge strane – sada je uzduž i popreko presećala trgove i tu je lako otkrivala mesta kojima je već koraćala pre samo nekoliko minuta; beličasta igra senki grozničavo praznog prostranstva klizila je svuda kroz ovu varošicu koja kao da je bila odsećena od stvarnosti. Ispred kuća su ležali visoki nanosi snega; vazduh je bio proziran i suv; sneg je, doduše još padao, ali sad već sasvim slabo, i to u pljosnatim, gotovo potpuno suvim, svetlucavim pahuljicama, kao da će ubrzo sasvim da stane. Prozori kuća iznad zabavljenih vrata gledali su na ulicu povremeno obasjani svetloplavom bojom i nekako staklasto, a i pod nogama je škripalo kao staklo. Ponekad bi se, međutim, niz oluk bučno skotrljao komad leda; potom bi se još minutima činilo kao da zjapi kakav reckavi otvor koji je procepio tišinu. I tada bi iznenada zid neke kuće zasijao bledocrvenom bojom ili nežnožutom poput kanarinca... Sve što je činila izgledalo joj je tada čudno, ispunjeno nekom nadživotnom snagom, sve vidljivo u toj bezglasnoj tišini za trenutak je izgledalo kao da se poput eha ponavlja u nekakvoj drugoj vidljivosti. Potom bi se opet sve unaokolo vratilo u prvobitno stanje, u zagonetnim uličicama kuće su stajale oko nje jedna uz drugu kao pečurke u šumi ili kao pogureno žbunje na prostranoj površini, činile su joj se velike i vrtelo joj se u glavi. Nešto poput vatre bilo je u njoj, poput goreće gorke tečnosti, i, dok je išla i razmišljala, ličila je sama sebi na ogromnu neobičnu posudu nošenu ulicama, tankih zidova i iz koje buktu plamen.

Tada je pocepala pismo i do podne je u internatu razgovarala sa nastavnicima.

Unutra je bilo mirno; kada bi odnekud sa svoga mesta kroz tmurne, duboke svodove bacila pogled na spoljašnji svet, izgledao joj je nekako dalek, prigušen, obavijen bledom, snežnom svetlošću. I ti ljudi tamo izgledali su kao da poseduju čudnu telesnost, nekako teški, opterećeni, naglašenih obrisa. Sa njima je razgovarala samo o opštim stvarima i samo to je i slušala, ali ponekad joj je čak i takav razgovor delovao gotovo kao neko samožrtvovanje. Čudila se zbog toga, ovi ljudi joj se inače nisu dopadali, ni na jednom od njih nije primećivala ni najmanju pojedinost koja bi joj privukla pažnju, svaki ju je odbijao upravo zbog osobenosti svog skućenog života, ali je ipak na njima zapažala ono muževno, ono zračenje suprotnog pola, i to takvom jasnoćom kakvu nije doživela nikada ili možda samo nekada vrlo davno. To se ispoljavalo onom u polumraku pojačanom izražajnošću crta lica i onom tupom uobičajenošću koja je uprkos svojoj ružnoći izazivala teško shvatljivo osećanje nadmoćnosti koje je poput mirisa ogromnih trapavih pećinskih životinja neodređeno strujalo oko ovih ljudi. Postepeno je i ovde počelo da je obuzima ono ranije osećanje nezaštićenosti koje je prati otkad se osamila, a uz to se javljalo i ono čudno osećanje pokornosti koje ju je proganjalo tokom svih susreta s ljudima, pri svakom i najmanjem obrtu u razgovoru, u predusretljivosti kojom je morala da sluša druge, a pojavljivalo se već i zbog same činjenice što ona tu negde uopšte sedi i razgovara s nepoznatim ljudima.

Klaudina se tada oneraspoložila, shvatila je da je ovde već isuviše dugo ostala, osetila je da je vazduh i polumrak ovih prostorija guše i smućuju. Iznenada i prvi put spopala ju je misao da bi ona, koja još nikada nije bila rastavljena od svoga supruga i jedva da je ikad bila tako sama, mogla da počne ponovo da uranja u svoju prošlost.

Ono što je sada osećala više nije bilo samo nešto uopšteno već se vezivalo za stvarne ljude. I to nije bio strah od njih samih već od osećanja koja su oni mogli u njoj da izazovu; dok je slušala izlaganja ovih ljudi, u njoj kao da se nešto jedva primetno pokrenulo i tiho protreslo, to se nije odnosilo na neko posebno osećanje već na temelj na kojem sva ta osećanja počivaju – kao kad neki put prolazeći kroz stanove koji nam izgledaju ružno polako počnemo da

se mirimo s mišlju kako ljudi ovde ipak mogu da budu srećni, a zatim najednom naiđe trenutak kad čak prihvatamo da i mi možemo da budemo među njima, hteli bismo da skočimo nazad i tada sa zaprepašćenjem primetimo da je svet sa svih strana zatvoren i da svi mirno stoje oko ovog središta...

U toj bledej svetlosti ovi crni bradati ljudi izgledali su joj kao ogromne slike zatvorene u poluosvetljenim kuglama; pod uticajem tog neobičnog osećanja pokušala je sebi da predstavi kako bi se osećala da je tako zatvorena. I dok su joj te misli brzo nestajale kao u kakvom mekom, bezobličnom, razvodnjenom zemljištu, ubrzo je čula samo jedan glas, ogrubeo od pušenja, i čije su reči bile zaogrnutе dimom cigarete, koji se tokom razgovora stalno lelujavao oko njenog lica, kao i još jedan, drugi glas koji je bio zvonak i visok kao treperenje lima; s pažnjom je osluškivala te glasove koji su je seksualno uzbuđivali, činilo joj se da lagano klizi u dubinu, nespretni pokreti tih ljudi dovodili su njena osećanja na čudne stranputice, u mislima je pokušavala da smešno razvijenog atletu doživi kao žena koja veruje u njega... Nešto strano s čim njen život nije imao ništa zajedničko narastalo je pred njom kao kakva čupava životinja omamljujućeg zadaha; činilo joj se da bi najradije po tome udarila bičem, ali je baš tada primetila, iznenada sputana i bez mogućnosti da u to pronikne, igru dobro poznatih preliva u izrazu na jednom licu koje je na izvestan način ličilo na njeno.

Tada je krišom pomislila: »Svi mi, odnosno ljudi kao što smo mi, mogli bismo čak i da živimo sa takvim ljudima... « To je imalo za nju neku posebno bolnu draž i bilo kao neka produžena želja mozga, pred tim je ležalo nešto kao tanko stakleno okno za koje su bolno prianjale njene misli zureći na onu drugu stranu u neku mutnu neizvesnost, uživala je u tome što tim ljudima pri tom jasno i otvoreno gleda u oči. Tada je pokušala da zamisli svoga supruga kao otuđenog, kako gleda odonud. Uspelo joj je da potpuno smireno misli na njega; ostao je divan, jedinstven čovek, ali deo njega koji se nije mogao ni količinski izmeriti, ni razumom dokučiti nestao je i stoga joj se činio nekako bled i ne tako blizak; obično pre poslednjeg zamaha neke bolesti stojimo u jednoj takvoj hladnoj, nepovezanoj osvetljenosti. Pri tom je otkrila kao vrlo neobično da je nešto slično ovome čime se sada u mislima poigravala, nekada stvarno i

doživela, kao i to da je bilo trenutaka kada je svoga supruga sigurno i bez ijednog okolišnog pitanja doživljavala tako kako joj je on sada izgledao, i najednom joj se sve to učinilo zaista čudno.

Iz dana u dan krećemo se među određenim ljudima ili prolazimo kroz neki predeo, grad, neku kuću, a taj predeo ili ti ljudi uvek nas prate, svakodnevno, pri svakom koraku, pri svakoj misli, i mi im se uopšte ne opiremo. Ali, odjednom, oni zastanu s lakim trzajem i stoje nekako čudno ukrućeno i mirno, sasvim po strani, s jednim nepoznatim, hirovitim osećanjem. A kad se onda osvrnemo prema sebi osetimo da među njima stoji stranac. Tada kažemo da posedujemo prošlost. Ali, šta je to? zapitala se Klaudina i najednom više nije mogla da otkrije šta bi tu zapravo moglo da se izmeni.

Tog istog trenutka, međutim, već je pouzdano znala najjednostavniji odgovor da je sam čovek ono što bi pri tom moglo da se izmeni, ali je odmah osetila i neki čudan otpor pri prihvatanju mogućnosti te promene; a možda bismo tu veliku, odlučujuću promenu mogli da doživimo samo nekim čudno izokrenutim razumom; dok Klaudina sada, s jedne strane, nije razumevala lakoću kojom je kao tuđu mogla da doživi prošlost, koja je nekada bila tako vezana za nju kao njeno vlastito telo, a, s druge strane, činila joj se neshvatljivom činjenica da je nekad nešto uopšte moglo da izgleda drukčije nego sada, pomislila je kako li samo izgleda kad neki put vidimo u daljini nešto potpuno nepoznato, pa zatim odemo tamo i na jednom određenom mestu to uđe u krug našeg sopstvenog života, a ono mesto gde smo ranije bili tada ostane čudno prazno, ili je možda dovoljno samo da zamislimo, juče sam učinio ovo ili ono: poneki tren bude uvek kao kakva provalija pred kojom bolestan, nepoznat, oronuo čovek zastane, na to se jednostavno nikad ne misli – i tada joj se iznenada u munjevitoj osvetljenosti učinilo da čitavim njenim životom vlada to nerazumljivo, neprekidno verolomstvo kojim se, dok za sve druge uvek ostajemo isti, svakog trenutka rastajemo od samih sebe, ne znajući zašto, ipak sluteći u tome neku poslednju, uvek prisutnu, nesvesnu osećajnost kojom dublje nego bilo čim drugim što činimo doživljavamo promene u samom sebi.

I dok se još ovo osećanje u svojoj otkrivenosti u njoj jasno belasalo, učinilo joj se kao da je sigurnost, kojom je njen život spolja bio okružen, odjednom nestala, kao da se njen život podelio u stotinu

mogućnosti, nekako razdvojio poput kulisa više različitih života poređanih jedan za drugim, a u belom, praznom, nemirnom prostoru između njih izranjali su nastavnici, kao kakva tamna, nestalna tela, oni su se uvek iznova savijali tražeći nešto i posmatrali je teško se nameštajući na svojim mestima. Osećala je neko posebno, setno zadovoljstvo što se nalazi ovde, sa onim svojim nedokučivim osmehom nepoznate dame, krijući se iza svog izgleda, sedeći pred njima, osećajući samu sebe kao kakvu puk u slučajnost, od njih rastavljena samo jednim omotačem oko sebe sazdanim naizmenično čas od slučajnosti, čas od činjenica. I dok joj je govor, nekako sasvim mek i prazan, brzo silazio sa usana i klizio beživotno kao konac, počela je polako da je uznemirava misao da je i ona – kad bi se krug isparenja jednog od ovih ljudi zatvorio oko nje – zapravo samo ono što tih trenutaka čini, kao što je i ta stvarnost samo nešto beznačajno što ponekad kroz slučajno stvoreni otvor jednog trenutka prodre napolje, stvarnost u kojoj čovek protiče, nedostižan sam sebi, u jednoj struj i zapravo nikada stvarnoga čiji usamljeni, bezazleno nežni glas niko ne čuje. Njena sigurnost, ta priljubljenost za onog jednog koji u njoj izaziva ljubavni nemir, činila joj se ovog trenutka kao nešto hotimično, nebitno, sasvim površno u poređenju sa teško shvatljivim osećanjem o pripadanju jedno drugom koje se ne može izmeriti stepenom usamljenosti poslednje ispražnjene duševnosti.

Osetila je uzbuđenje čim je najednom opet pomislila na višeg savetnika. Bila je sigurna da on čezne za njom i da će se potruditi da ostvari ono što je zasad bila još samo igra koja pruža određene mogućnosti.

Za trenutak je osetila neku jezu koja ju je opominjala; na pamet joj je pala reč sodomija; zar treba da se odam sodomiji...? ! Ali, iza toga je stajalo iskušenje njene ljubavi: s tim ćeš, dragi, stvarno morati da računaš, ja, ja pod ovom životinjom. Prosto nezamislivo. U tom slučaju ti mi nikada više nećeš moći da veruješ onako čvrsto i olako kao ranije. Postaću ti nepristupačna i izgubljena poput kakvog priviđenja, gotovo kao da si me napustio. Da, postojaću samo kao neko priviđenje, baš tako, zapravo, znaćeš da sam ja samo nešto što je u tebi, nešto što postoji zahvaljujući tebi, i to samo dotle dok me čvrsto držiš, uopšte uzev, dragi, bićemo nešto što je na čudnovat način sjedinjeno...

Obuzela ju je laka snuženost, karakteristična za verolomnike, ona vrsta sete koja nas obuzme zbog dela koja ne činimo zbog njih samih već samo da bi se ona uopšte počinila. Osećala je da viši savetnik sada negde stoji i čeka je. Činilo joj se da se onaj najduži krug oko nje već ispunjava njegovim dahom, a okolni vazduh njegovim mirisom. Uznemirila se i počela da se priprema za odlazak. Osećala je da će mu otići, a sama pomisao na trenutak kad će se to dogoditi izazivala je drhtavicu po telu. Činilo se kao da ju je nešto šćepalo i povuklo ka nekim vratima za koja je znala da će se potom zatvoriti, opirala se, osluškujući unapred napregnutih čula.

Kad je srela toga čoveka to za nju već nije više bio samo početak jednog poznanstva već neposredan nagoveštaj nečega što će se dogoditi. Znala je dobro da je u međuvremenu i on o njoj razmišljao i da je skrojio neki plan. Čula je kako kaže:

»Računao sam s tim da ćete me odbiti, ali budite sigurni da vas nikada niko neće tako nesebično obožavati kao ja«. Klaudina nije odgovorila. Njegove reči su nadolazile lagano i energično; osećala je njihovo dejstvo. Tada je rekla: »Izgleda da smo stvarno zavejani?« Sve joj se to činilo kao da je već jednom doživela; kao da su i same njene reči zapinjale o tragove reči koje je ranije već jednom izgovorila. Nije obraćala pažnju toliko na ono što čini koliko na to da ono što sada čini predstavlja sadašnjost, a ono drugo, slično tome, prošlost; uz to i ta iznenadna samovoljnost i toliko prisna navala osećanja. Obuzelo ju je neko veliko, ustaljeno osećanje o sebi pri čemu su se prošlost i sadašnjost smenjivale kao kakvi mali talasi.

Posle izvesnog vremena viši savetnik iznenada reče: »Osećam kako u vama nešto okleva. To oklevanje mi je dobro poznato. Svaka žena se jednom u životu suoči s tim. Vi poštujete svog supruga i sigurno nećete da mu nanesete bol, zato se i opirete. Ali, vi biste zapravo morali bar za izvesno vreme da se oslobodite toga da biste doživeli veliko uzbuđenje.« Klaudina je opet ćutala. Bila je sigurna da on njeno ćutanje pogrešno tumači, ali baš to joj je pričinjavalo posebno zadovoljstvo. Tako ćuteći osetila je snažnije da je nešto u njoj počelo da popušta, to je bilo ono što nikakvim postupcima nije moglo da se izrazi, niti je nekakvim postupcima moglo nešto da pretrpi, to nije moglo ni da se brani, jer je počivalo u oblasti reči, a da bi se razumelo čovek se mora zaljubiti, i to bar onoliko koliko je

zaljubljen u samog sebe, to je bilo upravo ono što je samo sa svojim suprugom imala zajedničko, to je bilo unutrašnje sjedinjavanje, i to baš za vreme dok je spoljašnjost svoga bića prepuštala ovom strancu koji ju je samo izobličavao.

Oni su se tako zabavljali šetajući i pričajući. Međutim, ona je pri tom svojim osećanjima povremeno još uvek bila okrenuta onome u daljini, uvek bi joj se zavrtelo u glavi kad bi se dublje suočila sa onim čudnim neshvatljivim osećanjem pripadanja svome dragom. Ponekad bi joj se činilo da se već privikla na svog pratioca, verujući da bi takva ista bila i sa nekim drugim, a takođe bi joj se ponekad činilo da se u njoj probudio i onaj smisao za šale, dosetke i pravljenje određenih pokreta još iz onog perioda kad je bila mlada žena, zapravo sve ono za šta je odavno mislila da je već uveliko prerasla, tada bi joj on rekao: baš ste duhoviti, milostiva gospođo.

Kad bi tako govorio i koračao pored nje, primećivala je da su njegove reči uranjale u jedan sasvim prazan prostor koji su ispunjavali samo njih dvoje. A u ovome su postepeno počele da se pojavljuju u kuće kraj kojih su prolazili, za onoliko malo drukčije i pomerene kako su se ogledale u prozorskim staklima, a i uličica u kojoj su bili, i ona se za trenutak učinila nešto izmenjena i iskrivljena, ali ipak samo toliko da se još mogla prepoznati. Osećala je snagu ovog čoveka svakodnevice – kao neko neprimetno pomeranje sveta i pomicanje unapred, neka neobična snaga izbijala je iz te njegove živahnosti koja je zračila i po površini izokretala stvari. Zbunjivalo ju je što je u tome i svoju sliku zapažala kao sliku nestabilnog sveta odraženog u nekakvom ogledalu; činilo joj se, kada bi se sada još samo malo opustila da bi odjednom sva postala kao ta slika. On iznenada reče: »Veruj te mi, to je samo stvar navike. Da ste sa sedamnaest ili osamnaest godina – ja to ne znam – upoznali nekog drugog čoveka i udali se za njega, danas bi vam pokušaj da sebe zamislite kao ženu svog sadašnjeg supruga isto tako teško pao.«

Stigli su do crkve; sami i nekako važni stajali su na prostranom trgu; Klaudina je podigla pogled, znaci uzbuđenosti na licu višeg savetnika srljali su u prazno. Odjednom joj se za trenutak učinilo kao da se njeno telo nakostrešilo poput hiljadu uredno složenih komadića kristala; neka rasuta, nemirna, rascepkana, prigušena svetlost počela je iz nje da zrači, a čovek na koga je padala izgledao joj je u

njoj nekako drukčije, sve njegove linije bile su upravljene prema njoj , trepereći poput njenog srca, sve njegove pokrete osećala je iznutra kako prelaze preko njenog tela. Htela je da dovikne sebi ko je on zapravo, ali to osećanje se zaustavilo kao kakav prazan, nestvaran zrak, čudno lebdeći u njoj kao da joj ne pripada.

Sledećeg trenutka oko njih kao da je bilo sve više svetlo, magličasto, pogubljivo. Osvrnula se oko sebe; tiho i uspravno stajale su kuće na trgu, sa tornja je izbijao sat. Njegovi otkucaj i su puno i metalno izbijali iz rupa sva četiri zida tornja , rasplinjavali se pri padanju lelujući iznad krovova. Klaudini se činilo da su oni potom u daljini i dalje odzvanjali nad zemljom, osećajući pri tom i neku iznenadnu jezu: glasovi se šire svetom, sa mnogih tornjeva i snažno, kao kakvi brujeći gradovi od metala, kao nešto što nema značenja ... neki nezavisan, nedokučiv svet doživljavanja koji se samo hotimice, slučajno i ovlaš povezuje sa svakidašnjim poput onih beskrajno dubokih, mekih tmina koje povremeno prelaze preko vedrog, nepomičnog neba .

Činilo se kao da je nešto okružuje i posmatra . Uzbuđenost ovog čoveka u svojoj neposrednoj blizini osećala je kao neko snažno razbijanje talasa o obalu, kao nešto mračno , usamljениčko. To što je ovaj čovek od nje tražio, taj za nju naizgled naj teži čin, postepeno je počela da prihvata kao nešto sasvim bezlično; tu zasad nije bilo ničeg osim uzajamnog posmatranja , nešto sasvim nerazumno i nepotpuno, kao što se u prostor u uzajamno posmatraj u nepoznate tačke koje su poput nečeg neuhvatljivog sjedinjene u neku slučajnu tvorevinu. Grčila se pod tim, to ju je pritiskivalo kao da je i ona sama jedna takva tačka. Pri tom ju je obuzimalo čudno osećanje o sebi koje nije imalo ništa zajedničko sa duhovnim sposobnostima i mogućnostima samoizbora njenog bića, a ipak na izvestan način još uvek bilo ono isto kao inače. I odjednom joj je iščezla svest da je ovaj čovek pred njom samo deo ružne svakidašnjice koji je dospao u njen duhovni svet. I činilo joj se da se nalazi negde daleko napolju u prirodi, da oko nje zaostaju u vazduhu tonovi i na nebu oblaci i ukopavaju se na svome mestu i u svoj trenutak , a ni ona više nije bila ništa drugo nego isto što i oni, nešto što odzvanja, što je u prolazu ... verovala je da je u stanju da razume ljubav životinja... i tih oblaka i tonova. Osećala je kako oči višeg savetnika traže njene ...

plašila se, želela da bude sama, iznenada je osetila svoje haljine kao nešto što obmotava njen u poslednju preostalu nežnost, ispod njih je osećala svoju krv, onaj njegov reski, uzbuđujući miris, a nije ni posedovala ništa osim tela, koje je sada trebalo da poda, i tog najsuptilnijeg, uzvišenog doživljavanja duše kao doživljavanje tog tela – to poslednje blaženstvo – i nije znala da li je njena ljubav toga trenutka bila izložena najtežem ispitu ili je već bila usahnula, a čula su joj se otvorila kao kakvi radoznali prozorski kapci.

Sedela je zatim u trpezariji. Bilo je večer. Osećala se usamljena. Jedna žena joj je dobacila preko stola: »Danas po podne sam videla vašu kćerkicu dok vas je čekala, dražesno dete, u njoj sigurno nalazite mnogo radosti.« Klaudina toga dana ponovo nije bila u internatu, ali nije bila u stanju ništa da odgovori, izgledalo je kao da se među ovim ljudima nalazi samo onim svojim potpuno neosetljivim delovima tela, kosom ili noktima, ili kao da joj se čitavo telo odjednom obložilo rožastom prevlakom. Tada je ipak nešto uzvratila, ali je pri tom imala utisak kao da se sve to što je rekla zaplelo u nekoj vreći ili mreži; vlastite reči su joj među ostalima izgledale tuđe, kao ribe pripijene uz vlažnohladna tela drugih riba praćakale su se one u toj neopisivoj zbrci mišljenja.

Spopala ju je mučnina. Ponovo je shvatila da tu nije ni bilo bitno šta se o sebi govori i šta se uopšte rečima može objasniti, već da sva opravdanja leže u nečem sasvim drugom – u nekom osmehu, nekom naglom prekidanju govora, nekom unutrašnjem samooslušivanju. Tada je iznenada osetila neizrecivu čežnju za onim jedinim čovekom, koji je isto tako bio usamljen, koga takođe ovde niko ne bi razumeo i koji nije posedovao ništa osim one meke nežnosti ispunjene nizanjem slika, koja sve bolne udarce stvarnosti prihvata kao u kakvoj magličastoj groznici, gde je svako spoljašnje dešavanje velik prigušen, površinski doživljaj dok sve ono iznutra lebdi u onoj večitoj, tajanstvenoj, uvek smirenoj ravnoteži samoprisebnosti.

Ali, dok bi se inače u sličnoj situaciji jedna takva soba sa ljudima zatvarala oko nje kao kakva jedinstvena, vrela, gusta, uskovitlana masa, ovde je povremeno bilo i prijatnog zastajanja i izostajanja i ponovnog uskakanja na svoja mesta. I mrzovoljnog ustajanja u njen u odbranu. Jedan orman, jedan sto. Između nje i ovih običnih

predmeta nešto se poremetilo, oni su ispoljavali neku nesigurnost i kolebanje. Ponovo se iznenada pojavila ona odvratnost kao za vreme putovanja, to nije bila obična odvratnost, već neka koja ju je šćepala poput šake. Pred njenim osećanjima otvorile su se pukotine kao da se – otkako je u onu poslednju sigurnost u sebi počela sanjarski da zuri u onom inače neprimetnom sistemu primanja utisaka, nešto razlabavilo i, umesto jednog skladnog sažimanja utisaka, svet oko nje je ovim prekidanjima postao kao kakvo beskrajno bućanje.

Osećala je – kao da je time nešto u njoj nastajalo poput doživljavanja kad se šetamo pokraj mora – potpunu neprilagodljivost tom šumu, koji je za trenutak onemogućavao svako delanje i svaku misao, kao i pojavu nesigurnosti, postepeno gubljenje samokontrole i neku vrstu samoproticanja – dobila je želju da krikne, kao i potrebu za neobuzdanim pokretima, za nećim što bi ćinila spontano po svojoj volji, bez kraja, samo da bi u tome osetila sebe; u toj izgubljenosti ležala je neka iscrpljujuća, uništavajuća snaga koja je svakog trena kao kakva divlja, odsećena, neodgovorna usamljenost bez pamćenja besmisleno zurila u svet. I to je iz nje istiskivalo reći i mimiku koji su prolazili mimo nje, no, ipak bili, deo nje, a viši savetnik je stajao pred tim i osećao kako mu se približava nešto što je u sebi krilo ono voljeno u njenom telu, i ona već ništa više nije videla osim onog neprestanog kretanja njegove brade gore-dole, dok je govorio, ravnomerno, uspavljujuće, poput brade kakve koze koja žvaćući poluglasno izgovara reći.

Tako je učinila sebi nažao; istodobno je osetila laki, uljulkujući bol zbog svega onoga što se dosad dogodilo. Viši savetnik je rekao: »Vidim po vama da ste jedna od onih žena kojima je sućeno da ih povremeno šćepa kovitlac uzbućenja. Vi ste ponosni i želite to da sakrijete; ali, verujte mi, pravog poznavaoća ženske duše to ne može da obmane.« Izgledalo je kao da sve više uranja u svoju prošlost. Ali, kad bi se pri tom osvrnula, propadajući kroz razdoblja svojih preživljavanja koja su poput duboke vode bila naslagana jedna preko drugih, osetila bi svu tu slučajnost, ne toliko što te stvari oko nje sada tako izgledaju već što se taj izgled na njima drži kao da im ćvrsto pripada, i nekako je protivprirodno urezan kao izraz osećanja na licu koji nikako neće da se izgubi. Bilo je stvarno ćudno,

kao da je u lako kližućem lancu tog dešavanja iznenada pukla jedna karika i iskočila, sva lica i sve stvari postepeno su se ukrućivali u jednom slučajnom, iznenadnom izrazu, međusobno povezani pod pravim uglom i po nekom neobičnom redu. A samo je ona i dalje klizila naniže, bojažljivo napregnutih čula, među ovim licima i stvarima – uranjajuć i sve dublje u prošlost.

Za nju vrlo značajan, godinama stvaran duševni mir postao je tamo, u daljini, za trenutak potpuno ogoljen, gotovo bezvredan. Mislila je, čovek urezuje jednu liniju, nekakvu liniju sklada, da bi se održao sam za sebe među svim tim stvarima koje odudaraju a okružuju ga; to je naš život; nešto slično onome kao kad čovek bez prekida govori i sebe zavarava da se svaka reč nadovezuje na pređašnju i iziskuje sledeću, jer se plaši da se u trenutku kad začuti iznenada ne zatetura i od tišine ne rastoči; ali, to je zapravo samo izvestan strah, samo izvesna slabost zbog zastrašujuće nepredvidljivosti svega onoga što činimo ...

Viši savetnik je još rekao: »To je sudbina, postoje muškarci kojima je sudbina da u žena izazivaju nemir, ovome se treba prepustiti, ne vredi mu se opirati... « Ali, ona to jedva da je čula. Njene misli su se kretale među čudnim, udaljenim suprotnostima. Htela je jednom rečenicom, jednim velikim vragolastim gestom da se oslobodi svega ovoga i da voljenom padne pred noge; osećala je da bi to još mogla. Ali, nešto ju je prisiljavalo da zastane pred tim vapećim, silovitim naletom osećanja; ta struja se ipak morala stalno podržavati da ne usahne, njeno postojanje trebalo je stalno da privija uza se da ga ne izgubi, makar i pevala, samo da iznenada bespomoćno ne zanemi. To nikako ne bi htela. Nešto oklevajuće, neodlučno lebdelo joj je pred očima. Ne treba vikati kao ostali da bi se izbegla tišina. Ali ni pevati. Samo šaputati, sve tiše ... jedno ništa, praznina ...

A jednom je nastupilo i izvesno lagano, bezglasno pomeranje unapred, naginjanje preko ivice, viši savetnik je rekao: »Zar ne volite pozorišnu igru? Ja u umetnosti volim onu finoću srećnog završetka što nam ulepšava svakidašnjicu. Život razočarava, najčešće pokvari kraj radnje. Zar zato ne bi bilo sasvim prirodno...?«

To je iznenada čula iz sasvim neposredne blizine i sasvim razgovetno. Još je tu negde osećala i ruku voljenoga, ipak nedovoljan priliv toplote, jedno saznanje: Ti – ali tada se opustila i

osetila sigurnost što jedno drugom još uvek mogu da budu ono poslednje – onako nemi i nepoverljivi prema ostalima – što pripadaju jedno drugom kao kakvo tkivo samrtnički slatke lakoće, kao kakva arabeska za neki još nepronađeni ukus, svako posebnog zvuka koji samo u duši onog drugog može da ispiše neku figuru, inače nigde drugde, ako ga ova ne čuje.

Viši savetnik se ispravio i pogledao je. Odjednom ga je osetila kako stoji neposredno ispred nje, a onog jedinog voljenog čoveka nekako sasvim daleko od sebe; palo joj je na pamet da bi ovaj ovde sada mogao svašta da pomisli što ona nije mogla da zna – ali i u njoj je u isto vreme zatitralo jedno zalutalo osećanje skriveno tamninom njenog tela. Toga trenutka doživljavala je reakcije svoga tela kao nejasne prepreke, dok ih je dosad pazila kao svetinje. One su joj bile bliže od bilo čega drugog i sklapale su se oko nje, a sada je najednom počela da ih doživljava kao neko neizbežno neverstvo koje je razdvaja od voljenog, činilo joj se da je zapala u omamljujuće, nikada ranije doživljeno stanje u kome joj se ona poslednja trunka vernosti – koju je branila svojim telom – u suštini preokrenula u svoju suprotnost.

Možda je sve to bila samo posledica želje da svoje telo preda voljenom, ali, uzdrmana dubokom nesigurnošću svog unutrašnjeg bića, ova želja se kod nje preobratala u žudnju za ovim strancem, i dok je zagledana u mogućnost da, čim u svome telu oseti onaj rasap, pokuša da preko njega doživi samu sebe, užasnula se te svoje iznenadne čulnosti kao nečeg mračnog i praznog, mamilo ju je da to svoje telo nekako odbaci od sebe, da u nemoći čulne izgubljenosti oseti da ga neki stranac obara i kao noževima probada ispunjavajući ga užasom i gađenjem, nasiljem i neželjenim trzajima – da bi ga potom ponovo osetila ispunjenog čudnom vernošću, a ono ništa, onu uskolebanost, neoblikovanu zbilju, bolesnu izvesnost duše ipak da oseti kao delić kakve divne rane, to njeno telo, ispunjeno bolovima beskonačnog htenja za zaceljenjem, samo uzalud traga za onim drugim.

Kao kakva svetlost iza spleta nežnih žila, među njenim mislima iz tamne čamotinje svih tih godina uzdizala se, obuzimajući je sve više, ova čežnja za smrću njene ljubavi. I odjednom je iznenada čula sebe kako negde daleko u nekom obasjanom odmorištu odgovara kao da

se uhvatila ukoštac s nečim što je viši savetnik rekao: »Ne znam da li bi on to mogao da podnese ... «

Prvi put je tada spomenula svoga supruga; trgla se, kao da to ne pripada stvarnosti; ali već je osetila nezadrživu moć reči koje su se oglasile. Zatečen na brzinu viši savetnik je upita: »Volite li ga uopšte?« Nije joj izmakla ona komična nesigurnost u držanju s kojom se on iznenada suočio.

»Ne, ne, ja ga uopšte ne volim«, rekla je drhteći, ali odlučno.

Kada se našla gore u svojoj sobi, još uvek nije bila potpuno svesna onoga što je rekla, ali osećala je svu onu skrivenu, neshvatljivu draž svoje laži. Mislila je na svoga supruga; ponekad kao da je od njega dopirala neka svetlost, kao kad čovek sa ulice baci pogled u osvetljene sobe; tek tada je shvatila što je učinila. On je izgledao lepo, htela je da i dalje stoji kraj njega, ona svetlost je tada zablistala i u njoj . Međutim, ipak se ponovo prignula nazad u svoju laž i našla opet napolju, na ulici, u mraku. Bilo joj je hladno; život joj je nanosio bol; kao i svaka stvar koju bi pogledala, kao i disanje. Mogla je kad god je htela, kao u kakvu toplu, blistavu kuglu, ponovo da se ušunja u takvo sećanje na svoga supruga, tamo je bila zaštićena, stvari koje bi tada gledala nisu prolazile kroz noć poput oštarih brodskih kljunova, već su dopirale do nje nekako meko, sputano. Ali ona to nije htela.

Setila se da je već jednom slagala. Ne ranije, jer to tada ne bi bila nikakva laž, to bi jednostavno bila ona sama. Ali, jednom dockan, mada je to zapravo bila istina, kad je rekla da je bila u šetnji, uveče, čitava dva sata, lagala je; odjednom je shvatila da je tada prvi put slagala. Isto tako kao što je maločas sedela dole u sobi među tim ljudima, išla je tada ulicama, potpuno izgubljena, tamo-amo, uznemirena kao zalutali pas, i gledala u kuće; negde je nekoj ženi neko otvarao vrata, sa samo njemu svojstvenom ljubaznošću, tipično njegovim izrazom lica, zadovoljan svojim načinom dočekivanja; a negde drugde je opet neko izlazio sa suprugom u posetu i bio oličenje dostojanstvenog, uravnoteženog i dobrog supružnika; a svuda su bili, kao u kakvoj širokoj, sveobuhvatnoj vodi, mala uskovitlana središta kružnog kretanja, okrenutog prema svojoj unutrašnjosti, kretanja koje se negde iznenada, slepo, bez prozora graničilo sa ravnodušnošću; a svuda tu unutra nastajalo je ono jezgro sopstvenog odjeka u uskom prostoru koji svaku reč dočekuje i

do one sledeće produžava samo da se ne bi čulo ono što se ne može podneti: taj međuprostor, taj ponor između udara dveju radnji, u koji ispunjeni svešću o sebi tonemo, nekuda u ćutanje između dve reči koje bi isto tako moglo da bude i ćutanje između reči nekog sasvim drugog čoveka.

I tada ju je nešto kradimice obuzelo: negde među ovim ljudima živi čovek, nepriličan, sasvim drukčiji, ali kome bismo se još mogli prilagoditi i nikad možda ne saznajući nešto o njegovom ja kakvo je ono danas. Jer izvesna osećanja žive samo u dugačkom lancu drugih, držeći se jedna za druga, i sve zavisi samo od toga da li će jedna životna okolnost da se nadoveže bez ostatka na one druge, a za to postoji stotinu načina. I tada joj je prvi put otkako traje njena ljubav pala na pamet misao: sve je to slučaj; sve se ostvaruje pukim slučajem i onda se čovek za to čvrsto veže. I prvi put je, mada nejasno, uspela da sagleda sebe do samog dna i da oseti ono krajnje objektivno osećanje o sebi koje ju je izjednačavalo s drugima. I tada joj se učinilo kao da opet mora sebe da pusti da potone, ponovo u metež, u ono neostvarljivo, u beskućništvo, i pojurila je kroz svu onu tugu praznih ulica i gledala u te kuće i nije želela nikakvo drugo društvo osim zvuka svojih potpetica po pločniku pri čemu je sama sebe sasvim živo čula kako trči čas ispred, čas iza sebe.

Ali, dok je tada bila u stanju da shvati samo ono rastakanje, onu neprekidno promenljivu pozadinu neostvarenih obrisa želja pred kojom je izmicala sva snaga uzajamnog vezivanja za druge, kao i sve ono obezvređivanje, osujećenost dokazivanja, potpuno nerazumevanje sopstvenih postupaka, i zbog toga svega dovedena gotovo do očajanja, zbunjena i zamorena od te zatvorenosti u koju je zapala – sada, pak, u trenutku kad se ponovo setila šta je sve od sjedinjavanja do kraja prepatila

zbog lake ranjivosti svih tih životu neophodnih uobraženja, posedovala je: onu nestvarno mračnu skućenu isključivost bitisanja pomoću onog drugog, onu ostrvsku osamu iz koje se ne sme probuditi, ono što u ljubavi klizi kao između dva ogledala iza kojih, kao što znamo, stoji jedno ništa, ovde u ovoj sobi, skrivena pod svojim lažnim priznanjem kao pod kakvom maskom, očekujući u sebi avanturu s drugim čovekom, osećala je ono čudesno, puno

opasnosti, rastuće biće laži i prevare u ljubavi; potajno izaći iz sebe, u ono što onom drugom više nije dostižno, u ono dosad izbegavano, u rasplinuće osamljenosti, radi dostizanja velike istinitosti, u prazninu koja se pokatkad, za trenutak, obrazuje iza tih ideala.

I odjednom je čula pritajene korake, škripu stepenica, zaustavljanje; tiho pokretanje pred vratima uz pucketanje poda.

Pogled joj je bio uperen prema ulazu; činilo joj se neobično da iza tih tankih dasaka stoji neki čovek; pri tom je osećala samo čudnu ravnodušnost i mirnoću ovih vrata na čijim se obema stranama inače nagomilalo toliko napetosti, potpuno razdvojene.

Ona se već bila svukla. Na stolici ispred kreveta ležale su njene suknje i to onako kako ih je upravo skidala sa sebe. Vazduh ove sobe, koja se izdavala danas ovom, sutra onom, doticao se sa mirisom njenog razgolićenog tela. Osvrnula se po sobi. Primetila je mesinganu bravu kako visi ukrivo sa jedne komode, pogled joj se zadržao na malom, otrcanom tepihu ispred svog kreveta, koje su mnoge noge gazile. Pomislila je odjednom na miris kože svih tih nogu koji se uvukao u njega, kao i u duše svih tih nepoznatih ljudi, nekako prisno zaštitnički kao miris roditeljske kuće. To je bila čudna, dvostruka, iskričava pomisao, čas tuđa, koja izaziva gađenje, čas neodoljiva, kao da je samoljublje svih tih ljudi naviralo ovamo u nju, i njoj nije preostajalo ništa osim tog očevidnog zapažanja. A onaj čovek je još uvek stajao pred vratima pokrećući se samo uz lake, nehotične šumove.

Naglo ju je spopala želja da se baci na ovaj tepih, da izljubi odvratne tragove tih nogu i da se kao kakav kuja uzbudi njuškajući ih. Ali, to nije bila čulnost već nešto više u njoj što je urlalo kao vetar ili drečalo kao dete. Odjednom je klekla na zemlju, ukočeni cvetovi na tepihu počeli su neshvatljivo da se uvijaju i narastaju pred njenim očima, videla je svoje snažne, ženstvene butine ružno nagnute nad tim kao nešto sasvim besmisleno, a ipak sa nekom nerazumljivom ozbiljnošću i napetim iščekivanjem, njene šake na podu ukočeno su zurile jedna u drugu kao dve petostruko raščlanjene životinje, odjednom je pomislila na onu lampu napolju, koja je po tavanici stvarala sablasno neme treptave prstenove, na zidove, gole zidove, onu prazninu i ponovo na onog čoveka koji je tamo sav ustreptao stajao, povremeno se pomerajući, škripeći kao kakvo drvo u svojoj

kori, dok je ona ovde pognuto klečala na udovima, naga iza ovih vrata i na neki način uprkos svemu osećala svu slatkost svog zrelog tela, sa onim preostalim patrljkom duše koji i pored svih ozleda stoji nepokretno pored te odbijajuće nakaznosti, neprekidno je sa strane promatrajući, kao pored kakve pale životinje.

Tada je čula kako onaj čovek oprezno odlazi. I odjednom je shvatila, kao nešto istrgnuto iz sebe, da je to bilo neverstvo; jače i od laži.

Polako se uspravila na kolena. Zurila je u ono neshvatljivo, ono strašno što se umalo nije dogodilo, i zadrhtala kao čovek koji se pukim slučajem, bez ličnog učešća, oslobodio neke opasnosti. ipak je pokušala to da zamisli. Videla je svoje telo kako leži ispod strančevog, bila je to sasvim razgovetna slika koja se poput potocića razlivala u sve pojedinosti, osećala je svoje bledilo i one sramežljivo izgovorene reči prilikom podavanja, kao i oči onog čoveka, upravo nad sobom, širom otvorene, raširene kao krila ptice grabljivice. I neprestano je bila ubeđena: to je neverstvo. I pomislila je, kad se posle ovoga vrati voljenom, on će sigurno reći: ne mogu više da te osetim do dna duše, a ona će umesto odgovora imati samo nedužan osmeh, samo jedan osmeh: veruj mi, zapravo se ništa nije zbililo protiv nas – pa ipak toga trenutka je osetila svoja kolena besmisleno pritisnuta na tle, kao kakvu beživotnu stvar, i sebe je osećala u tome, nepristupačnu, sa onom bolnom, nezaštićenom krhkošću onih najsuptilnijih ljudskih mogućnosti, koja nije u stanju da se drži čvrsto ni za kakvu reč, ni za kakvo ranije stanje, a deo je života. U njoj više nije bilo nijedne misli, nije znala da li je pogrešila, sve se oko nje preokrenulo u čudan usamljenički bol. Bol nalik nekom prostoru, rastočenom, lelujavom, ispunjenom blagom tminom, prostoru koji raste. On se postepeno pretvarao u snažno, jasno, ravnodušno svetlo pod kojim je videla sve što je činila, pa i onaj najjači, iz nje istrgnuti izraz nadvladavanja, ono najveće tobožnje uznošenje i predavanje svoje duše ... sve nekako srozano, malo, hladno, izgubljeno, daleko, daleko ispod nje ...

Posle kraćeg vremena učinilo se kao da je neko ponovo pokušao oprezno da dodirne kvaku, odmah je znala da onaj stranac opet stoji pred vratima i osluškuje. Prostrujalo joj je kroz glavu da otpuzi do ulaza i skinje rezu.

Međutim, ostala je da leži nasred sobe; još jednom ju je nešto zadržalo, neko mrsko samoosećanje kao ono ranije, sva njena priželjkivanja je poput udarca presekla misao, sve bi to moglo da bude samo jedno vraćanje u ružnu prošlost. Iznenada je podigla ruke: pomози mi, ti tamo, pomози mi! i osetila je to kao istinu, ipak je to bila samo misao koja ju je lako pomilovala: susreli smo se, tajanstveno kroz prostor i godine, i sad ću sa svojim osećanjima da prodrem u tebe, ali na bolan način.

I tada je nastupio mir, prostiranje. Kao naviranje bolno nagomilanih sila posle provaljivanja zidova. Nalik na blistavo mirnu površinu vode u tom trenutku ležao je njen život, prošlost i budućnost. Ima stvari koje nikad ne možemo da učinimo, ne znamo zašto, i to možda one najvažnije; znamo da su one najvažnije. Znamo da život pritiska užasna mora, kao ukočene prste na mrazu. A ponekad to popusti, kao led sa livada, postajemo zamišljeni, kao kakva prigušena svetlost koja se širi u daljinu. Ali baš taj život, okoštali život, presudni život uglavljuje se nesmotreno negde drugde deo po deo, ne pitajući nas ništa.

Iznenada se potpuno uspravila, a pomisao na ono što ipak mora da učini nagnala ju je nečujno napred; rukama je skinula rezu. Međutim, i dalje je sve ostalo tiho, niko nije zakucao. Otvorila je vrata i pogledala napolje; nigde nikog, prazni zidovi su ukočeno stajali u mutnoj svetlosti lampe, unaokolo prazan prostor. Mora da nije čula kad je on otišao.

Legla je. Kroz glavu su joj prolazili prekori. Već ophrvanu snom obuzelo ju je ono osećanje, nanosim ti bol, pa zatim i ono čudno osećanje, sve što ja činim činiš zapravo ti. Utonuvši već u zaborav sna, činilo joj se, napustićemo sve što se može napustiti da bismo se u osećanjima što čvršće sjedinili, u onome čemu niko drugi nema pristupa. I samo jednom, za trenutak potpuno budna, pomislila je: Ovaj čovek će nas pobediti. Ali, šta znači pobediti? I njeno razmišljanje u svoj pospanosti skliznulo je sa ovim pitanjem opet dole. Nečistu savest osećala je kao neku poslednju nežnost koja joj se nudi. Velika, mračna, dubeca sebičnost nadvila se nad njom kao nad nekim koji mora da umre, iza zatvorenih očiju videla je šipražje, oblake i ptice i među njima se osetila neobično sitna, pa ipak kao da je sve to samo za nju bilo tu. Nastupio je trenutak zatvaranja u sebe i

isključivanja iz sebe svega stranog, pojavila se velika, sasvim čista ljubav koja je već napola sadržavala ono savršenstvo iz snova. Ustreptalo razrešenje za sve prividne suprotnosti.

Viši savetnik nije više dolazio; ona je zaspala, mirno, pri otvorenim vratima, kao kakvo drvo na livadi.

Sledećeg jutra započeo je blag, tajnovit dan. Budila se kao iza kakvih svetlih zavesa koje svu svetlost zadržavaju napolju. Otišla je u šetnju, viši savetnik joj je pravio društvo. Osetila je laku iznemoglost, kao kakvo pijanstvo, od plavetnila u vazduhu i belog snega. Stigli su do ivice naselja, pogledali napolje, bela površina imala je nečeg blistavog i prazničnog.

Stajali su pored ograde koja je zagrađivala mali poljski put, jedna seljanka je istresala kokoškama hranu, pegica žute mahovine zablistala je u nebo. »Šta mislite ... « zapitala je Klaudina i kroz plavičasti vazduh osvrnula se niz ulicu ne završivši rečenicu da bi potom dodala: «... koliko dugo onaj venac tamo može da visi? Da li miriše? Kako živi?» Ništa drugo nije rekla, a nije znala zašto je i ovo rekla; viši savetnik se nasmešio. Činilo joj se kao da je sve sahranjeno u metalnom kovčegu i još podrhtava od pritiska dleta. Stajala je pored ovog čoveka i dok je osećala da je on posmatra i to uvek ono na njoj što je on hteo, nešto se u njenoj unutarnjosti rasporedilo i ležalo nekako svetlo i široko kao ona polja tamo jedno uz drugo pod pogledom ptice koja kruži nad njima.

Ovaj život tako plavičast i mračan, a s jednom malom, žutom pegom... šta on hoće? To vabljenje kokoški i lagano rasipanje zrnevlja, on promiče brzo kao otkucaji punog sata ... kome se on zapravo obraća? To bezglasno što je progutano nestalo u dubini i samo pokatkad kroz usku pukotinu malog broja sekundi u nečem prolaznom pokulja ovamo gore, ali inače ostaje mrtvo ... čemu on? Gledala je to mirnim pogledom i zapažala sve te stvari, ne razmišljajući uopšte o njima, prosto kao kad ponekad šake držimo na čelu, a više ništa nemamo da kažemo.

A zatim je dalje sve slušala samo se osmehujući. Viši savetnik je već verovao da mu je preostalo još samo da pažljivo pritegne kanap omče oko nje, ona mu je to dopuštala. Dok je govorio, osećala se kao čovek koji prolazi između kuća u kojima drugi ljudi razgovaraju, u sklopu njenog razmišljanja provlačilo se povremeno nešto sasvim

drugo i odvlačilo njene misli sa sobom, onamo, tamo; ona ga je i dalje pratila dobrovoljno, uranjajući i povremeno u sebe, dopola, u polutamu, zatim ponovo izranjala, bilo je to jedno lagano preobražavano zarobljavanje.

U međuvremenu je zapazila, kao da se radilo o njenom vlastitom osećanju, na koji je način ovaj čovek voleo sebe. Pomisao na njegovu nežnost prema samom sebi uzbuđivala ju je čulno. Unaokolo je zavladao čudna tišina kao kad se stupa na novu teritoriju gde važe prećutni, drugačiji sudovi. Osećala je kako je viši savetnik sve upornije saleće i kako polako popušta, ali njoj to i nije bilo toliko važno. Prosto kao da je nešto u njoj zaselo poput ptice na grani i pevalo.

To večer nije mnogo jela i otišla je rano na počinak. Sve je već bilo pomalo mrtvo za nju, nikakve čulnosti više. Ipak se posle kraćeg dremeža trglala uverena da on sedi dole i čeka. Uzela je svoje haljine i obukla se. Jednostavno je ustala i ponovo se obukla, ništa više; nikakvo osećanje, nikakve misli, samo neka udaljena svest o krivici i, možda još, kad je već bila gotova, jedno sasvim ogoljeno, nedovoljnim obrazloženjima branjeno osećanje. S tim je otišla dole. Prostorija je bila prazna, stolovi i stolice imali su u sebi nečeg, nečeg što odudara kao prilikom kakvog dugotrajnog bdenja. U jednom uglu sedeo je viši savetnik.

Ona je nešto u razgovoru rekla, otprilike: gore se osećam usamljeno; dobro je znala da će on to pogrešno da protumači. Posle kraćeg vremena uhvatio ju je za ruke; ona je ustala. Oklevala je. Zatim je istrčala napolje. Osetila je da je postupila kao kakva mala glupača i to ju je uzбудilo. Na stepeništu je čula korake koji je slede, stepenice su škripale, pomislila je na nešto vrlo udaljeno, vrlo apstraktno, a njeno telo je pri tom podrhtavalo kao telo progonjene životinje u šumi.

Viši savetnik potom reče, kad je već sedeo kod nje u sobi, otprilike ovo: Ti me voliš, zar ne? Ja, doduše, nisam neki umetnik, niti filozof, ali svakako jedan potpun čovek, verujem, sasvim potpun čovek. A ona mu odvrati: »Šta to znači jedan sasvim potpun čovek?« »Čudno ti je pitanje«, naljuti se viši savetnik, ali ona tada reče: »Nisam mislila tako, zašto bi bilo čudno da se neko čoveku dopadne jednostavno

samo zato što mu se dopada, njegove oči, njegov jezik, ne njegove izgovorene reči već glas ... «

Tada ju je viši savetnik poljubio: »Znači, ti me ipak voliš?«

A Klaudina je još samo našla snage da odgovori: »Ne, volim samo to što sam s vama, tu činjenicu, tu slučajnost što sam s vama. Čovek bi mogao tako da sedi i sa Eskimima. U krznenim pantalonama. I da ima opuštene dojke. I da to smatra lepim. Zar ne postoje i drugi potpuni ljudi?« A viši savetnik reče: »Varaš se. Ti me voliš.

Samo pokušavaš nekako sebe da opravdaš zbog toga, i baš to je znak prave strasti.«

Nehotice, čim je osetila njegovo telo na sebi, nešto se u njoj pobunilo. Ali on je odmah zamoli:

»Oh, ćuti!«

I Klaudina je ćutala; samo je još jednom progovorila; dok se svlačila; počela je nešto sasvim neodređeno da govori, nešto što nije odgovaralo tom trenutku, možda i beznačajno, izgledalo je kao neko bolno milovanje nečega: » ... to je kao kad se prođe kroz neki uski tesnac; životinje, ljudi, biljke, sve izmenjeno; sam čovek nekako sasvim drukčiji. Pita se, da sam ovde živeo oduvek, šta bih mislio o ovome, šta bih osećao o onome? Čudno da je to samo jedna crta koju treba prekoračiti. Želela bih da vas poljubim, pa onda opet brzo da skočim nazad i da vas posmatram; pa onda opet k vama. A svaki put prilikom prekoračivanja te granice morala bih to nekako potpunije da osetim. Bila bih sve bleđa, ljudi bi umirali, ne, smežurali bi se, i drveće i životinje. I najzad bi se sve pretvorilo u neki sasvim proziran dim ... a onda samo jedna melodija ... koja se provlači kroz vazduh ... iznad neke praznine ... «

I još jednom je progovorila: »Molim vas, idite«, rekla je, »gadi mi se«.

Ali on se samo smešio. Tada je rekla: »Molim te, idi!« A on je uzdahnuo zadovoljno: »Najzad, najzad, ti draga, mala sanjalice, rekla si: Ti!«

I tada je osetila, ježeći se sva, kako joj se telo, uprkos svemu, ispunjava sladostrašćem. A pri tom joj se učinilo kao da se setila nečeg što je jednom osetila u proleće: ovo što može da bude za sve ipak je samo za jednog. I nekako sasvim udaljeno – kao što deca za boga kažu: on je veliki – posedovala je predstavu o svojoj ljubavi.

ISKUŠENJA SMERNE VERONIKE

Negde kao da se čuju dva glasa. Možda postoje samo kao nemi, na listovima nekog dnevnika, jedan pored drugog i jedan u drugom: prigušeni, duboki, iznenadni glas žene obuhvaćen je, poput stranica u knjizi, mekim, širokim, otegnutim glasom muškarca, koji za onim prvim zaostaje, izdvojen, nezavršen, a iz tog procepa stalno izviruje ono što ovaj još nije stigao da pokrije. Možda ni to. Ali, negde u svetu verovatno ipak postoji neka tačka prema kojoj se ova dva glasa, koja se inače svugde jedva izdižu iz sivila svakodnevnih šumova, ustremljuju kao dva zraka i uzajamno prepliću, bilo gde, možda treba potražiti tu tačku čiju blizinu ovde opažamo samo po određenom nemiru, poput obuzetosti nekom muzikom koju još nismo u stanju da čujemo, a koja već ostavlja traga praveći teške nejasne nabore u neprobojnoj zavesi daljine. Možda oni baš tu, onako pribijeni jedan uz drugi, naglo iskaču iz svoje nečujnosti i slabosti onamo u jasnoću, pouzdanost, usmerenost.

»Kružeće!« Kasnije – u danima užasnog opredeljivanja između fantazije, razapete nevidljivom određenošću poput tanke niti, i stvarnosti, u danima očajničkog, poslednjeg naprezanja da se sve ono neshvatljivo nekako uvuče u tu stvarnost, u danima klonuća i ubacivanja sebe u običnu svakidašnjicu kao u zbrkanu gomilu toplog perja – izgovorio je to kao da se obraća nekom čoveku. Tih dana je satima razgovarao sam sa sobom, i to glasno, jer se plašio. Nešto je u njemu klonulo s onom nerazumljivom neumoljivošću s kojom se iznenada negde u telu nagomila bol i postane zapaljivo tkivo i narasta dalje kao stvarnost i postaje bolest koja ga s blagim, dvosmislenim osmehom kinji i počinje da zaposeda telo.

»O ti, kružeće!«, preklinjao je Johanes, »kad bi bar postojalo i izvan mene! Kad bi bilo zaogruto nekom odorom za čije bih nabore mogao da se uhvatim. Kad bih s tobom mogao da razgovaram. Kad bih mogao da kažem: ti si Bog, i da držim kamenčić pod jezikom dok govorim s tobom, radi veće uverljivosti! Kad bih mogao da kažem: prepuštam ti se, ti ćeš mi pomoći, ti me posmatraš, ma šta činio, nešto od mene ostaje nepokretno i tiho poput kakvog središta, a to si ti.«

I tako je ležao sa ustima u prašini i srcem kao u deteta sav usmeren ka tome. I znao je, i to sa sigurnošću, da mu je to potrebno, jer je kukavica. Izgledalo je da u svojoj slabosti pokušava da otkrije neku snagu koju je naslućivao i koja ga je privlačila, poput nečega što ga je privlačilo samo ponekad u mladosti, ta ogromna, još potpuno bezlična glava neke nejasne sile pod koju bi mogla da se poture ramena, sopstvena ramena i da joj se da sopstveno lice.

Jednom prilikom rekao je Veroniki: to je Bog; pri tom je bio bojažljiv i pobožan, bilo je to odavno, i to mu je bio prvi pokušaj da odredi ono što su njih dvoje osećali, a dotad nikako nisu mogli da definišu; u toj mračnoj kući mimoilazili su se klizeći naviše, naniže, jedno pokraj drugog. Ali, čim je to izgovorio, to je već bio obezvređen pojam koji više nije sadržavao ono što je on pod njim podrazumevao.

Međutim, to je možda tada bilo samo nešto za šta niko nije znao gde se nalazi, na šta se odnosi i kako izgleda u stvarnosti – poput znakova koji se ponekad obrazuju u kamenu, na zidinama, u oblacima, u uskovitlanoj vodi; to je možda samo na neshvatljiv način poticalo od nečega što je još bilo odsutno poput neobičnih crta na licima koje uopšte ne odgovaraju tim licima već nekim drugim što se iznenada mogu naslutiti s one strane svega realnog; bile su to male melodije među šumovima, određena osećanja u ljudima, pa i u njemu samom, koja, dok je za njih tražio reči, zapravo i nisu bila neka određena osećanja – kao da se u njemu nešto izdužilo, dopiralo samo krajićima – već samo njegov strah, njegova mirnoća, njegova ćutljivost, slično predmetima koji se ponekad izduže tokom onih grozničavo jasnih prolećnih dana kada se njihove senke od njih izmigolje i ostanu da stoje savršeno mirno, usmerene u jednom pravcu, kao odrazi u potoku.

Često je govorio Veroniki da to u njemu, zapravo, nije ni strah, ni slabost već nešto neodređeno kao kakvo hujanje oko nekog još neviđenog i nezapamćenog doživljaja, ili kao kakva svest, ponekad sasvim određena, mada nerazjašnjena, da je strah povezan s nekom ženom, a slabost s jutrom u letnjikovcu oko koga krešte ptice. Njegovo raspoloženje je bilo tako čudno da je moglo da stvori te polovične, teško objašnjive, vizije.

Jednom ga je, pak, Veronika posmatrala svojim velikim začuđenim očima – sedeli su sasvim sami u jednoj od polumračnih dvorana – i upitala: »Da nije nešto od toga u tebi što nisi u stanju jasno da osetiš i razjasniš, i to jednostavno nazivaš Bogom, a nešto je i izvan tebe, što zamišljaš kao stvarnost, i čini ti se kao da te to onda uzima za ruku? A to je možda baš ono što nikada nećeš da nazoveš kukavičlukom ili mekoćom; možda je zamišljeno kao neka ljudska prilika koja bi mogla da te primi pod nabore svoje odore? A tebi onda samo preostaje da se opredeljuješ za smerove bez pravog usmeravanja, za pokrete bez pravog kretanja, za lica koja se u tebi nikada ne uzdižu do stvarnog života, za reči kao što je Bog, jer, sve te ljudske prilike u svojim tamnim odorama pristižu iz jednog drugog sveta, sa sigurnošću stranaca koji dolaze iz neke velike, dobro uređene države, kao da su žive? Zar ne, kao da su žive i ti po svaku cenu želiš da ih osetiš kao nešto stvarno?«

»To su stvari«, rekao je on, »iza horizonta svesti, stvari koje očigledno klize iza horizonta naše svesti ili je to, zapravo, samo neki na čudan način razapet, nedokučiv, možda ostvarljiv novi horizont svesti, iznenada nagovešten, koji još nije ispunjen nikakvim stvarima.« To su ideali, smatrao je on već tada, ne smušenost ili znaci nekakve duševne bolesti već određena naslućivanja celine, odnekud preuranjena, ali, kad bi nekako mogla da se povežu, to bi bio splet poput onog na debelom staklu napuklom od nekog udarca, mozaik najfinije isprepletenih misli koje bi se uzdizale iznad krošnji drveća i održavale i najtananija osećanja, slično odrazima vetra u jedrima. Skočio je i napravio pokret koji je jasno izražavao telesnu žudnju.

A ona na to dugo nije ništa odvratila da bi potom odgovorila: »I u meni je nešto ... vidiš: Demeter ... « zastala je, tako se dogodilo da je prvi put spomenut Demeter.

Johanes u početku uopšte nije shvatio šta se dogodilo. Rekla je da je jednom prilikom stajala kraj prozora iznad dvorišta, po kome je trčkarala živina, i posmatrala petla, ne misleći pri tom ni na šta, a Johanes je tek postepeno počeo da shvata da ona govori o živini u dvorištu njihove kuće. Tada joj je prišao Demeter i stao pored nje. I ona je počela da shvata da je sve to vreme ipak mislila na nešto određeno, mada sasvim nejasno, i tek tada je počela to da razabire. A i Demeterova blizina, pričala je ona – valjda mu je jasno da se to sve zbivalo sasvim polako – Demeterova blizina joj je pri tom pomagala ali ju je istovremeno i sputavala. Ubrzo je shvatila da je petao bio ono na šta je mislila. Ali, možda ona zaista pri tom i nije ništa mislila već je samo posmatrala, a ono što je videla zadržalo se u njoj kao neko strano tvrdo telo, jer nije izazivalo nikakvu misao. Činilo joj se da ju je to na izvestan način podsetilo na nešto drugo što takođe nije mogla da otkrije. I što je Demeter duže stajao kraj nje utoliko je jasnije i s više straha osećala u sebi svu prazninu obrisa te slike. Veronika je upitno pogledala Johanesa da li sve to shvata. »Uvek se iznova javljalo ono neizrecivo ležerno kliženje te životinje«, rekla je, to što je tada videla pred sobom vidi i danas, kao nešto što se pred njom kreće sasvim prirodno, a ipak nedokučivo, ono neizrecivo ležerno kliženje, a potom iznenada usledi potpuno oslobađanje od svakog uzbuđenja i izvesno vreme mirovanje, tupo i bez ikakvih osećanja, sa mislima okrenutim daleko, izloženim nekakvoj mutnoj, razbijenoj svetlosti. Zatim je dodala: »Ponekad, tokom dosadnih popodneva dok sam se šetala s tetkom, to se javljalo kao nešto iznad života; verovala sam da sam u stanju da ga osetim i činilo mi se kao da ta slaba svetlost zrači iz moga stomaka.«

Usledio je predah. Veronika je tražila reči.

Međutim, vratila se ponovo na isto. »Videla sam uvek iznova još izdaleka kako dolazi jedan takav talas«, dopunila je, »videla sam i preko njega i kako ga nešto baca uvis i ponovo pušta«.

I ponovo je nastalo ćutanje.

Ali, iznenada, njene reči su se ponovo iskrale, kao da su morale da se taje u tom velikom, mračnom prostoru, šćućurene sasvim blizu Johanesevog lica. » ... U takvom jednom trenutku Demeter mi je zgrabio glavu i pritisnuo je na svoje grudi, ništa nije rekao, samo ju je

čvrsto stiskao«, šaputala je Veronika; i zatim je ponovo nastala tišina.

A Johanesu se učinilo kao da ga je u mraku dodirnula neka skrivena ruka; zadrhtao je kad je Veronika produžila: »Ne znam kako da nazovem to što mi se toga trenutka dogodilo, odjednom sam osetila da je Demeter zapravo poput toga petla, da živi u nekoj užasnoj, ogromnoj praznini iz koje samo povremeno izbiva.« Johanes je osetio da ga je tada pogledala. Mučilo ga je što govori o Demeteru i pri tom pominje stvari za koje je nejasno osećao da se tiču njega. Na čudan, uznemiravajući način počeo je da sluti da bi Veronika bila u stanju da upravo ono što je za njega bilo apstraktno i odnosilo se na Boga samo uzgred – kao što trenutno ispražnjeni okviri osećanja tokom besanih noći predstavljaju sopstvena napregnuta lica – poželi da preokrene u nešto drugo što bi zapravo trebalo da učini on. Takođe mu se učinilo, i od toga nikako nije mogao da se odbrani, da je njen glas istovremeno postao i nemilosrdan i sažaljiv i pohotan kad je nastavila: »Viknula sam tada: Johanes tako nešto nikada ne bi učinio! A Demeter je samo odgovorio: Pih, Johanes, i zabio ruke u džepove. I tada – sećaš li se? – kad si nas potom opet posetio, kako te je Demeter energično oslovio? ,Veronika kaže da si nešto više od mene', podsmehnuo ti se, 'a ti si, zapravo, obična kukavica!' Tada tako nešto još nisi mogao da dopustiš i uzvratio si mu : ,Dokaži to, baš da vidim!' A na to te je on udario pesnicom u lice. I tada – zar ne? – hteo si da mu uzvратиš udarac, ali kad si video njegov preteći izraz lica i počeo jače da osećaš bol od udarca, iznenada si osetio užasan strah od njega, oh, svakako da znam, neko ponizno, gotovo prijatno osećanje straha, i najednom si se nasmešio, naravno da nisi znao zašto, ali si nastavio da se smešiš, pomalo iskrivljenog lica, nešto bojažljivo, osetila sam, pojavilo ti se u ljutitim očima, ispunilo te je neko neobično osećanje ugodnosti i sigurnosti koje je odjednom potrla uvredu i preobrazilo te ... Potom si mi rekao da hoćeš da postaneš sveštenik ... Onda sam odjednom shvatila: nije Demeter, već si ti ta životinja... «

Johanes je skočio. Nije razumeo. »Kako tako nešto možeš da kažeš?« uzviknuo je, »na šta misliš?!«

A Veronika se razočarano branila: »Zašto nisi postao sveštenik?! Sveštenik ima nešto slično životinji! Ta praznina koju drugi

ispunjavaju sami sobom. Ta blagost kojom odiše i sama njegova odežda. Ta prazna blagost koja svemu što se dogodi samo za trenutak posvećuje pažnju, kao što sito brzo proseje brašno, a zatim odmah nastavi da radi naprazno. Tu praznu blagost morali bismo nekako ispuniti. Postala sam tako srećna kad sam to shvatila ... «

Osetio je svu neumerenost svojih reči i morao je da se obuzda, a shvatio je i koliko ga je ova njena tvrdnja zbunila; osetio je vrućinu i žile su mu nabrekle od naprezanja da ne dozvoli mislima da se poistovete s njenim, jer su sve one, kao u nekoj izmaglici, počele da liče jedne na druge, s tim što su njene bile mnogo konkretnije i zbijene poput kakvog sobička za dvoje.

... Kad su se oboje malo smirili, Veronika reče: »To je ono što mi, izgleda, još uvek nije sasvim jasno i što bi trebalo zajednički da razjasnimo«. Otvorila je vrata i pogledala niz stepenice. Obama se pri tom činilo kao da proveravaju da li su sami, a prazna, mračna kuća odjednom se, kao kakav ogroman šuplji prostor, nadnela nad njih. Veronika je rekla: »Sve što sam izgovorila ne objašnjava to ... Ni sama to baš ne razumem najbolje ... Ali, objasni mi jednom šta se to, zapravo, u tebi zbilo, kakvo je to prijatno osećanje straha što izaziva smešak...? ! Kad te je Demeter udario, izgledao si mi nekako bezlično, sasvim razgolićen, ispunjen nekom toplom mekoćom.«

Ali, Johanes to nije umeo da objasni. U glavi mu je bučalo. Činilo mu se kao da u nekoj sporednoj sobi čuje da se govori i kao da iz istrgnutih delića smisla razabire da je reč o njemu . Upitao je: »I sa Demeterom si govorila o tome?« Ali, to je bilo mnogo kasnije«, odgovorila je Veronika, zastala za trenutak, oklevajući, i dodala: »jedan jedini put«, a posle izvesnog vremena: »pre nekoliko dana. Ne znam šta me je na to nateralo.« Johanes je osećao ... nešto prigušeno ... svest mu je ispunio nekakav strah iz daljine: to mora da je ljubomora.

I tek posle dužeg vremena ponovo je čuo da Veronika govori. Razumeo je kako kaže: »... osećala sam se čudno, shvatila sam dobro onu osobu.« Na to je on mehanički upitao: »Koju osobu?« »Pa, onu seljanku gore.« »A da, onu seljanku.« »O kojoj su pričali momci po selima«, ponovila je Veronika, »ali, možeš li to da zamisliš? Ona više nije imala nijednog ljubavnika, samo dva velika psa. Pa ipak je užasno ono što se govorilo, zamisli samo: te dve

velike životinje, povremeno iskežene onako uspravljene, požudno, zapovednički, kao da smo im slični, a mi to i jesmo na izvestan način, zaplašeni njihovom dlakom, sve do jedne sasvim male, zaostale tačke u nama, a dobro znamo da već sledećeg trenutka na jedan mig prestaju da budu takve i postaju ponovo poslušne, šćućurene, prave životinje – to nisu samo životinje, to smo mi i usamljenost, to smo mi i još jednom mi, mi i prazna soba ispunjena dlakom, to ne želi nijedna životinja, to je nešto što ne mogu ni da izgovorim, a i ne znam otkud to samo tako dobro razumem.«

Johanes ju je blago opomenuo: »To je greh što ti govoriš, gadost.«

Veronika, međutim, nije popuštala: »A ti si hteo da postaneš sveštenik, zašto?! Mislila sam, jer ti... jer ti tada za mene ne bi bio više muškarac. Čuj ... čuj još: Demeter mi je sasvim otvoreno rekao: 'Onaj tamo se neće oženiti tobom, a ni onaj drugi; ostaćeš ovde i ostarićeš kao tvoja tetka ... ' Zar ne shvataš, to me je valjda uplašilo? Zar i ti to ne osećaš tako? Nikada nisam mislila na to da je tetka ljudsko biće. Nikada ona za mene nije predstavljala ni muškarca, ni ženu. Sada me je odjednom obuzeo strah da je tetka ono u šta bih i ja mogla da se pretvorim, i osećala sam da se nešto mora dogoditi. I odjednom sam shvatila da ona dugo uopšte nije starila da bi odjednom postala vrlo stara i zatim tako ostala. A Demeter je na to rekao: 'Možemo da činimo što god hoćemo. Siromašni smo, ali smo zato najstarija porodica u pokrajini. Živimo nekako drukčije, Johanes se nije zaposlio u ministarstvu, ni ja u vojsci, on nikad nije postao sveštenik. Svi gledaju na nas pomalo s visine, jer nemamo mnogo novca, ali nam nije ni potreban, kao što nam ni oni nisu potrebni. Možda baš zato što sam toliko bila ispunjena zebnjom razmišljajući o tetki, te njegove reči su me pogodile iznenadno i na čudan način – pri tom je bilo mračno i kao da su neka vrata tiho uzdisala – počela sam da osećam našu kuću onako, sećaš se, kako si je ti uvek osećao, tu našu baštu i kuću ... oh ta bašta ... ponekad bih u njoj usred leta razmišljala kako mora da je beskrajno prijatno ležati u snegu, ne dodirujući tlo, lebdeti između toplote i hladnoće, čovek poželi da poskoči i prepusti se slatkom proticanju. Kad na nju misliš, zar ne osećaš svu tu praznu, postojanu lepotu, punu svetlosti, bezmerno puno svetlosti, svetlosti koja te ostavlja bez reči, koja je čudno ugodna na koži, kao i neko jecanje i škripanje u kori drveta i

neprestano tiho hujanje među lišćem ... Zar ne osećaš da je sva lepota života, koji prestaje tu kod nas u toj bašti, nešto ravno, beskrajno vodoravno što nas opkoljava i izdvaja kao kakvo more u koje bismo utonuli čim bismo zagazili u njega ... «

I tada je Veronika naglo ustala i prišla Johanesu; prsti na njenim šakama, koje su svetlucale nekom izgubljenom svetlošću, kao da su izgovorene reči bojažljivo izvlačili iz mraka.

»I otad mi se često u sećanjima javljala naša kuća«, oprezno su iz nje izvirale te reči, »uzdizala se u pomrčini ispunjena skrivenim budžacima i izbočenim ormanima dok su stepenice škripitale a prozori jadikovali i samo pokatkad na nekom visokom uskom prozoru ukazala bi se svetlost koja kao da se izlivala iz nagnute kofe, i strah da tamo neko ne stoji sa svetiljkom. Na to mi je Demeter rekao: ,Nisam vičan rečima, to Johanese ume bolje, ali uveravam te da se u meni ponekad pokrene nešto besmisleno, nekakvo njihanje slično njihanju drveta, nekakav užasan, sasvim neljudski glas, kao dečja čegrtaljka, cmizdravo dete ... treba pri tom još samo da se pognem i da sam sebi dođem kao kakva životinja ... ponekad bih poželeo da svoje lice obojim ... Tada mi se činilo da je naša kuća svet u kome smo mi sami, sumoran svet u kome je sve iskrivljeno i neobično kao da je pod vodom, i tada mi se činilo gotovo sasvim prirodnim da se povinujem Demeterovoj želji. Rekao mi je: ,To će ostati među nama i jedva da će postojati u stvarnosti, jer niko za to neće saznati, a i nikakvog značaja ne bi imalo za stvarni svet i kad bi prodrlo napolje ... ' Nemoj da misliš, Johanese, da sam bilo šta osećala prema njemu . On se jednostavno samo otvorio preda mnom kao neka velika usta, naoružana zubima, koja su mogla da me progutaju, kao muškarac bio mi je tuđ kao i svi drugi, ali tada kao da se sve ulivalo u njega, što sam iznenada shvatila, i nešto između usana u kapljicama što je stalno izbijalo napolje, kao u životinje koja pije, nešto ležerno i tupo ... Ponekad poželimo da doživimo nešto tek da bi se nešto dogodilo, a ne kao neko stvarno događanje s nekim ili s nečim. I tada sam pomislila na tebe, nisam osećala ništa određeno, ipak sam ga odbila ... potreban je tvoj način, za tako nešto, zapravo, jedini pravi način ...«

Johanese je promućao: »Na šta misliš?«

Ona je rekla: »Nije mi baš jasno kako sve ljudi mogu da budu jedni prema drugima. Oni se i plaše jedni drugih, pa i ti si, ponekad kad govoriš, nekako tvrd i odsečan kao kamen koji pretili da me udari: ja sam, međutim, pri tom mislila na način kad se čovek sav unese u ono što predstavlja za onog drugog, a ne da samo stoji nekako stran i samo sluša... Ne znam baš dobro da objasnim ... ono što ti povremeno nazivaš Bogom, tako nešto ... «

Tada je izgovorila reči koje su Johanesu ostale potpuno nejasne: »Taj, na koga ti misliš, nije nigde, jer se nalazi u svemu. On je i pokvarena debela žena koja me prisiljava da joj ljubim grudi, a istovremeno je i u meni kad ponekad, dok sam sama, ležim ispružena ispred ormana i na tako nešto mislim. I ti si, možda, takav; ponekad tako bezličan i povučen kao sveća u mrak u koja sama ne znači ništa i mrak čini samo većim i vidljivijim. Otkad sam te onda videla kako se plašiš, čini mi se kao da povremeno ispadaš iz mojih misli, i ostaje samo onaj strah poput kakve tamne mrlje, kao i topla, meka ivica koja ga ograničava. Ispada da je čovek isto što i to događanje, a ne osoba koja nešto samostalno čini; svaki čovek ponaosob morao bi da bude i odvojen od onoga što se događa a istovremeno i zajedno s tim, nem i zatvoren kao unutrašnjost prostora ograđenog s četiri zida bez prozora u kome sve može stvarno da se dogodi, osim prelaženja iz jednog prostora u drugi kao što se događa samo u mislima ... «

Johanes to ni je razumeo.

Ona je odjednom počela da se menja, kao neko ko posustaje, čak su joj se i bore na licu ocrtavale negde jače, negde slabije, zapravo još je ponešto uspevala da kaže, ali sama sebi više nije ličila na onu istu osobu koja je prethodno govorila, i samo nekako oklevajući, kao da se kreću nekim dalekim neprilagođenim putem, izbile su njene reči: » ... Šta misliš? ... smatram da tako bezličan uopšte ne može da bude nijedan čovek, to može da bude samo životinja ... Pomozi mi, zašto uvek pri tom mislim samo na životinju ... ?!«

Johanes je najpre pokušao da je umiri, a potom je odjednom izjavio da bi hteo još da je sluša.

Međutim, ona je samo odmahнула glavom.

A Johanes; od tada je Johanes osećao ogromno olakšanje i činilo mu se da još samo malo nedostaje pa da se domogne onoga za čim je čeznuo. Čovek ponekad i ne poznaje ono za čim krišom žudi, ali zna da će mu to izmaći; zatim svoj život nastavi da živi kao u kakvoj zaključanoj sobi ispunjen strahom. Povremeno bi ga uplašilo nešto zbog čega bi iznenada mogao i da zacvili, kao, recimo, pomisao da trči četvoronoške i njuška Veronikine dlačice; i takve misli su mu padale na pamet. Ali ništa se nije dogodilo. Prolazili su samo jedno kraj drugog; odmeravali se; izmenjivali nevažne ili birane reči – i to svakodnevno.

A jednom, pak, to prolaženje mu se učinilo kao susret u samoći kad ta zbrkana blizina postaje odjednom nešto čvrsto i kao zasvođeno. Veronika je sišla niz stepenice kraj kojih ju je dole on čekao; zatim su u polutami stajali nekako svako za sebe. Nije mu čak ni na pamet padalo da od nje nešto zatraži, ali pošto su njih dvoje, onako kako su stajali, predstavljali nešto nestvarno poput kakvog uobraženja u bolesti, učinilo mu se da je rekao: »Hajde da odemo nekuda zajedno«. Na to mu je ona nešto odgovorila od čega je samo razumeo: ... ni da vodim ljubav ... ni da se venčam ... ne mogu da ostavim tetku.

Tada je još jednom pokušao, rekao je: »Veronika, čovek, a ponekad i reč, toplota, dah slični su kamenčiću u vrtlogu koji ti iznenada ukaže na središte oko koga se vrtiš ... morali bismo zajedno nešto da učinimo, možda bismo tada mogli sami da ga nađemo ... « A njen glas je ovoga puta imao nečeg još požudnijeg nego onaj put kad mu je isto to odgovorila kao sad: »Tako bezličan ne može stvarno da bude nijedan čovek, možda samo neka životinja ... možda samo onda kad bi morao da umreš ... « I tada mu je rekla ne. I tada ga je ponovo zgrabilo ono što, zapravo, i nije bila neka odluka, već pre vizija, nešto što se nije odnosilo na stvarnost, već samo na njega samog, kao neka muzika, rekao je: »Odlazim; stvarno, možda ću umreti.« Ali i tada je bio siguran da to nije bilo ono što je mislio.

Tada je povremeno pokušavao da sam sebi položi račune i zapita se kakva li je ona uistinu kad je toliko u stanju da učini. Ponekad bi rekao: Veronika, i osetio bi kako uz njeno ime prijanja znoj, to ponižavajuće i beznadežno trčkanje za njom i vlažnohladno samozadovoljenje sekrecijom. A morao je da misli na njeno ime čim

bi pred sobom ugledao ona dva mala uvojka, koja su joj, nekako kao tuđa, bila brižljivo prilepljena za čelo, ili onaj njen osmeh koji bi se povremeno pojavljivao dok su sedeli za stolom, a ona posluživala tetku. Morao je da je posmatra dok god je Demeter govorio; i uvek bi se iznova suočio s nečim nerazumljivim, recimo, kako je osoba kao što je ona uopšte mogla da postane središte njegovih strastvenih želja. A kad bi naknadno o tome razmišljao, postojalo je u njegovim najranijim sećanjima nešto odavno sagorelo, poput mirisa ugašenih sveća oko njih, nešto korišćeno, poput dnevnih soba u kući koje su počivale nepokretno pod lanenim pokrivačima i iza navučenih zavesa. I dok bi slušao Demetera kako govori, o stvarima tako užasno uobičajenim i bezbojnim poput onog nameštaja koji više niko nije koristio, sve mu se to činilo kao neki greh utroje.

I uprkos svemu, kad god je kasnije mislio na nju, samo bi čuo kako izgovara ono ne. Tri puta je iznenada rekla to ne i pri tom mu je uvek izgledala sasvim tuđe. Jednom je to bilo sasvim tiho, a ipak uočljivo, proisteklo iz svega onog što je prethodilo, prostrujalo kroz celu kuću, a potom je bilo kao udarac bičem, ili kao neko grčevito hvatanje za nešto, da bi zatim još jednom bilo tiho, iznemoglo i gotovo bolno.

A ponekad, sad već kad god bi mislio na nju, činilo mu se da je bila lepa. Bila je to sasvim posebna lepota kojoj čovek začas može prestati da se divi i ponovo je smatrati ružnom. I morao je da pomisli, kad god bi je ugledao kako izranja iz mraka kuće, koja se iza nje na čudan način bez pokreta uvek ponovo sklapala, i klizeći prolazi pokraj njega ispunjena snažnom, neobičnom čulnošću – kao da je obolela od neke nepoznate bolesti – svaki put je tada morao da pomisli da ga je ona doživljavala kao neku životinju. To mu je bilo neshvatljivo i strašno, mnogo više nego što je u početku verovao. A i kad je nije video pred sobom, uočavao ju je celu prekomernom jasnoćom, njen vitak stas i njene velike, pomalo spljoštene grudi, njeno nisko ravno čelo sa gustom tamnom kosom skupljenom odmah iznad onih neobičnih uvojaka, njena velika pohotna usta i lako primetne tamne malje na rukama. Uočavao je i da je nekako opušteno držala glavu, koju kao da nije mogao da nosi nežni vrat, ne savijajući se pri tom, ali i onu neobičnu, gotovo besramno nemarnu krotkost koju bi u hodu isticala. Ali oni jedva da su više govorili.

Veronika je iznenada čula pticu kako poziva i drugu kako joj odgovara. I time se to završilo. Završilo se tim malim slučajnim događajem, kao što to ponekad i biva, i započelo je ono što je samo za nju bilo značajno.

Jer tada, oprezno i žurno, poput dodira izduženog, palacavog, mekodlakavog jezika, preleteo je preko lica miris visoke trave i livadskog cveća. A onaj poslednji razgovor, koji je tekao tromo, nalik nečemu što se pokreće među prstima, na šta čovek više odavno ne misli, prekinuo se. Veronika je bila uplašena; zapravo, tek naknadno je primetila koliko je bila uplašena, i to po crvenilu koje joj je tada oblilo lice i po jednom sećanju koje se posle mnogo godina opet pojavilo, iznenadno, snažno i upečatljivo. U poslednje vreme, pak, navirala su mnoga sećanja i činilo joj se kao da je onaj ptičji zov čula i prethodne noći, i u noći pre te, kao i u noći pre četrnaest dana. A takođe joj se činilo da ju je to nekad ranije već mučilo, možda u snu. U poslednje vreme su joj takva čudna sećanja već navirala i to uvek iznova, navirala su joj sleva i zdesna od nečeg drugog u njoj, ispred i iza toga, kao kakva putujuća jata, kao čitavo njeno detinjstvo; međutim, ovoga puta bila je ubeđena gotovo natprirodnom sigurnošću da je to njeno sećanje bilo pravo. To je bilo sećanje koje je odjednom prepoznala, sećanje na nešto pre mnogo godina, najzad ga je prepoznala, nepovezano, snažno i još uvek upečatljivo.

Volela je onda gustu dlaku velikog bernardinca, naročito onaj njen deo napred gde su se široki grudni mišići pri svakom njegovom koraku isticali preko zasvođene kosti kao dva brežuljka; tu je dlaka bila naročito gusta i zlatnomrke boje, neizmerno bogatstvo, nešto bezgranično umirujuće, čoveku bi zatreperilo pred očima i kad bi sasvim mirno pogledao samo jedan njen deo. I dok ona inače pri tom ništa drugo nije osećala, osim jedne sasvim neodređene snažne simpatije, nežnog drugarstva četrnaestogodišnje devojčice, to je po mnogo čemu delovalo gotovo idilično kao u nekom pejzažu. Ovde su šuma i livada, a tamo brdo i polje i u tom savršenom poretku svaki je detalj, složen poput kamenčića, sasvim jednostavan i lepo se uklapa, ali, kad se posmatra sam za sebe, deluje užasno složeno, i u svojoj uzdržanosti nekako isuviše živo, tako da čoveka dok stoji pred njim zadivljen, iznenada obuzme strah kao od neke životinje koja nepokretno leži i vreba.

Ali, odjednom, dok je ležala pored svog psa, pomislila je da tako nekako mora da izgledaju i divovi; s bradom, dolinom i šumama dlaka na grudima i pticama pevačicama koje skakuću u tim dlakama tamo-amo, i malim vaškama koje miruju na tim pticama pevačicama, i – dalje više nije znala, ipak to još nije trebalo da se završi, a opet sve je bilo tako poređano jedno za drugim i jedno sabijeno u drugo da je izgledalo kao da je zaustavljeno u strahu od tolike snage i tolikog reda. Krišom je zamišljala šta bi se desilo kada bi se oni razbesneli, sve bi se moralo uz pisku razdvojiti u svoj hiljadostruki život i zasuti nas užasnom punoćom i, kad bi nas oni tada zavoleli bilo bi kao da su nas pritisla čitava brda uz bučno šuštanje drveća i po telu bi nam izrasle male lepršave dlake, a pojavila bi se i dosadna gamad i čuo bi se krešteći glas nad nečim sasvim neizrecivim; njihov dah bi sve to mnoštvo obuhvatio i prigrabio.

I kad je pri tom primetila da su joj se male šiljate grudi upravo podizale i spuštale u ritmu disanja čupavog stvorenja pored nje, odjednom je htela to da prekine i prestala je da diše verujući da će time nešto postići. Ali, kad više nije bila u stanju da zaustavlja disanje, ono se ponovo pokrenulo kao da ga je onaj drugi život lagano privlačio k sebi, sklopila je oči i ponovo počela da misli na divove, kroz treperave slike, ali sada su oni bili mnogo bliži i prisniji poput niskih lako pokretljivih oblaka.

Kad je posle dužeg vremena ponovo otvorila oči, sve je bilo kao i ranije, samo je pas sada stajao pored nje i posmatrao je. I tada je odjednom primetila da je nešto šiljato, crveno, iskrivljeno prijatnim bolom izvirivalo iz njegove žućkaste dlake, i toga trenutka kad je htela da ustane, osetila je na licu mlitav palacajući dodir njegovog jezika. Ostala je nekako čudno ukočena kao ... kao da je i sama bila životinja i uprkos užasnom strahu koji ju je obuzeo, osetila je kako se u njoj skvrčilo nešto sasvim vruće, kao da sad i sad... kao ptičji krici i lepršanje krila u šipražju dok se sve ne umiri i zvuk ne omekša poput perja koje klizi jedno preko drugog...

I sada se setila toga, osetila je tu čudnu vrelinu pomešanu sa strahom koju je odjednom ponovo prepoznala. Nemoguće je utvrditi kako joj je to pošlo za rukom, jednostavno je osećala, posle toliko godina, da je sada bila preplašena na potpuno isti način kao onda.

Tamo je stajao Johanes, koji je još toga dana trebalo da otputuje, a tu je stajala ona. Od onog događaja prošlo je trinaest ili četrnaest godina i grudi joj odavno više nisu bile onako šiljate i rumene od radoznalosti kao onda, bile su i malo opušteno i nekako tužne kao dve napuštene papirnate kapice na prostranoj površini, jer grudni koš se razvukao u širinu, pa je izgledalo kao da se prostor oko njih popunio. Ali, ona to jedva da je primećivala gledajući se u ogledalu – kad je bila naga, u kupatilu ili prilikom presvlačenja, jer je pri tom već odavno činila samo ono što je tu i priličilo – to je više osećala čulima pošto joj se ponekad činilo da su je ranije haljine obuhvatale čvrsto i sa svih strana dok je sada izgledalo kao da je samo prekrivaju, i kad bi pomislila kako se samo zbog toga osećala, ranije kao kakva okrugla, zategnuta kapljica, a sada već odavno kao mala, meko oivičena bara – tako nemarno, mlitavo i olabavljeno osećanje nije ni moglo da vodi nečim drugom do tromosti i ravnodušnosti, stanju koje se povremeno gotovo moglo opipati, kao da se nešto vrlo meko, sasvim, sasvim lagano, u hiljadu nežnih brižljivih nabora priljubilo iznutra uz nju.

Nekad ranije mora da je život gledala realnije i doživljavala ga jasnije, kao da ga je dodirivala rukama ili sopstvenim telom, ali već odavno joj je on postao zbrkan i samo je znala da se otada moralo nešto da dogodi što ga je u toj meri izmenilo. A nije znala šta je to bilo, da li je postao poput sna ili straha na javi, da li je bila zaplašena od nečeg što joj se učinilo ili što je videla sopstvenim očima; do danas. Jer, u međuvremenu je njen jednolični svakodnevni život prekrrio te utiske i izbrisao ih kao pustinjski vetar tragove u pesku; samo je još njegova jednolikost odjekivala u njenoj duši kao kakvo tiho brujanje promenljivog intenziteta. Nije više doživljavala snažne izlive osećanja radosti ili patnje, ništa što bi se na neki način primetno ili trajno izdizalo iz tog života koji joj je postepeno postajao sve zamagljeniji. Dani su prolazili jedan kao i drugi, a i godine su ličile jedna na drugu; osećala je još da joj je svaka od njih ponešto oduzimala, ponešto dodavala i da se u njima ipak polako menjala, a da se to nigde jasno nije primećivalo; posedovala je i neko nejasno prolazno osećanje o samoj sebi, a kad bi sebe pažljivije oslušnula iznutra, otkrila bi nekako približnije te promene i njihove skrivene oblike, kao kad se pod pokrivačem oseti neko pokretanje, a da mu

se pri tom ne zna pravi uzrok. Sve češće joj se činilo da živi ispod nekog tankog prekrivača ili čak ispod nekog zvona od fino izglačanog roga koje je postajalo sve prozirnije. Zbivanja su se postepeno sve više vraćala unazad i gubila svoje lice, a i njena svest o sebi sve je više nestajala u daljini. Pri tom je ostajao prazan, ogroman prostor i u njemu je živelo njeno telo; ono je posmatralo stvari oko sebe, smešilo se, živelo, ali sve se dešavalo nepovezano, a često bi se u taj svet bešumno uvukla neka žilava odvratnost koja bi uprljala sva osećanja kao da ih je prekrila maskom od katrana.

I samo onda kad bi u sebi osetila čudne pokrete poput onih koji su se toga dana zbili, pomislila je na to da bi se to isto možda moglo ponovo da dogodi. A kasnije je razmišljala o tome da to možda nije ljubav. Ljubav? Ona je već dugo dolazila i polako; zaista je polako dolazila. Pa ipak, za njen ritam života isuviše brzo; njen ritam života bio je, naime, još sporiji, odnosno sasvim spor, kao lagano otvaranje i zatvaranje očiju i između toga pogled koji nije u stanju da se zaustavi na stvarima, obično sklizne s njih, lagano, ne dotakavši ih, odluta dalje. Tim pogledom je i gledala kako to dolazi i zato nije ni mogla da veruje da je to ljubav; gnušala se tog pogleda kao svega stranog, bez mržnje, bez ljutnje, kao kakve strane zemlje sa one strane granice gde se sopstvena zemlja nekako meko i beznadežno sliva s nebom. Ali, otad je znala da joj je život postao neveseo, jer ju je nešto prisiljavalo da se gnuša svega stranog i osećala se kao neko ko ne zna smisao svoga postojanja, međutim, ponekad joj se pričinjalo da ga je samo zaboravila, ali da možda može da ga se seti. Nešto čudno ju je stoga mučilo kao kakvo blisko sećanje na neku važnu zaboravljenu stvar. A sve je započelo onda kad se Johanes vratio i ona odmah pomislila, ne znajući zašto, na trenutak kad ga je Demeter udario, a Johanes se na to samo nasmešio.

Od tada joj je izgledalo kao da je došao neko ko poseduje ono što njoj nedostaje i s tim išao mirno dalje kroz mračnu pustoš njenog života. On je samo tuda išao, a stvari su se pred njenim očima postepeno sređivale kad bi ih on pogledao; činilo joj se, ponekad, dok bi se on uplašeno smešio sam nad sobom, da je bio u stanju da udahne čitav svet, zadrži ga u svom telu i oseti ga iznutra i, kad bi ga potom ponovo, sasvim polako i oprezno, spustio ispred sebe, ličio bi joj na artistu koji se zabavlja letećim obručima; to bi se onda opet

izgubilo. Zasmetalo joj je samo, i pored sve uverljivosti te predstave, što je u njegovim očima izgledalo sve lepo, bila je ljubomorna na nešto što je on možda samo osećao. Jer, mada se pod njenim pogledima sve sređeno ponovo rušilo i ona prema tome osećala samo onu neizmernu ljubav majke prema detetu nad kojim je izgubila kontrolu, sada bi njena ležernost ponekad zatreperila kao kakav ton, kao ton koji odzvanja u uhu i koji negde u svetu prekriva neki prostor i pali neku svetlost... čudna je ta svetlost, a i ti ljudi, čiji izrazi na licu izražavaju neku produženu čežnju, poput linija koje se, produžene unedogled, susreću tek tamo negde daleko, daleko, gotovo tek u beskonačnosti. Rekao je da su to ideali, i to ju je ohrabrilo, jer se oni jednom mogu i ostvariti. A možda je to bilo samo zato što je pokušala da se već jednom trgne, ali to joj je još pričinjavalo bol, kao da joj je telo bolesno i ne može da je nosi.

A onda se dogodilo i to da su joj padala na pamet sva druga sećanja, osim onog jednog. Nadolazila su redom, nije znala zašto, osećala je samo da jedno još nedostaje i da je to upravo bilo ono zbog koga su joj i sva druga nadolazila. I u njoj se rodila ideja da bi Johanes u tome mogao da joj pomogne i da čitav njen život zavisi od toga da li će joj još ikad pasti na pamet i to jedno sećanje. A znala je da joj za to nije bila potrebna nikakva posebna snaga već njegova mirnoća, njegova slabost, ta tiha, neranjiva slabost koja se krila iza njega kao kakav širok prostor u kome je on sa svim što mu se dešavalo bio sam. Ali, i dalje nije mogla ništa da otkrije i to ju je uznemiravalo i patila je, jer joj je kad god bi poverovala da je već blizu otkrića padala na pamet neka životinja; često su joj padale na pamet životinje ili Demeter kad bi mislila na Johanesa, i naslućivala je da su ona i Johanes imali zajedničkog neprijatelja i iskušivača, Demetera, čija se predstava isprečila ispred njenih osećanja kao kakva ogromna izraslina i usisavala u sebe svu njenu snagu. I nije znala da li je sve to prouzrokovalo to jedno sećanje koje više nikako nije mogla da dozove, ili je to imalo neki drugi smisao koji je pred njom tek trebalo da se nađe. Da li je to bila ljubav? To je bio neki neodređeni pokret u njoj samoj. Ni sama nije znala. Kao koračanje putem prividno u pravcu nekog cilja, s oklevanjem i stalnim iščekivanjem nečega pre toga, bilo kada, i iznenadnim otkrivanjem i prepoznavanjem nekog sasvim drugog.

On je nije razumeo, a nije ni znao koliko je samo složeno to promenljivo osećanje o životu koji bi za njega i za nju trebalo da se zasniva na nečemu što još nije ni poznavala, žudeo je za njom sasvim određeno, kao za ženom ili na bilo koji drugi način. To nije mogla da shvati, činilo joj se besmislenim i, za trenutak, gotovo nepristojnim. Nikada nije osetila jednu takvu usredsređenu žudnju, ali zato takođe nikada joj se u toj meri, kao tada, muškarci nisu činili samo kao izgovor za nešto drugo što se u njima moglo samo greškom da otelotvori. Odjednom je ponovo utonula u sebe, šćućurila se u svojoj pomrčini, posmatrala ga je ukočeno, sa zaprepašćenjem je prvi put osetila to zatvaranje u samu sebe kao čulni dodir kome se požudno predala, svesna da to čini pred samim njegovim očima, a da pri tom za njega ostaje ipak nedostižna. Nešto se u njoj nakostrešilo prema njemu poput meke pucketave mačje dlake i činilo se kao da je gledajući za nekom malom svetlucavom kuglom ispustila iz svog skrovišta ono ne i pustila da se otkotrlja pred njegove noge ... A zatim uzviknula kad je on to hteo da zgazi.

A sada, kad se rastanak već neumitno isprečio između njih, iznenada je, sa punom sigurnošću, kod Veronike iskrslo i ono najzagubljenije sećanje. Osetila je da je to bilo baš ono, ali nije znala po čemu, i bila je pomalo razočarana što nikako nije prepoznavala njegov sadržaj koji bi potvrdio da je to bilo baš ono; a sebe je ugledala samo kao u nekakvoj oslobađajućoj hladnoći. Setila se da se, kao i sada, već jednom isto toliko uplašila od Johanesa i nije sasvim razumela zašto je to upoređivanje za nju bilo toliko značajno i kako će se to odraziti ubuduće, ali, odjednom je sebe ponovo videla na svome životnom putu, tamo, na onoj istoj tački gde je njega nedavno izgubila, osetila je da je tada taj stvarni doživljaj, doživljaj sa stvarnim Johanesom, prešao zenit i završio se.

Toga trenutka je osetila neko propadanje i podvajanje; iako su stajali sasvim blizu jedno drugog, učinilo joj se da je sve nagnuto i da propadaju sve dublje i dublje udaljavajući se jedno od drugog; Veronika je posmatrala drveće duž svoga puta, uzdizalo se nekako pravilnije i uspravnije nego što joj je izgledalo prirodno. I tada je poverovala da je ono svoje ne, koje je prethodno izgovorila samo zbog zbunjenosti i iz puke slutnje, tek sada potpuno shvatila: on je zbog toga otputovao, a da to ipak nije hteo. Pri tom je za trenutak

bila vrlo potresena i tužna, poput dva tela koja se nalaze jedno pokraj drugog, samo tako jedno pokraj drugog, razdvojena i tužna i svako samo ono što predstavlja samo za sebe, ali to što je sada osećala gotovo da je bila neka vrsta privrženosti; nad njom se nadnelo nešto što ju je učinilo malom, slabom i ništavnom poput kućenceta koje, cvileći, hramlje na tri noge ili poput poderane zastavice koja se na povetarcu tužno leprša, žudela je da ga zadrži kao što mekani ranjeni puž, krećući se lakim trzajima, traži drugog žudeći da se, posrćući i umirući, prilepi za njegovo telo.

Posmatrala ga je, a da je pri tom jedva znala na šta je mislila, slutila je da ono što je od svega toga jedino shvatala – to iznenadno sećanje u njoj, čisto i usamljeno – možda uopšte nije bilo ništa od onoga što bi čovek mogao da shvati samo po sebi, već samo kao nešto – jednom ranije zbog velikog straha zaustavljeno – što je odonda ostalo stvrdnuto i zatvoreno u njoj, preprečivši se nečemu drugom što bi moglo da nastane i što je iz nje moralo da ispadne kao kakvo strano telo. Njena osećanja prema Johanesu počela su već da splašnjavaju i da se gube – u širokoj oslobođenoj struj i provalilo je iz nje nešto što je kao mrtvo i nemoćno dugo bilo zatvoreno i što je sva ta osećanja odvuklo sa sobom – a na njihovo mesto iz daljine u širokom luku nadnela se svetlost, nešto što se uspinjalo bez podupirača, nešto beskrajno uzdignuto, poput nepovezanog svetlucanja kroz mreže snova.

A razgovor, koji su još vodili, bio je kratak i isprekidan i, dok su ga oni još samo otaljavali, Veronika je osetila da se on sve više udaljava od svoga predmeta i, konačno shvativši da Johanes ipak mora da otputuje, prekinula ga. Učinilo joj se da je sve ono što su izgovorili i što su još pokušavali da kažu jedno drugom bilo uzalud – odlučeno je da ode i da se više ne vrati – a pošto je osetila da odustaje i od onoga što bi, inače, možda još i učinila, sve je naprečac dobilo ukočen, nerazumljiv izraz; teško da je znala smisao i razlog za to, dalje se sve zbivalo brzo i mučno, obična činjenica, nešto što je moralo da se shvati i prihvati takvo kakvo je.

A kako je on pri tom, sav zbunjen, još uvek stajao pred njom, počela je da oseća kako joj više nije potrebna njegova prisutnost, njegovo stvarno postojanje, to osećanje je teško pritiskalo nešto u njoj što je, zajedno sa uspoménom na njega, htelo negde da se

uzdigne; svuda se sudarala sa njegovom životnošću kao što se čovek sudara sa mrtvim telom koje je ukočeno i neprijateljsko i opire se svim nastojanjima da se odgurne u stranu. I, kako je primetila da je Johanes još uvek posmatra, i to vrlo uporno, učinio joj se kao kakva velika iscrpljena životinja koja od nje nikako nije mogla da se otrgne, ono svoje sećanje zadržavala je u sebi kao da u rukama drži neki mali, vreo, čvrst predmet i odjednom joj se učinilo da je prema njemu gotovo isplazila jezik, i to osećanje je bilo stvarno čudno, razapeto između potrebe za bežanjem i osećanja privlačnosti, gotovo kao kod kakve kuje u nevolji koja pokušava da ugrize progonitelja.

Međutim, toga trenutka se ponovo podigao vetar i njena osećanja su se u njemu razvejala gubeći pri tom sve znake opiranja i mržnje, vetar ih je jednostavno usisao u sebe kao nešto vrlo meko, dok od svih osećanja ne bi ostalo samo ono jedno, osećanje straha od usamljenosti, u koje se Veronika, dok ga je doživljavala, tako reći sama unosila, a sve drugo unaokolo podrhtavalo je od neke slutnje. Ono neprovidno, što je dosad poput guste magle opterećivalo njen život, iznenada se pokrenulo i činilo joj se kao da oblici dugo traženih predmeta ostavljaju trag na nekom velu i ponovo nestaju. I Johanesovo lice nije izražavalo još ništa što bi prstima moglo da se opipa, sve je još proticalo između pažljivo biranih reči a nije se moglo govoriti ni o čemu. Ali reči nisu ni izgovorene već samo izdaleka sagledane kao kakva slutnja i praćene s posebno usaglašenim razumevanjem koje svakodnevna zbivanja sažeto iskazuje na pozornici i slaže u znakove jednog inače nevidljivog puta preko ravnog šljunkovitog tla. To neprovidno je poput sasvim tanke, svilene maske ležalo preko sveta, svetlo i srebrnastosivo, i pokretalo se kao pred kidanje; napregla se da bolje vidi i od toga joj je tako zasvetlucalo pred očima kao da ju je neko zatresao nevidljivim udarcima.

Tako su stajali jedno pokraj drugog, a kad je vetar, sve napetiji, naišao putem i zatim se kao kakva divna, nežna, mirišljava životinja svuda rasprostro, preko lica, u potiljak, ispod pazuha ... i svuda dahtao i svuda ispružio meke somotaste dlake i pri svakom udisaju pripijao se sve prisnije uz kožu ... naglo se počeo ispoljavati njen strah i njeno očekivanje, u iscrpljujućoj neprijatnoj toploti koja je

nemo, slepo i lagano, kao nabujala krv, počela da kruži oko nje. Iznenada je morala da pomisli na nešto što je jednom ranije čula, da čoveka naseljavaju milioni malih bića i da sa svakim udisajem i izdisajem bezbrojne reke živih bića ulaze i izlaze, oklevala je za trenutak zapanjena od te pomisli i najednom joj je postalo toplo i mračno kao u nekom velikom, purpurnom talasu, ali tada je u toj vreloj reci krvi osetila sasvim blizu nešto drugo i kad je podigla pogled pred njom je stajao on i njegove dlake su se zalepršale na vetru ovamo prema njenim uzdrhtalim dlakama i one su se već nežno dodirivale svojim treperavim vrhovima; tada ju je zgrabila nekakva satiruća žudnja, kao kad se izmešaju dva omamljena roja insekata, i gotovo da je bila u stanju iz sebe iščupati svoj život i u toj vrelini i pod zaštitom pomrčine, opijena žudnjom, pokloniti ga Johanesu. Stajali su ukočeni i nepomični i samo su zatvorenih očiju dopuštali da se dogodi ono što se tu već potajno zbivalo, kao da su to izbegavali da prihvate, i samo su postajali sve prazniji i umorniji i činilo se kao da su se malo povili, sasvim blaženo i mirno, i tako samrtnički nežno kao da su jedno u drugom iskrvarili.

I kako se vetar pojačavao, činilo joj se kao da ispod sukanja oseća kako njegova krv navire, i to joj je celo telo ispunjavalo zvezdama i peharima i onim plavim i onim žutim i istančanim nitima i nežnim doticanjem i nepokretnom požudom kao kad cvetovi na vetru bivaju oplodeni. I još dok su zraci zalazećeg sunca svetlucali ivicom njezinih sukanja, stajala je sasvim tromo i mirno, besramno podatna kao da je to sve bilo vidljivo. I kao na nešto davno zaboravljeno mislila je već na onu svoju veliku žudnju, koja je tek trebalo da se ostvari, ali toga trenutka je to delovalo samo tužno poput zvonjave zvona u daljini; stajali su jedno pokraj drugog i uzdizali se onako veliki i ozbiljni – kao siluete dve velike životinje povijenih leđa prema večernjem nebu.

Sunce beše zašlo; zamišljena i sama, Veronika se vraćala putem; između livada i polja. Kao iz kakve ljuske zdrobljene na zemlji u njoj se iz ovog rastanka izdizalo osećanje o sebi; ono je odjednom tako očvrslilo da je sebe već osećala kao nož u životu onog drugog čoveka. Sve je bilo jasno raščlanjeno, on je otišao i verovatno će se ubiti, ona to nije ispitivala, u tome je bilo nečeg što ju je pritiskalo poput nekog mračnog, teškog predmeta na tlu. Činilo joj se da je

suočena s nečim neopozivim, poput kakvog reza u vremenu, pred čim je sve ono ranije stajalo ukočeno u mestu; ovaj dan je iskakao iz svega ostalog iznenadnim bleskom, kao mač; činilo joj se kao da u vazduhu vidi nešto gotovo telesno, kao da se odnos njene duše prema ovoj drugoj duši pretvorio u nešto konačno, nepromenljivo što je štrčalo u večnost kao patrljak grane. Povremeno su je obuzimala nežna osećanja prema Johanesu kome je za to bila zahvalna, zatim ponovo ništa, samo njeno koraćanje. Napred ju je gonila neka čudna odlučnost koja nije vodila nikakvom drugom cilju, osim u usamljenost; između livada i polja. S večeri svet kao da se smanjio. Veroniku je tada obuzela neobična razdraganost poput lake, lepršave vazdušne struje koju je ona, sva ustreptala, žudno udisala, ova ju je postepeno ispunjavala i podizala i u njoj su se njene crte lica iskristalisale, isticale na daljinu, u toj struj i su se njeni koraci lagano odvajali od tla i izdizali iznad šuma.

Gotovo da joj je pozlilo od tog osećanja lakoće i sreće. Ono se izgubilo tek kad je rukom dotakla kapiju svoje kuće. To je bila mala, čvrsta kapija, kružnog oblika; kad ju je zatvorila, stavila je na nju i katanac; stajala je u mraku kao u nekoj mirnoj podzemnoj vodi. Koraknula je polako napred i pri tom oko sebe osetila, i ne dodirujući ih, blizinu hladnih zidova; to je bilo neko posebno, jedva primetno osećanje, znala je da je sasvim prisebna.

Tada je mirno obavila sve ono što je imala da obavi i taj dan se približio svome kraju kao i svi ostali. S vremena na vreme Johanes bi joj iskrsavao u mislima, tada bi pogledala na sat i već bi znala gde je tada morao da bude. Jednom se pri tom čak napregla da duže vreme ne misli na njega, a kad je potom ponovo pomislila na njega, voz se već kotrljao prema jugu kroz pomrčinu planinskih uvala, a nepoznati predeli zamaćivali su joj svest.

Legla je u krevet i brzo zaspala. Spavala je, međutim, lako i nestrpljivo kao neko kome sledećeg jutra predstoji nešto neobično. Ispod očnih kapaka stalno joj je lebdela svetlost koja je pred zoru postala još blistavija i činilo se da se širi, protegla se unedogled: kad se Veronika probudila, znala je: stigao je na more.

Mora da ga je već video pred sobom i više mu ništa nije preostalo nego da sprovede svoju odluku. Izveslaće i pucaće. Ali Veronika nije znala kad. Poćela je da nagaća i da različite razloge suprotstavlja

jedne drugima. Da li će odmah iz voza u čamac? Hoće li da sačeka veče? Kad se more sasvim umiri i čoveku se učini da ga ono posmatra krupnim očima? Čitav dan je bila uzrujana i u pokretu, kao da su joj trnci neprekidno prolazili telom. Povremeno bi Johanesovo lice odnekud izronjavalo – s pozlaćenog rama koji se presijavao na zidu, iz pomrčine stepeništa ili s belog platna na kome je vezla. Bledo i sa pomodrelim usnama ... izobličeno i podnadulo od vode ... ili samo kao crna kovrdža preko opuštenog čela. Ponekad bi je iznova obuzelo osećanje nežnosti koje se u nju vraćalo polako, u fragmentima. A kad je palo veče, znala je da je ono već moralo da se dogodi.

Osećala je neku nejasnu slutnju da je sve besmisleno, to očekivanje i to ponašanje, to praćenje nečeg sasvim neizvesnog kao da je stvarno. Pokatkad bi kroz nju prostrujala misao da Johanes možda nije mrtav i trgnula bi se poput iznenadnog povlačenja mekog ćebeta na stranu, učinilo joj se da se delić stvarnosti otvorio i zatim ponovo nestao. Tada je osetila, tiho i neprimetno, kako veče napolju klizi oko kuće, samo onako: jednom tako došla je noć, došla i još traje; u to je bila sasvim sigurna. Ali iznenada je i to osećanje zamrlo. Dubok mir i osećanje posedovanja tajne počeli su lagano i višestruko da prekrivaju Veroniku.

Spustila se i ta noć, ta jedina noć njenog života kad je sve ono – što se nagomilalo pod tamnim pokrivačem njenog dugog bolnog postojanja, što se zbog određenih okolnosti okrenulo od stvarnosti i kao kakva proždiruća mrlja naraslo do čudesnih figura nezamislivih doživljaja – smoglo snage da se najzad uzdigne i u njoj osvesti.

Gonjena nekom neodređenom silom, upalila je sve svetiljke u sobi i zauzela mesto između njih sedeći nepokretno u samoj sredini prostorije; pronašla je Johanesovu sliku i stavila je ispred sebe. Sad joj se najednom učinilo da ono što je očekivala od događanja sa Johanesom nije više bilo u njoj, čak ni kao uobraženje, izmenila joj se i predstava o onome što je okružuje i čudno izdužila u neki nepoznati predeo između sna i jave.

Prazan prostor između nje i stvari gubio se sve više, stvarajući čudnu napetost. Delovi nameštaja pritiskali su svom težinom, onako masivni i nepomični na svojim mestima – sto i orman, sat na zidu – bili su nekako čudno odvojeni od nje i čvrsto zatvoreni u sebe poput

stisnute pesnice; pa ipak, ponekad se činilo kao da su bili u Veroniki ili su gledali na nju kao da imaju oči, iz prostora koji se poput staklenog okna ukazao pred Veronikom. Stajali su tu kao da su godinama čekali samo to veče, da bi se pokazali, i izvijali u visinu, iz njih je neprekidno izbijala te prekomernost; doživljavanje toga trenutka se povremeno u toj meri uzdizalo i produbljavalo oko Veronike kao da sada odjednom ona to sve okružuje poput prostora ispunjenog nemo treperavim svećama. A pri tom bi je sustigla i iscrpljenost zbog te napetosti, tada je izgledalo da tu samo ona svetluca: čudna svetlost se razlivala preko njenih udova i ona ju je osećala na sebi kao da dolazi spolja, poput tihog zujanja neke lampe, što ju je zamaralo. Misli su joj se probijale napolje kroz tu svetlu dremljivost, pri tom su se oštro račvale postavši vidljive kao najfiniji splet žilica. Postajalo je sve tiše, koprene su padale nežno poput snega koji promiče ispred osvetljenih prozorskih okana oko njene svesti, u kojoj bi se samo pokatkad ukazao tračak svetlosti ... Ali, Veronika je posle izvesnog vremena ponovo živnula i to do same granice onog njenog čudno napregnutog stanja budnosti; iznenada je sasvim jasno osetila da tako mora da je sada i Johanesu, u toj vrsti stvarnosti, u nekakvom izmenjenom prostoru.

Deca i umrli nemaju dušu; a duša koju imaju živi ljudi je zapravo ono što im ne dopušta da vole do kraja, zbog čega svaka ljubav ostaje nepotpuna. Veronika je osećala da ono što se i u najvećoj ljubavi ne može pokloniti zapravo odvraća sva osećanja od onoga do čega nam je u njoj stalo i u šta bojažljivo verujemo, što svim osećanjima daje nešto što onom najvoljenijem ostaje nedostižno, nešto što je uvek spremno da učini preokret; čak i kad su ona sva okrenuta njemu, otprilike kao kad se smešeci u mislima osvrnemo na neki raniji tajni sastanak. A deca i umrli, oni ili još nisu ništa ili više nisu ništa, ostavljaju otvorenu mogućnost ili da još mogu sve da postanu ili da su već sve bili; oni su kao ogoljena stvarnost praznih sudova koja svoj stvarni oblik pozajmljuje snovima. Deca i umrli nemaju dušu, barem ne takvu dušu. I životinje. Životinje su užasavale Veroniku svojom pretećom ružnoćom, a u njihovim očima se mogla videti ona vrsta zaboravnosti kao kad iz svesti trenutno sve iščili.

Upravo tako je i duša stvorena za neko neodređeno traganje. Veronika se tokom celog svog smušenog života plašila jedne ljubavi, a čeznula za drugom koja joj se u snovima ponekad javljala onakvom kako ju je priželjkivala. Događaji protiču u svoj svojoj punoći, onako važni i usporeni, pa ipak, samo kao nešto što je u čoveku; što nanosi bol, zapravo, kao da čovek pri tom sam sebi nanosi bol; to ponižava, ali samo donekle: osećanje poniženja prolazi kao nestalni oblak i niko ga ne primećuje; osećanje poniženja prolazi poput trenutaka sreće kakvog lelujavog oblaka ... Tako se ona kolebala između Johanesa i Demetera ... snovi nisu ni celina, niti su odlomci stvarnosti, svoje mesto nalaze u nekom ukupnom osećanju i tamo žive, lebdeći, bez težine, kao jedna tečnost u drugoj. U snovima se čovek prepušta voljenoj osobi kao jedna tečnost drugoj; sa izmenjenim osećanjem o prostoru; jer budna duša je neispunjiva praznina u prostoru; uz pomoć takve duše prostor postaje valovit kao klobučast led.

Veroniki je pošlo za rukom da se seti kako je i ona pokatkad sanjala. Pre ovoga dana o tome nikad ništa nije znala, samo ponekad kad bi se probudila – kao da je prešla na neki drugi način pokretanja stvari – suočila bi se sa teskobom svoje svesti, kao da je negde iza neke pukotine još svetlelo ... to je bila samo neka pukotina, ali iza nje je naslućivala širok prostor. I sada se setila da je često sanjala. Budna je videla priviđenja iz svojih snova, kao što uz sećanje na neke razgovore i postupke posle dužeg vremena postaje vidljivo i sećanje na sklop osećanja i misli koji su prethodno ostajali skriveni, i kao što čovek koji se uvek sećao samo jednog razgovora sada najednom zna, posle niza godina, da su, dok je on trajao, zvona neprekidno zvonila ... Takvih je razgovora bilo s Johanesom, takvih je razgovora bilo s Demeterom. Među njima počela je da raspoznaje i psa, petla, udarac pesnicom i tadašnje Johanesove reči o Bogu; sećala se da su se te njegove reči, kojima se uvek gubio krajnji smisao, vukle nekako isuviše sporo.

Veronika je takođe oduvek znala, negde u podsvesti, za životinju koju svako poznaje, onu sa smrdljivom, odvratno sluzavom kožom; ali, u njoj je ona bila samo kao neka nemirna, nejasna vizija, koja je povremeno izmicala pažnji njene budne svesti, ili kao neka šuma, beskrajna i nežna, poput kakvog muškarca u snu; kod Veronike ona

nije imala ničeg životinjskog, samo se povremeno primećivao izvestan uticaj na Veronikinu dušu ... A Demeter bi tada rekao: potrebno mi je samo da se sagnem... a Johanes je rekao jednom usred dana: nešto se u meni sleglo, izdužilo ... U njoj je postojala bleđa, čak bolesna želja da je Johanes već mrtav. Ludački smireno bi ga zamišljala, pri čemu je poglede kao igle ubadala u njega, sve dublje i dublje, ne bi li joj u podrhtavanju njegovog osmeha, u izobličavanju njegovih usana, u bilo kom pokretu koji bi označavao patnju iznenada bilo uzvraćeno nešto što je bilo ispunjeno životnom uverljivošću. Njegova kosa je tada bila kao gusta šikara, a nokti kao velike svetlucave ploče, u očima mu je videla oblake koji prolaze i kristalno bistra jezercica, ležao je tu sasvim ogoljeno ružan, potpuno razoružan, jedino je još njegova duša poslednjim osećanjem bila skrivena od same sebe. Dok je govorio o Bogu, mislila je: on je pod Bogom shvatao ono drugo osećanje, možda o nekom prostoru u kome bi želeo da živi. Takva njena razmišljanja bila su bolesna. A mislila je još i da bi jedna životinja morala da bude kao taj prostor, da klizi tako blizu, poput vode koja se u očima razliva u krupne figure, pa ipak nekako mala i daleka kao da je gledamo pred sobom; zašto je u bajci dozvoljeno da se na taj način misli na životinje koje čuvaju princeze? Da li je to bolesno? Tokom te noći osetila je i sebe i te slike sasvim jasno pod uticajem straha od ponovne propasti. Znala je da bi to moglo ponovo da razori njenu ionako usporenu svest, uviđala je da je sve to tada bilo bolesno i puno raznih nemogućnosti, ali kad bi čovek bio u stanju da kontroliše svoja nesvesna ispoljavanja, izuzimajući sve ono odvratno što tu spada, kad bi se ona sva spojila u jednu stvarnu celinu ... Njena razmišljanja su te noći bila izvanredno pronicljiva i s lakoćom je vladala svojim osećanjima.

Kao u nekim od napetosti iskidanim krugovima kovitlalo se to osećanje sreće kroz njene misli. Ti si mrtav, sanjarila je njena ljubav i ona pri tom nije htela da razmišlja ni o čemu drugom; negde u sredini između nje i stvarnosti lebdelo je to čudno osećanje u kojem je živela predstava o Johanesu, a svetiljke su se pri tom strastveno ogledale na njenim usnama. I sve što se te noći događalo nije bilo ništa drugo do samo privid stvarnosti koji je, negde u njenom telu, trepereći i razlivajući se po njenoj unutrašnjosti, isplaknuo nejasne

senke tih osećanja. Njoj se činilo da Johanesa oseća sasvim blizu sebe, toliko blizu kao samu sebe. On se sav uklapao u njene želje i njena nežnost je nesmetano prolazila kroz njega, kao talasi kroz one mekane purpurne zvonaste životinjice koje lebde u moru. Pokatkad bi njena ljubav, onako neizmerna i besmislena, samo mirno ležala nad njim kao more, već umorna, a ponekad bi kao to isto more ležala nad njegovim lešom, velika i nežna kao mačka koja, sanjareći, prede. Časovi su tada proticali žuboreći kao voda.

I tek kad se trgla, osetila je prvi put tugu. Bilo je hladno oko nje, sveće su dogorele, i samo je još jedna, poslednja, gorela; na mestu gde je inače ranije sedeo Johanes sada je bila praznina u prostoru koju ni sve njene misli nisu mogle da ispune. Iznenada se bezglasno ugasila i ona jedna sveća, kao kad poslednji ko odlazi tiho zatvori vrata; Veronika je ostala u pomrčini.

Kućom su se bojažljivo pronosili određeni šumovi, stepenice su se, sramežljivo škripeći, opirale pritisku onih koji su koračali po njima, ponegde se čulo glodanje miša, a zatim kukac kako buši drvo. Kada je otkucalo jedan čas, počeo je da je obuzima strah. Od neprekidnog ponavljanja tih zvukova koji su se, dok je tako bdela, užurbano pronosili kroz sve sobe, čas po tavanici, čas duboko dole ispod patosa. Kao što ubica nesvesno i dalje udara žrtvu i komada je, i to samo zato što njeni trzaji ne prestaju, tako bi i ona te zvuke, koje je i sada slušala bez kraja, najradije ščepala i počela da guši. Odjednom je čula tetku kako spava, sasvim pozadi u poslednjoj sobi, sa mnogo bora na svom strogom, kao štavljenom kožom presvučenom licu; okolni predmeti su bili nekako mračni, teški i opušteni; a ona je ponovo počela da se plaši u toj neobičnoj sredini koja ju je okruživala.

I samo ju je nešto hrabrilo – ali i to jedva da je više bila podrška, već pre nešto što je lagano s njom tonulo. Naslućivala je da je to što oseća svim čulima zapravo ona sama, a ne Johanes. Prema toj svojoj varljivoj predstavi osetila je odmah neki otpor, sličan onome prema stvarnosti toga dana, prema stidu, tetkinim kategoričnim rečima, Demeterovom podsmehu; osećala je sklapanje teskobe oko sebe, čak neku čudnu odvratnost i prema Johanesu; prisiljavala je sebe da sve ovo prihvati kao posledicu besane noći, čak i ono dugo traženo sećanje; osećala se ponovo mala i odbačena i kao da u

njenom životu nikada ništa nije moglo da se izmeni. Ali, kao što se čovek, i s podočnjacima ispod očiju od napora, povodi za događajima, koje nikome ne bi prepustio, a svoju preosetljivost i slabost – razapet između svega snažnog i razumnog u životu – oseća kao neku prefinjenu i nežnu melodiju, tako je i ona, uprkos tuzi, osećala i duboko spokojstvo koje joj je nagrizalo telo dok nije postalo meko i nežno poput tanke čahure.

Iznenada je poželela da se svuče. Samo za sebe, samo za to osećanje da bude sama sebi bliža, da bude sama sa sobom u mračnoj prostoriji. Uzbudivalo ju je kako su joj pri tom haljine počele šušteći da padaju na pod; činilo joj se kao da neko čudno osećanje nežnosti iskoračuje u pomrčinu, kao da nekoga traži, zatim se predomisli i požurilo nazad da bi se opet privilo uz sopstveno telo. A kad je Veronika potom lagano, sa uživanjem, ponovo počela da se oblači, njene suknje, koje su se u pomrčini onako s naborima – u kojima se poput jezera u tamnim pećinama još uvek lenjo zadržavala njena toplota – lagano podizale oko nje, bile su poput skrovišta u koje se uvlačila, a kad bi njeno telo tu i tamo sa uživanjem dodirivalo te svoje prekrivače, prostrujala bi kroz njega neka čulnost poput skrivene svetlosti iza zatvorenih kapaka koja nemirno blesne kroz kuću.

To je bila ta soba. Veronikin pogled je nehotice potražio mesto gde je na zidu visilo ogledalo, ali svoj lik nije našla; nije videla ništa ... možda samo neki nejasan treptaj svetlosti u pomrčini, a možda je i to bilo samo obmana. Pomrčina je ispunjavala kuću poput guste tečnosti, nje tu kao da nigde nije bilo; počela je da se kreće, svuda je bila samo pomrčina, nje nigde, pa ipak nije osećala ništa drugo osim sebe, i to kuda se kretala bila je ona, a i nije bila ona, kao u ćutanju katkad neizgovorene reči. Tako je, seća se, jednom ranije, dok je ležala bolesna, razgovarala sa anđelima, oni su stajali oko njenog kreveta i njihova krila, koja je nisu dodirivala, odzvanjala su tankim, visokim tonom koji je presecao stvari. One su se raspadale poput šupljeg kamena, čitav svet je unaokolo ležao sa znacima oštih lomova, a pri tom se samo ona povukla u sebe; izjedena groznicom, uvela kao sparušeni ružin list, postala je sama sebi providna, osećala je svoje telo odasvud ujedno i nekako sasvim malo kao da ga drži prekrivenog jednom šakom, a svuda oko njega stajali su oni

muškarci sa šuštećim krilima koja su i lako pucketala kao da su obrasla dlakama. Za druge, izgleda, sve to nije postojalo; ovo šuštanje je drugima bilo nedostupno, činilo se da je od spoljašnjeg sveta bilo odvojeno nekom treperavom pregradom. Johanes je tada govorio s njom kao s nekim koga treba štedeti i ko se ne sme uzimati previše ozbiljno, a u susednoj sobi Demeter je koračao gore-dole; slušala je njegove ljutite korake i njegov krupni, prodorni glas. Neprekidno je oko sebe osećala anđele u obličju muškaraca čudno pernatih šaka i, dok su je drugi smatrali bolesnom, oni su, gde god da su bili, izgledali kao da oko nje stoje u nevidljivom zatvorenom krugu. Tada joj je već izgledalo da joj se kraj sasvim približio, ali to je bila samo groznica i kad je sve prošlo bilo joj je jasno da je tako moralo da bude.

I sada se još ponešto od ovog bolesnog stanja ogledalo u čulnosti kojom je osećala samu sebe.

Krećući se pažljivo, izbegavala je predmete, osećala ih je već izdaleka; u sebi je osećala lagano rasplinjavanje i rušenje svih svojih nadanja, pred tim je sve spolja pucalo i praznilo se, a iza toga se sve razmekšavalo kao iza nečujnih zavesa od istanjene svile. U kući je od najranijeg svetla spolja počelo postepeno sve da sivi i razmekšava se. Stajala je gore kraj prozora, svitalo je; ljudi su pristizali na trg. Tu i tamo probila bi se pokoja reč do nje gore; ona bi se pred tim, kao da hoće da ih izbegne, povlačila u pomrčinu.

Nešto se tiho plelo oko Veronike, to je bila neka neodređena čežnja u njoj poput bolnog probadanja u duši zbog jednoličnog smenjivanja dana. Čudne misli su prolazile kroz nju : voleti toliko samu sebe, to je kao kad se pred nekim sve može da čini; a kad je između toga, sada još jednom – kao neko oštro, ružno lice – izbilo sećanje da je ona ubila Johanesa, nije se uplašila: samo je sebi nanela bol, činilo joj se kao da samu sebe iznutra posmatra, puno je tu bilo odvratno i creva, isprepletena poput velikih crva. Osetila je tada strah od sebe, ali je u tom strahu ipak bilo još i puno ljubavi. Neki prijatan zamor ju je potom brzo svu obuhvatio i oborio, krivicu je osećala na sebi kao prohladni krzneni ogrtač, sasvim tužno i nežno, poput mirenja sa sudbinom ili blagog osvetljenja ... kao kad čovek u svome bolu oseti i neku prijatnost, a u svoj tuzi se i nasmeši.

I što je napolju bivalo svetlije, izgledalo joj je manje verovatno da je Johanes mrtav; nastavila je sa tihim praćenjem pri čemu je samu sebe isključivala. Odjednom – ponovo sa jednim sasvim novim, neverovatnim odnosom prema njemu – kao da se između njih dvoje otvorila i poslednja granica. Osetila je putenu mekoću i ogromnu bliskost. I to ne toliko tela koliko duše; činilo joj se kao da njegovim očima gleda samu sebe i pri tom ne samo da je njega osećala već na neobičan način i to kako on nju oseća, činilo joj se da doživljava neko neobično duhovno sjedinjavanje. Ponekad ga je zamišljala kao svog anđela čuvara koji je došao i potom otišao, pošto ga je zavolela, i od sada će ga uvek nositi u sebi, on će je posmatrati kad se svlači, a kad hoda nosiće ga ispod sukanja; pogledima će je milovati tako nežno da će stalno osećati blagi zamor. Ona pri tom, zapravo, i nije mislila na njega, bar to nije tako osećala, onog njoj dobro poznatog ležernog Johanesa, u sebi je osećala neku bledosivu napetost, a kad su te misli počele polako da je napuštaju, vukle bi se još samo poput mračnih prilika ispred zimskog neba. Zapravo samo njegovim krajičkom. Nežno ga dodirujući. Kao neko blago izdisanje... postati jači, a ne biti tu. ... jedno ništa, a ipak sve...

Sedela je sasvim mirno i poigravala se svojim mislima. Postoji neki svet, nešto izdvojeno, neki drugi svet ili je to samo tuga... poput zidova obloženih groznicom i uobraženjima, kroz koje reči zdravih ne prolaze i padaju besmisleno na tle; izražajnost tog sveta je suviše teška poput prostirki po kojima koračamo; jedan sasvim prozračan, zvučni svet, kroz koji je ona s Johanesom koračala; sve ono što bi učinila pratila je tišina, a sve ono o čemu je razmišljala gubilo bi se u beskraju poput šaputanja u zagonetnim hodnicima.

I kad se sasvim razbistrilo i razdanilo, stiglo je pismo, onakvo kakvo je moralo da stigne, Veronika je odmah shvatila: onakvo kakvo je moralo da stigne. Lupalo je na kapiji i procepilo tišinu poput kamene gromade koja probija tanki snežni pokrivač; kroz otvorenu kapiju grunuli su vetar i svetlost dana. U pismu je stajalo, eto, ja se nisam ubio! Ja sam kao neko ko je našao svoj put. Sad sam napolju i ne mogu nazad. Hleb koji jedem, tamnosmeđi čamac privezan za obalu, a trebalo je da me izveze na more, sve ono smireno, zagonetno, ispunjeno toplotom, što se prebrzo ne lepi za čoveka, sve što se

kreće, žagori, sve me to sada drži čvrsto. O tome ćemo još da razgovaramo. Ovde je sve jednostavno, nije povezano jedno s drugim, razbacano je jedno preko drugog kao gomila krša i ja sam time stisnut i prikovan poput kakvog stuba, uhvatio sam ponovo korena...

U pismu je bilo još i drugih stvari, ali ona je videla samo onu jednu: našao sam svoj put. Ipak, mada se to moralo da dogodi, u tom njegovom sebičnom bežanju od nje bilo je, mada jedva primetno, i nečeg podrugljivog. To nije bilo ništa, apsolutno ništa, samo poput kakvog naglog zahlađenja u zoru i kad neko pri tom počne glasno da govori, jer započinje dan. To je sve za njega predstavljalo otrežnjenje. Od toga trenutka, za duže vreme, Veronika ništa nije mislila, samo je još ponešto osećala; samo neka ogromna, talasima nenarušavana tišina belasala se oko nje, bleđa i beživotna kao površina ribnjaka, onako nema u svitanje.

Kada je potom prestala da sanjari i iznova počela da razmišlja, osetila je kao da se opet nalazi ispod teškog prekrivača koji joj ne dopušta da se kreće, i kao da su joj šake bile nečim čvrsto obmotane što nikako nije uspevala da zbaci, sve joj se činilo besmislenim, misli su joj se mutile. Nije nalazila put u običnu stvarnost. To što se on nije ustrelilo nije za nju predstavljao toliko podatak da je živ, koliko nešto mnogo značajnije što je zadiralo u suštinu njenog postojanja, nešto kao da je u njoj zbog toga zamuklo i ponovo klonulo u onaj žamor glasova iz koga se teško izlazi. Čula ga je odjednom ponovo sa svih strana. To je bio onaj isti uski hodnik kroz koji je nekada trčala i zatim puzala, zatim ponovo proširivanje, tiho podizanje i uspravljanje, a sada se ponovo sve zatvaralo. Uprkos tišini činilo joj se da ljudi stoje oko nje i stalno tiho govore. Nije razumela šta govore. Bilo je u tome i potajnog zadovoljstva što ne razume šta međusobno govore. Njena čula bila su preko mere prenapregnuta i ti glasovi su žamoreći udarali po njima kao grane izdžikljalog šiblja.

Tuđa lica su izranjala. Sve sama tuđa lica, tetka, prijateljice, poznanici, Demeter, Johanese, ona ih je sve dobro znala, ali su joj ipak ostajala tuđa. Od njih ju je iznenada obuzeo strah kao čoveka kome su zapretili da će biti strogo kažnjen. Trudila se da misli na Johanese, i poželela je da ga vidi onakvog kakvog ga je zamišljala pre nekoliko sati, njegov lik joj se, međutim, gubio u izmaglici sa

ostalima; setila se da ju je napustio, otišao sasvim daleko, kao da se zavukao u neku gomilu; činilo joj se kao da je njegove oči odnekud lukavo i skriveno posmatraju. Pred njima se nekako sasvim smanjila, htela je da se potpuno zatvori u sebe, ali je sebe osećala još samo sa nekom razlivenom jasnoćom.

Postepeno je izgubila osećanje da je ikada bila nešto drugo. Jedva da je još mogla sebe da razlikuje od drugih, a i sva ta lica jedva da su više mogla međusobno da se razlikuju, izranjala su i nestajala jedna u drugima, prema njima je osećala odvratnost kao prema neurednoj kosi, pa ipak se zaplitala o njih, odgovarala im na pitanja, iako ih nije razumela, osećala je neodoljivu potrebu da nešto čini, bio je to unutrašnji nemir koji je pokušavao da izađe napolje poput hiljadu malih životinja, i uvek su iznova izranjala ta stara lica, čitava kuća je bila ispunjena tim nemirrom.

Naglo je ustala i načinila nekoliko koraka. Najednom je sve začutilo. Viknula je i ništa joj nije odgovorilo; viknula je još jednom i jedva da se čula. Osvrnula se ispitivački unaokolo, sve je bilo nepokretno na svom mestu. Pa ipak, osećala je sebe.

Ono što je usledilo bilo je samo kratkotrajno teturanje u sledećih nekoliko dana. Katkad očajničko naprezanje da se seti šta se zbilo, šta se to zbilo, šta je to onaj put doživela kao stvarnost, i čime je doprinela da se to tako zbilo. Veronika je sve to vreme nemirno hodala po kući; dešavalo se da je noću ustajala i tumarala kroz kuću. Ali je pri tom povremeno osećala samo one ogolele, belo okrečene prostorije oko sebe, nekako posebno izdužene u svetlosti sveća, sa koje je pomrčina visila još samo u dronjcima; osećala je to kao visoko podignute i nepokretne pohote sa zidova. Kad bi joj se učinilo da joj patos pod bosim nogama izmiče, mogla je minutima da stoji nepomično i da zamišlja kako u tekućoj vodi pod sobom pogledom prodire do nekog određenog mesta; tada bi je uhvatila vrtoglavica, i to uglavnom zbog misli koje više nije mogla da prati, i tek kad bi joj prsti na nogama zapali u žlebove na patosu i tamo dodirnuli finu meku površinu i tabani počeli da osećaju male prljave neravnine na podu, osetila je olakšanje, kao da je primila udarac po obnaženom telu.

Postepeno je počela da oseća samo sadašnjost, a sećanje na onu noć nije bilo nešto što bi očekivala da se ponovi već samo senka

onog skrivenog zadovoljstva sobom koja je sada prekrivala stvarnost u kojoj je živela. Ponekad bi se došunjala do zaključane kućne kapije i tamo osluškivala dok ne bi čula nekog muškarca kako prolazi. Svest o tome da je tu stajala, sama, samo u spavaćici, gotovo naga, dok je napolju neki muškarac prolazio, sasvim blizu, odvojen samo daskom dovela bi je dotle da se gotovo zgrči do zemlje. Ali joj je u svemu tome najčudnije bilo što se pri tom redovno nešto od nje nalazilo i napolju, jer je uvek jedan zrak njene svetiljke prolazio kroz tanku ključaonicu, a preko njega bi se i drhtanje njene ruke lako odrazilo u titrajima po ogrtaču prolaznika.

A jednom joj je iznenada palo na pamet da je sada bila sama s Demeterom u kući, s tim oličenjem poroka. Trgla se od te pomisli, otada se češće događalo da na stepenicama prođu jedno pokraj drugog. Pri tom bi se pozdravljali, ali sasvim beznačajnim rečima. Samo jednom je zastao sasvim blizu nje i oboje su pokušali da jedno drugom kažu i nešto više. Veronika je primetila njegova kolena ispod tesnih jahaćih pantalona i njegove usne koje su bile kao kakav kratak širok krvavi rez, i pomislila kakav li će biti Johanes kad se jednom ipak bude vratio; kao nešto džinovsko videla je toga trenutka vrh Demeterove brade ispred pepeljave površine prozora. Ubrzo zatim, bez ijedne reči, nastavili su svako svojim putem.

ČUDESNO DOŽIVLJAVANJE EROTSKOG KOD ROBERTA MUZILA

Dve priče, »Savršenstvo ljubavi« i »Iskušenja smerne Veronike«, pod zajedničkim nazivom »Sjedinjavanja« Robert Muzil (1880–1942) objavio je 1911. godine. Posle uspeha koji je postigao prvom knjigom »Zablude pitomca Terlesa« (1906) ovo svoje drugo delo pisao je pritisnut mnogim životnim nedaćama s kojima se kao »slobodni književnik« sve više suočavao. Bezuspešno je pokušavao da se proslavi kao pisac, ali je istovremeno tražio zaposlenje koje bi mu omogućilo pristojnu egzistenciju i nesmetano predavanje književnom radu. Ove dve priče je više puta prerađivao, naročito drugu, koja je najpre izdata pod nazivom »Začarana kuća« (1908) i dosta se razlikovala od one kasnije u »Sjedinjavanjima«. Koliko je Muzil bio opsednut pisanjem ovih priča vidi se iz njegovih »Dnevnika«, naročito onih iz perioda kada je dovršavao delo. Na jednom mestu priznaje da je te dve priče, oko stotinak stranica, pisao dve i po godine, da se dosta namučio i da njima nije potpuno zadovoljan. Ipak su one izuzetne i po mnogo čemu preteča kasnijeg njegovog velikog dela »Čoveka bez svojstava«. Uvek duboko misaon, tematski višeslojan i jezički virtuozan, Muzil je možda baš u njima u najvećoj meri pronikao u dubinu ljudske duše. Delo se, međutim, čita s naporom, mestimično je i nedovoljno razumljivo, a u potpunosti može da ga razume samo čitalac širokog književnoteorijskog obrazovanja i esteta sklon psihološkom tumačenju najsuptilnijih treptaja ljudske duše. Kustos u Muzilovom muzeju u Klagenfurtu, koji je smešten u Muzilovoj rodnoj kući, nikada ne propusti priliku da naglasi da su »Sjedinjavanja« jedno od najteže razumljivih dela u nemačkoj književnosti, ali i da su pojedine stranice ovog dela i nešto najmisaonije i najlepše u nemačkoj književnosti s početka 20. veka.

Postavka prve priče, »Savršenstvo ljubavi«, je paradoks: Iz ljubavi prema mužu, koga je za izvesno vreme napustila, glavna junakinja, Klaudina, čini preljubu sa nepoznatim čovekom, vladinim višim savetnikom. Fabulu priče čine dve ravni: na jednoj se detaljno upoznajemo s tim činom, njegovim tokom i svim promenama koje slede, a na drugoj ravni, gotovo kao priču za sebe, pratimo razvoj prihvatanja preljube u Klaudininoj svesti.

Na početku priče upoznajemo dvoje zaljubljenih supružnika koji žive potpuno izolovani u kući ni po čemu drukčijoj od ostalih kuća u ulici. Samo za trenutak, prilikom kratkotrajnog ljubavnog rastrežnjenja, oni shvataju svoju izolovanost kao izuzetak. Uvidevši, međutim, da spoljni nepoznati svet može da ugrozi njihovu ljubav, ponovo uranjaju u svoju izolovanost. Njihovu sjedinjenost – praćenu slikama potpune zatvorenosti – karakteriše totalna, nemušta komunikacija. Početkom artikulisane komunikacije Klaudina ne samo da se odjednom povlači u sebe već se priseća i razgovora koji su jednom ranije zapodenuli i to baš iz perspektive te svoje povučенosti. Svaki mali nesporazum, neznatno neslaganje, minimalno prodiranje onog nepoznatog spolja, trenutna neusaglašenost predstavlja opasnost za njihovu sjedinjenost. Ovoga puta ta opasnost se otelotvorava u liku iz knjige, razvratniku i nasilniku G. o kome sada nastavljaju ranije započeti razgovor. On je oličenje asocijalnog, suprotnosti ljubavi.

Klaudina pokušava da opravda postupke prestupnika G. Ona veruje u mogućnost prestupničkog čina »iz dobrih pobuda«. Iskustva ovog prestupnika fragmentarno rekonstruiše i pokušava da ih samo doživi kroz osećanja i u toj meri se prenosi u duhovni svet prestupnika da se s njim gotovo poistovećuje. U pomenutom razgovoru staje u njegovu odbranu pokušavajući da nađe moralno opravdanje za njegove postupke. Ovo pravdanje prestupa počinjenih iz ljubavi tačno odgovara i pravdanju čina preljube iz ljubavi. Zato i kasniji Klaudinin čin preljube možemo tumačiti kao njeno poniranje u ono nepoznato što je mami iz spoljnog sveta i kao njen pokušaj da do dna pronikne u sebe.

Slika potpune usaglašenosti u ljubavi na početku priče, koja obuhvata zadovoljstvo, lepotu i sreću, dobija tako i svoje naličje koje sadrži sve ono nepoznato, nesjedinjeno, tajanstveno, mučno, ružno i

nasilničko. Prestupe lika G. Klaudina vidi kroz ekstaze njegovih žrtvi koje pristaju da budu žrtve. Stiče se utisak da je G. na izvestan način počinio prestupnički akt nad samom Klaudinom. Kao da se ona pri tom u mašti pripremala za nastupajući čin preljube i sebe već videla kao žrtvu.

Sam čin preljube Klaudina doživljava kao imaginaciju ili pre kao halucinaciju. Slika dragog se gubi, a ono nepoznato postaje istovetno s činom zadovoljstva. To se naročito jasno vidi na kraju priče. S obzirom na strukturu ovog uzbuđenja sam ljubavnik, viši savetnik, oličava bezličnost tog zadovoljstva. U svojoj bujnoj mašti Klaudina je istovremeno i subjekt i objekt želje, nepoznati je samo sredstvo. Tako se na kraju priče želja i ljubav potpuno identifikuju.

Očigledan je napor autora da što svestranije razjasni stalnu suprotnost stvarnosti i osećanja. Tu suprotnost iskazuje uvek u novim varijacijama da bi je na kraju doveo da najsazetijeg izraza. Prva vernost može da se pokaže samo kroz nevernost. Ono nepoznato što nas mami u razna počinjena i nepočinjena neverstva postaje instrument sjedinjavanja i vernosti koji mogu da se potvrđuju samo pomoću njega. To nepoznato izaziva želju koja vodi neverstvu, a ovo u uslovima bezosećajnosti, nestvarnosti, nedoživljenosti prestaje u suštini da bude zlo već samo nosi oznake zla, gadosti i nasilja. To zlo se sa željom uvlači u Klaudininu svest. Ona, međutim, kroz tu želju, neverstvo, počinjeno zlo, samo potvrđuje svoju ljubav. Prevarenog supruga i ljubav prema njemu oseća kao jedino realno postojeće.

Odnos druge priče, »Iskušenja smerne Veronike«, prema prvoj može se formalno opisati kao identičnost teme pod izmenjenim – bolje reći obrnutim – uslovima. I u drugoj priči osnovna postavka je paradoks – predanost životinji slična je predanosti svešteniku – koji je od presudne važnosti za sadržaj priče. Na početku je komentar pripovedača koji predstavljenu stvarnost upućuje na »nestvarno« kroz koje ona tek dobija svoj pravi smisao. Tu se govori o prelasku iz »sivila svakodnevnih šumova«, iz koga se »dva zraka« ustremljuju, i o skoku iz »nečujnosti i slabosti« u »jasnoću, pouzdanost, usmerenost«.

U ovom slikovitom izrazu razaznajemo prelaz od onog »stvarnog« u prikazivanju u »nestvarno« na kome se zasniva čitava radnja. Reč je o glasovima koji su uzajamno isprepleteni i koji se uzajamno dopunjuju. Za tumačenje priče je od presudne važnosti odnos između Veronike i Johanesa.

Doživljavanje za Veroniku nije nešto apstraktno, ono je vezano za jednu osobu i za jedan događaj. Njeno doživljavanje tokom one jedne noći je samo nastavak onoga što se između nje i Johanesa već zbilo. Ona tu zaokrugljuje čitav svoj život. Te trenutke doživljava kao vrhunac svog ukupnog življenja. Bezgranična ljubav koju Veronika oseća je ljubav prema čoveku za koga veruje da je mrtav. Žive ljude ona nije u stanju da voli. Zato se ona i nalazi potpuno van stvarnosti. Da voli, pak, ono nestvarno – ono ništa ili ono što Johannes naziva Bogom – takođe nije u stanju. Umesto toga, vrhunac zadovoljstva doživljava u činu rastajanja, u razilaženju sa stvarnošću, u sjedinjavanju sa beskonačno udaljenim, sasvim nestvarnim voljenim čovekom koga je oterala u smrt.

Pored Johanesa, na Veronikina osećanja utiče i Demeter – za obojicu je vezuje predstava životinje. Između Demetera i Johanesa postoji čudan odnos. Između njih je Veronika. Otuda i Johannesova ljubomora. Njih dvojica se razlikuju po mnogo čemu: Demeter je životinjski brutalan, Johannes nežan, osetljiv. Veronika povezuje Demetera sa predstavom životinje – ali to čini i s njegovom suprotnošću, Johannesom. To se najbolje vidi u trenutku kad Demeter udari Johanesa. On to čini namerno, da bi ovoga izazvao i pokazao mu da je kukavica. Johannes hoće da mu se osveti, ali u njemu se javlja užasan strah, »neki ponizni, predusretljivi strah«, i on se samo »nasmeši«. Johannes izjavljuje da hoće da postane sveštenik. Veronika razmišlja o zajedničkim osobinama koje povezuju sveštenika i životinju. Pokušava da objasni i to zašto Johannes potom ipak nije otišao u sveštenike. Za nju je odnos prema svešteniku sličan odnosu prema životinji. Na granici stvarnog sveta ne otvara se »drugi svet« već samo praznina – praznina za čovečje osećanje i u čovečjim osećanjima. Ta praznina ogromnom privlačnom snagom utiče na Veroniku. Odnosi između njih troje, kao i lik tetke vezani su za kuću koja je odvojena od čitavog sveta. Sve što se u njoj dešava ne dešava se stoga stvarno, jer ništa od toga ne prodire u svet. Taj

prostor, u stvari, Veronika ispunjava svojim osećanjima iz kojih kao da sve proizlazi i u koja kao da se sve i vraća. Između likova ne postoje stoga stvarni odnosi već samo odnosi koji proističu iz opšte razdvojenosti: ljubav Klaudine prema napuštenom suprugu i ljubav Veronike prema Johanesu za koga veruje da je mrtav. Takav odnos prema čoveku je poput odnosa prema životinji.

Johanes je pokušavao da nagovori Veroniku da napusti svoj svet i otputuje s njim. Pošto nije htela, odlučio je da se ubije. Kasnije to nikako nije mogao da razume. Johanes je tako istupio iz Veronikinog života. Sve ove događaje u priči doživljavamo kao Johanesova i naročito Veronikina sećanja. Uz sva ta sećanja Veronika se iznenada seća i doživljava iz detinjstva sa svojim bernardincem. Sve dotadašnje Veronikine predstave o životinjama ovde su iznenada dobile svoj konkretni oblik, ali, na neki način, i obrazloženje. Sećanje na taj rani seksualni doživljaj ima i drugu sadržinu: pas se pojavljuje i kao čitav jedan svet, kao sva punoća života.

Ovo sećanje objašnjava i mnoge prethodne slike životinjskog, onu prazninu Johanesovu, pa i Demeterovu, kao i onu bolesnu sliku sodomije. Veronika zaključuje da čovek u odnosu na samog sebe nikad ne može da bude u toj meri »životinjski« kao što to uspeva životinji. Međutim, samo sveštenik to može, jer u dubini duše nije upućen na sebe već na Boga. Deca i mrtvi takođe mogu »jer nemaju dušu«. Stoga Veronika nije ni mogla da voli Johanesa dok je bio u njenoj blizini već samo kasnije kao mrtvog. I kod Veronike i kod Klaudine razdvojenost je osnovni uslov za sjedinjavanje. Da bi se domogla te razdvojenosti, Veronika se povlači iz svake stvarnosti. Ona uspeva da se uzdigne iz sumorne, poremećene stvarnosti svog života i doživi trenutke sreće. Rastanak sa Johanesom predstavlja nešto što je »samo za nju«. U njenim osećanjima nastaje preokret koji vodi usamljениčkom doživljavanju i izbacuje na videlo skrivenu istinu.

Priča se završava s dve slike čulnosti koje su pomalo iskrivljene ali ipak u sklopu stvarnosti. U središtu prve slike je nepoznat čovek iza zatvorene kućne kapije. Sličan motiv javlja se i u prvoj priči. Ova slika, međutim, ima i drugo značenje: izražava i svu onu slučajnost između stanja rastavljenosti i sjedinjenosti. Slična ovoj je i druga slika koja prikazuje susret sa Demeterom. I ona je ispunjena

čulnošću i nekim iskrivljenim doživljavanjem sjedinjavanja ispunjenim onim neizbežnim nabojsima životinjskog.

U priči je i niz mesta gde erotska značenja prodiru neposredno u jezik priče, mesta koja se isključivo odnose na fizička zadovoljenja, sa obeležjima sodomije i masturbacije. Najčešće je to sasvim neodređeno, samo se naslućuje. Snošaj sa psom prikazan je na granici jezičke razumljivosti, između upućivanja na čin i kiča, između čiste demonstracije tog čina i pomeranja prema sladunjavom.

Dve priče u »Sjedinjavanjima« na neobičan način se dopunjuju. Forma je uslovljena suženošću radnje: u središtu se nalazi samo jedna osoba. Obe priče karakteriše određena protivrečnost. Prva se zalaže za to da neverstvo u određenim okolnostima predstavlja vrstu sjedinjavanja s voljenom osobom, potvrdu vernosti. Druga, pak, naklonost prema životinji izjednačava sa predanošću svešteniku. Izmirenje tih protivrečnosti dovodi do razilaženja između spoljne, faktičke strane događanja i njegovog »unutrašnjeg značenja«. Radnja obe priče teče najpre jednoznačno da bi najednom nastao preokret. U oba slučaja reč je o preokretu odnosa glavne ličnosti prema svetu. Uzrok preokreta, dakle, ne dolazi spolja već iznutra. Glavna ličnost je pri tom sasvim okrenuta tome i njena doživljavanja spoljnog sveta predstavljaju onaj drugi, dublji sloj priče koji teče paralelno sa spoljnom radnjom.

Ono po čemu se dve priče razlikuju je odnos junakinja prema stvarnosti. Ovaj odnos u prvoj priči, za Klaudinu, ogleda se u njenoj ljubavi prema suprugu i načinu njihovog zajedničkog života. Za Veroniku, u drugoj priči, ovaj odnos se ogleda u njenom sumornom besciljnom življenju koje se konkretizuje u motivu »tetke«.

Preokret se manifestuje unutrašnjim nemirom koji se konfrontira sa učestalim sećanjima na prošlost. U tome su obe priče formalno usaglašene. I konačni cilj ovakvog doživljavanja je isti. Klaudini, međutim, pri tom preti opasnost da izgubi svoju ljubav, dok se Veronika od početka odriče upuštanja u ljubavni odnos. Klaudina napušta svoju ljubav, odlazi u spoljašnji svet, suočava se sa onim nepoznatim što mami i prepušta mu se. U takvoj stvarnosti ona nije u stanju da se snađe, niti uspeva da u potpunosti sebe upozna. Veronika se povlači u sebe i izbegava svaku stvarnost. U obe priče radnja ima dvostruko značenje i junakinje zapadaju do izobličenja

gotovo u bolesno stanje. Kao i u većini svojih dela, Muzil ni ovde ne daje rešenje već samo postavlja problem.

Posle ovog poniranja u »subjektivno« Muzil će u kasnijim delima ponovo pokušati da potraži put u »objektivno«. U autobiografskom tekstu iz 1938. godine kaže da je u »Sjedinjavanjima« napustio realističku tehniku koja mu je u prethodnoj knjizi, njegovom prvencu »Zablude pitomca Terlesa«, donela uspeh. Na tom mestu on još konstatuje: »U dvema pričama nema uobičajene uzročnosti već se ličnosti pojavljuju u igri viših nužnosti. Duboka, lucidna, ali zbog ponekih osobenosti teško čitljiva, ova knjiga je, možda omaškom, uvela u Nemačku književnost ekspresionizam kojeg se, međutim, nadalje nisam hteo da držim.«

Milorad Sofronijević

ROBERT MUZIL SJEDINJAVANJA

Glavni urednik

Jovan Zivlak

Recenzenti

Slobodan Miletić Jovan Zivlak

Lektura

Slobodan Miletić

Korektura

Gordan Stojković

Likovna oprema

Boro Popržan

Izdavačko preduzeće

»BRATSTVO-JEDINSTVO«

Novi Sad

Arse Teodorovića 11

Tiraž

2000 primeraka

Štampa

GIP »KULTURA« , ŠTAMPARIJA »RADIŠA TIMOTIĆ«

Obilićev venac 5

Beograd

1990